

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ

Шляхи розвитку оперативно-розшукової діяльності в сучасних умовах

*Матеріали
науково-практичної конференції*

24 жовтня 2008 р.

Харків 2008

*Друкується відповідно до розпорядження ректора
Харківського національного університету внутрішніх справ
№65 від 17 травня 2008 р.*

Організаційний комітет: *Клочко А. М.* – начальник навчально-наукового інституту підготовки фахівців кримінальної міліції (голова); *Шендрик В. В.* – начальник кафедри оперативно-розшукової діяльності навчально-наукового інституту підготовки фахівців кримінальної міліції (заступник голови); *Шут Л. В.* – науковий співробітник відділу організації наукової роботи (секретар); члени оргкомітету: *Лукін В. О.* – начальник кафедри бухгалтерського обліку і аудиту навчально-наукового інституту підготовки кримінальної міліції; *Петрова І. А.* – начальник кафедри економічної безпеки навчально-наукового інституту підготовки фахівців кримінальної міліції; *Копаниця О. В.* – начальник відділу ресурсного забезпечення; *Львова П. М.* – начальник редакційно-видавничого відділу; *Потопальський В. С.* – начальник відділу фінансових ресурсів та економіки; *Прокопенко В. Ю.* – доцент кафедри фінансів та кредиту навчально-наукового інституту підготовки фахівців кримінальної міліції; *Форостовець С. В.* – старший науковий співробітник відділу організації наукової роботи

Шляхи розвитку оперативно-розшукової діяльності в сучасних умовах: Матеріали науково-практичної конференції (Харків, 24 жовтня 2008 р.). – Х.: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. – 224 с.

Матеріали видано в авторській редакції

Пономаренко Г. О.

*д-р юрид. наук, доцент,
Заслужений юрист України, ректор ХНУВС*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО ТА ОПЕРАТИВНОГО ПРАЦІВНИКА

Взаємодія слідчого та оперативних підрозділів у процесі розкриття та розслідування злочинів є найбільш поширеним та важливим видом взаємодії, необхідною умовою успіху в розкритті злочинів. Термін «взаємодія» в КПК відсутній, але він застосовується в інших законах України — «Про оперативно-розшукову діяльність» (ст. 4, п. 4 ст. 7), «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» (розділ V). У зв'язку з цим даний термін та саме поняття «взаємодія» відрізняється від таких близьких до них за змістом понять, як «взаємозв'язок», «узгоджені дії», «координація», «сприяння», «виконання доручень та вказівок», «надання допомоги» та інші, зміст яких роз'яснюється у відповідних правових нормах або випливає з їхнього змісту. Відповідно до ч. 3 ст. 114 КПК взаємодія слідчого з оперативно-розшуковими органами здійснюється головним чином у процесі досудового слідства. Однак, виходячи зі змісту ч. 4 ст. 97, ч. 2 ст. 190, ч. 4 ст. 191 КПК, така взаємодія можлива й до порушення кримінальної справи, а відповідно до ч. 2 ст. 138, ч. 1 ст. 139 КПК — й після зупинення досудового слідства. Оперативно-розшукові заходи мають переважно пошуковий характер, здійснюються спеціальними негласними методами та засобами та мають на меті своєчасне виявлення злочинів і осіб, які їх вчинили, знарядь злочину, викраденого майна, встановлення фактичних даних, важливих для розслідування, а також обставин, що сприяли вчиненню злочинів. Така діяльність ґрунтується на положеннях законів України «Про міліцію», (пп. 2, 9 ст. 10, п. 10 ст. 11), «Про оперативно-розшукову діяльність» (ст. 8), «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» (статті 13—15) та ін.

Можно виділити дві форми взаємодії слідчого та оперативного працівника.

Перша форма взаємодії стосується питань:

а) передачі слідчому матеріалів які виявлені шляхом оперативно-розшукових заходів ознаки злочину для вирішення питання про порушення кримінальної справи;

б) проведення слідчим процесуальних дій одночасно зі здійсненням органом дізнання узгоджених оперативних заходів;

в) проведення оперативно-розшукових заходів по справі, в якій не встановлена особа, яка вчинила злочин, після передачі цієї справи слідчому;

г) виконання доручень слідчого щодо проведення розшукових дій;

г) здійснення заходів щодо встановлення особи, яка підлягає притягненню як обвинувачений після припинення досудового слідства;

д) отримання інформації та документів про операції, рахунки, внески, внутрішні та зовнішні економічні угоди фізичних і юридичних осіб.

Друга форма взаємодії стосується питань:

а) спільної розробки версій і узгодженого планування слідчих дій та оперативно-розшукових заходів;

б) організації слідчо-оперативних груп (СОГ), до складу яких входять слідчі та оперативні працівники. Дана форма взаємодії отримала поширення як одна з ефективніших, особливо, коли йдеться про розслідування складних тяжких злочинів, вчинених організованою злочинною групою, багатоепізодної злочинної діяльності.

Поряд з такими нормативно-правовими формами взаємодії, як виконання органом дізнання доручень слідчого щодо проведення слідчих дій, сприяння слідчому при проведенні окремих слідчих дій, передача відповідним спеціальним підрозділам оперативно-розшукової інформації, документів та інших матеріалів, пов'язаних з організованою злочинністю, слід виділити організаційно-тактичні форми взаємодії, а саме: спільний виїзд слідчого та працівників органів дізнання на місце події, проведення слідчими та працівниками органів дізнання тактичних операцій, спільні виїзди слідчих та працівників органів дізнання в інші міста, райони для виконання комплексу слідчих дій, оперативно-розшукових та інших заходів. Розслідування злочинів, вчинених організованими злочинними угрупованнями, може викликати необхідність виїздів до зарубіжних держав.

Тактичні рішення поділяються на процесуальні й не процесуальні. До перших відносять вибір слідчих дій, запобіжного заходу тощо. Не процесуальні тактичні рішення - це прийоми й засоби реалізації процесуальних рішень, тому вони повинні відповідати принципам кримінально-процесуального законодавства. Вибір найбільш раціональних засобів і тактичних прийомів пов'язаний із ризиком, тому необхідна достатня інформаційна база. Отже, тактичне рішення - це вольовий акт слідчого, який полягає у визначенні мети, а також засобів і способів її досягнення. Звідси будь-

яке тактичне рішення повинно відповідати низці вимог: законності, етичності, обґрунтованості, своєчасності, реальності виконання.

Тактична операція – це сукупність слідчих, оперативних та інших дій, які плануються слідчим для вирішення слідчої ситуації у ході розслідування злочину. Звідси слідчі дії, оперативні та організаційні заходи складають елементи тактичної операції.

Тактична операція є засобом розслідування, вона завершує процес ситуаційного розслідування, який включає ситуацію, тактичне рішення та тактичну операцію.

Проведена тактична операція формує нову ситуацію, для вирішення якої слідчий знову приймає тактичне рішення, яке реалізує у ході тактичної операції і так до тих пір, доки не буде завершено останню кінцеву ситуацію, тобто не закінчено розслідування.

Проведення тактичної операції складається з таких елементів: визначення мети і прийняття рішення щодо проведення операції; розробки моделі та планування тактичних операцій; безпосередня організація сил і засобів проведення операції.

Розроблення моделі й планування тактичної операції (наприклад, збирання інформації) здійснюється з дотриманням таких умов:

- 1) оперативність при одержанні інформації;
- 2) конспіративність збирання інформації;
- 3) постійна перевірка достовірності та надійності інформації;
- 4) забезпечення збирання інформації з використанням найменшої кількості технічних засобів і тактичних прийомів;
- 5) обов'язковий синтез усіх фактів і відомостей стосовно них в єдиній системі інформації про об'єкти, процеси, явища.

Тактична комбінація відрізняється від тактичної операції тим, що цим терміном визначають сукупність слідчих дій та оперативних заходів для реалізації одного з тактичних прийомів. Тактична комбінація - це поєднання організаційних, оперативних заходів, тобто непроцесуальних засобів досягнення будь-якої мети і вирішення головним чином завдань розкриття та розслідування злочинів за допомогою оперативно-розшукових засобів.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що найбільш ефективна взаємодія слідчого й оперативних працівників при розслідуванні злочинів можливо тільки в складі СОГ, створюваних з дотриманням визначених принципів. Запорукою їхньої успішної діяльності є оптимальний розподіл обов'язків між її членами, погоджене планування слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, взаємний обмін інформацією на проміжних нарадах під керівництвом слідчого, своєчасне внесення корективів у план роботи групи.

Юхно М. Т.,
*заступник начальника Управління фінансової політики,
завідуюча сектором розвитку ринків капіталів
Секретаріату Кабінету Міністрів України*

СТАН РОСІЙСЬКОГО ІПОТЕЧНОГО РИНКУ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

В кінці 2007 року Центробанк Росії оприлюднив інформацію про те, що кожний п'ятий рубль, який позичається росіянами в банках, направляється на придбання житла, при цьому доля іпотечних кредитів в загальній сумі виданих кредитів становила 23,4 відсотка. Об'єм заборгованості росіян за іпотечними кредитами в I кварталі цього року становив близько 800 млрд. рублів, ця сума є практично 40 відсотків всього капіталу російської банківської системи.

За останні 3 місяці, до початку світової кризи, кількість наданих іпотечних кредитів в деяких банках збільшувалась, проте це не означало, що житлову нерухомість більше придбавали, просто різко скорочувалась кількість банків що спеціалізувалися на іпотеці. До них, як правило, відносилися організації, які здійснювали перепродаж кредитів іноземним інвесторам. Для тих банків, у яких є відсутніми зовнішні запозичення основним джерелом пасивів залишаються депозити населення. Зараз покупців трудно знайти і тому іпотечні програми або ліквідуються, або тимчасово зупиняються. Світова фінансова і іпотечна криза збільшується.

Російські банки вишукуються можливість продовжувати свої іпотечні програми, проте на сьогодні такі програми можуть здійснювати лише державні банки, або банки з іноземним капіталом. В своїй більшості банки тимчасово припиняють іпотечне кредитування, оскільки припиняється рефінансування, що вони отримували від агентства з іпотечного житлового кредитування, яке скуповувало заставні, або шляхом зовнішньої сек'юритізації. Ці два джерела для іпотеки перекриті. Банки досягають того розміру портфеля в своєму балансі, який можуть тримати в залежності від вимог середньострокової ліквідності та припиняють іпотечних кредитів видачі.

За інформацією асоціації будівників Росії з початку вересня цього року середня вартість одного квадратного метру новозбудованої квартири (на первинному ринку) становила приблизно 45701 рублів та практично 48443 рублі на вторинному ринку. При цьому потрібно врахувати, що ринок житлового будівництва це приблизно 9-9,5% ВВП Росії. В середньому по країні з початку року вартість житла збільшилася на 14–15 відсотків. Найбільший стрибок цін припав на серпень цього року – близько 10 відсотків. Іпотека перестала бути доступною для пересічного росіянина, та-

ким чином на сьогодні лише 20 % росіян можуть дозволити собі придбати квартиру за допомогою іпотеки.

У зв'язку з цим, Урядом Росії прийнято рішення спрямувати 60 млрд. рублів для допомоги агентству з іпотечного житлового кредитування. За планом ці кошти повинні допомогти іпотечній системі Росії залишитися на рівні, на якому вона була до початку спаду, оскільки відмова банків від іпотечного кредитування може призвести до зниження ВВП на два відсотки.

В свою чергу агентство з іпотечного житлового кредитування змінює свої правила. Головне, це зміна умов рефінансування іпотечних кредитів. Тепер банки, які співпрацюють з агентством не зможуть надавати кредити дешевше ставки, що встановлена агентством. Метою такого заходу є намір рівномірно розподілити навантаження серед учасників іпотечного ринку для забезпечення його сталого розвитку. Крім того, посилено вимоги до кредитоспроможності позичальника, так офіційне підтвердження високого доходу необхідно не лише позичальника, а і поручителям, яких як правило повинно бути не менше двох. Поряд з цим необхідно надати довідки про наявність як у позичальника так і у поручителів коштовного майна.

Такі вибагливі (жорсткіші) умови можуть призвести до зниження кількості потенційних позичальників, при тому, що середня родина з трьох чоловік з доходом на родину не менше 60-70 тис.рублів ще в минулому році могла отримати кредит під ставку 9 відсотків, а вже з початком осені ці ставки становлять 15-16 відсотків.

Поряд з цим, відбулися зміни у російському законодавстві, так сьогодні надано можливість випускати іпотечні облігації без врахування гарантій банку, яких їх випускає. Але для створення ринку іпотечних облігацій повинен пройти певний час. Зараз лише Пенсійний фонд та державні компанії можуть виступати покупцями таких облігацій. Накопичення Пенсійного фонду будуть більшими ніж весь рубльовий внутрішній державний борг, а інструменти для інвестування відсутні. Тому необхідно надати право Центральному банку кредитувати банки під заставу іпотечних облігацій.

Глуценко В. В.,

д-р екон. наук, професор ХНУВС

Виявлення юридичних осіб з ознаками ФІКТИВНОСТІ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Відповідно до наказу Держфінмоніторингу України ще від 25 грудня 2005 року (№249) «Типології легалізації злочинних коштів в Україні», Державний комітет фінансового моніторингу Укра-

їни надає виключно важливого значення аналізу схем легалізації злочинних коштів. Легалізація, як правило, проходить два етапи: 1) отримання грошей від злочинних дій; 2) надання злочинним капіталам легального вигляду. Ці дії протягом останніх років набули загальнодержавного характеру і викликані рядом причин, серед яких: непрогнозованість макроекономічного розвитку, яка спирається на нестабільність економічної та політичної ситуації; очікувальна позиція інвесторів, нагромадження реприватизаційних ризиків; значний рівень регулювання економіки та відсутність гарантів захищеності підприємницької діяльності. До цього слід додати також існуючі ризики неповернення заощаджень державою та неконструктивні зміни до законодавства щодо інвестиційної та зовнішньоекономічної діяльності.

Виявлення схем легалізації, дослідження обставин проведених операцій з легалізації, перевірка їх учасників, організація взаємодії різних правоохоронних органів – всі ці дії починаються з визначення суб'єктів первинного фінансового моніторингу, причому «пакет» первинних дій включає перевірку: законності установчих документів; достовірності осіб засновників; економічного змісту підприємницької та фінансової діяльності; відповідності реальних цілей діяльності суб'єкта задекларованим; перевірку реальності та законності договорів з іншими суб'єктами; перевірку динаміки товарообороту та відповідних фінансових розрахунків, обґрунтованості цін на продукцію (послуги або роботи). І це лише перший етап виявлення юридичних осіб з ознаками фіктивності. Однак, уже перший етап може містити ознаки фіктивності, якщо при розробці схеми діяльності суб'єкта господарювання та при зборі доказів розривається ланцюг – цей суб'єкт перестає існувати і подальшу інформацію добути стає неможливим.

В літературі це явище давно описано як «фірми одноденки». Назв їх багато: окрім «одноденок» їх часто звуть також «фасадниками», «метеликами», «порожніми», «фантомами». Є і інші назви в яких вказується на прояви фіктивності. Однак, мова не тільки в назві. Важливо уявити, що: по-перше, ці компанії *не є забороненими або незаконними*; по-друге, вони можуть створюватись в процесі проходження *повної державної реєстрації*. І тільки потім виявляються ознаки фіктивності.

Часто критерієм віднесення до таких фірм слугує час, протягом якого вона існує. Причому, чим цей час коротший, тим більше ознак фіктивності. Однак, це не так. Досвід боротьби із злочинністю у цій сфері показує різні цілі створення фірм, а значить і різний час їх існування. Так, «чорна» фірма створюється для здійснення разової операції. Вона реєструється на підложний паспорт (викрадений чи загублений). Не веде бухгалтерський і податковий

облік. Відвантажив партію нелегального товару, поставленою їй іншою фірмою, отримав за нього гроші, вона знімає гроші готівкою і після цього зникає. Гроші ж потрапляють до фірми-поставщика, причому готівкою.

«Сіра» фірма веде податковий облік, має накладні на нелегальний товар і підставного директора. Але накладні має від іншої фірми (розташовується в інших регіонах) для ускладнення виявлення схеми. «Буферна» фірма створюється для запасу часу у випадку необхідності ліквідації фіктивної фірми. Вона є зовсім легальною структурою, виконує прозорі операції. Купує товар у фіктивній фірмі для перепродажу. Однак, при перевірці не дозволяє контролюючим органам вийти на слід перших двох фірм. У крайньому випадку банкрутує.

Таким чином, серед ознак фіктивності фірм, на наш погляд, можуть бути: 1)заснування фірми за допомогою нелегальних методів; 2)придбання вже існуючої; 3)уникнення постановки на податковий облік при наявності печатки та рахунку у банку; 4)відсутність відомостей про здійснення діяльності як суб'єкта господарювання; 5)неможливість визначити місцезнаходження співробітників або характеру їх діяльності; 6)невідповідність оборотів по рахункам сумам податкових платежів; 7)поєднання в одній особі засновника, керівника і головного бухгалтера фірми. Однак, ця методика модифікується в залежності від напрямків злочинної діяльності (експорт-імпорт, відшкодування ПДВ, офшори та ін.).

Яременко В. В.,

канд. юрид. наук,

*проректор з економічних питань
та ресурсного забезпечення ХНУВС*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ІНФОМАЦІЇ

Для забезпечення вирішення завдань, що стоять перед оперативними підрозділами, останні повинні здійснювати оперативно-розшукові заходи з метою своєчасного одержання початкових відомостей про злочини, що замишляються, готуються та вчиняються, а також про осіб, причетних до неочевидних злочинів (тобто вести оперативний пошук осіб і фактів, що викликають оперативний інтерес).

Початкові відомості кримінального характеру з урахуванням їх змісту можна, на наш погляд, розділити на кілька груп.

У першу групу включаються зведення про обставини та факти, що дозволяють робити припущення про те, що особа виношує задум або підготовляє злочин. В ситуаціях, коли оперативні під-

розділи мають у своєму розпорядженні дані, які дозволяють вважати, що підготовлюваний злочин реально загрожує життю, здоров'ю громадян і суспільній безпеці, одночасно з проведенням перевірки приймаються необхідні заходи для його попередження або припинення. Цю групу зведень характеризує те, що з їх допомогою оперативним підрозділам з визначеним ступенем вірогідності стає відомою особа (група осіб), що замишляє чи підготовляє злочин, або об'єкт злочинного зазіхання, або те й інше разом.

Друга група дає підставу припустити вчинення певною особою (групою осіб) злочину, хоча в момент надходження відсутні конкретні дані. Якщо є можливість перевірити гласно відомості, що надійшли і вони підтверджуються, то по відношенню до особи приймаються заходи відповідно до чинного законодавства. В залежності від джерела чи способу одержань початкових відомостей останні реалізуються з урахуванням вимог нормативних актів МВС України про забезпечення службової таємниці або конспірації.

Третя група являє собою зведення, що дозволяють припустити скоєння конкретного особою (групою осіб) конкретного злочину. У випадку, якщо перевіркою це підтверджується, то по відношенню до особи застосовуються заходи, передбачені кримінально-процесуальним законодавством.

У ряді випадків відомості, що надійшли, (четверта група) містять дані про окремі обставини чи їх сукупність, щодо тієї чи іншої особи, що негативно його характеризують і дозволяють вважати, що в силу антигромадського поведіння від нього можна очікувати скоєння злочинів. Для того, щоб оперативний працівник мав підстави прийняти передбачене законом рішення, він зобов'язаний переконатися, що дані, які надійшли, відповідають дійсності, відсутні чи присутні обставини, що перешкоджають кримінальному судочинству тощо. Цьому сприяє перевірка початкових відомостей, обсяг яких залежить від виду злочину й обставинки, що складається.

Перевірка може бути різна по спрямованості і послідовності проведених заходів, а також по термінах, визначених відповідними нормативними актами. Отже, у силу різних факторів, відомості, що надійшли, виявляються в одних випадках недостатніми, неповними для ухвалення визначеного рішення, що природно вимагає їх доповнення чи уточнення; в інших викликає сумнів вірогідності, а отже – виключається можливість використання інформації, що надійшла, без перевірки; у третіх – виникає погроза розшифровки оперативно-розшукових сил, засобів і методів при негайній реалізації зведень і т. ін. Перевірка ж дозволяє не тільки одержати достовірні і достатні дані, щоб намітити і здійс-

нити необхідні заходи, але намітити, які умови необхідно забезпечити для легалізації таких даних.

За допомогою перевірки початкових відомостей в оперативних підрозділах з'являється можливість вирішити наступні завдання:

- встановити наявність чи відсутність об'єктивних ознак, які властиві злочинному діянню, щоб потім вжити заходи відповідно до розпоряджень закону і відомчих нормативних актів;

- переконатися в достатності чи недостатності даних для направлення матеріалів по підслідності або підпорядкованості;

- упевнитися в антигромадському способі життя фігуранта. При наявності таких даних до особи застосовуються заходи, передбачені законом, або підзаконними актами, включаючи постановку в ОВС на відповідний вид обліку;

- визначити, чи є підстави думати, що без здійснення комплексу оперативних заходів неможливо чи вкрай важко викрити заплановану особу (групу осіб);

- з'ясувати ступінь поінформованості особи, що згадується в початкових відомостях.

Як свідчить практика, результативність перевірки початкових відомостей забезпечується виконанням ряду вимог: дотриманням законності, термінів перевірки, її повнотою і всебічністю, об'єктивністю й активністю, плановою організованістю і конспірацією при тісній взаємодії зі співробітниками інших служб і підрозділів ОВС.

Отримані працівниками оперативного підрозділу дані підлягають оцінці з погляду їх вірогідності, відносності до особи, що перевіряється, події, а також достатності чи недостатності для прийняття конкретних рішень і заходів.

З урахуванням вимог законів і підзаконних актів дані, отримані при перевірці початкових відомостей, можуть бути використані для прийняття наступних рішень:

- про порушення кримінальної справи, якщо обставини, що складаються, не терплять зволікання;

- про передачу матеріалів слідчому для вирішення питання про порушення кримінальної справи;

- про відмовлення в порушенні кримінальної справи;

- про попередження чи припинення злочину;

- про заведення оперативно-розшукової справи;

- про передачу матеріалів по територіальності чи підвідомчості;

- про постановку особи на профілактичний облік;

- про припинення перевірки.

Таким чином, реалізація первинних оперативно-розшукових матеріалів шляхом, наприклад, порушення кримінальної справи й оперативної розробки — явища однопорядкові і являють собою різні способи реалізації матеріалів, добытих у процесі ОРД.

Іншими способами реалізації початкових відомостей про осіб і факти, що представляють оперативний інтерес, є:

- вживання заходів по попередженню злочинів з боку осіб, що виношують злочинні задуми чи готуються вчинити злочин;
- вживання заходів індивідуального профілактичного впливу у відношенню до осіб, від яких можна очікувати вчинення злочину;
- роз'єднання групи, що сформувалася зі злочинними цілями;
- розшук злочинців, що переховуються, а також осіб, які безвісно відсутні;
- відмовлення в порушенні кримінальної справи з вживанням заходів суспільного впливу, або залучення до адміністративної відповідальності.

Вирішення зазначених завдань і досягнення кінцевих цілей забезпечується здійсненням комплексу оперативно-розшукових заходів. Комплексний характер заходів — атрибут ОРД, без чого вона втрачає свою роль і призначення як державно-правової форми боротьби зі злочинністю. Її зміст складає система розвідувально-пошукових заходів, проведених органами внутрішніх справ з метою запобігання, розкриття злочинів, розшуку злочинців, що переховуються та безвісно відсутніх осіб у суворій відповідності з вимогами законів і нормативно-правових актів. Комплексний характер оперативно-розшукових заходів здійснюється в рамках організаційно-тактичних форм ОРД. Самостійність окремої організаційно-тактичної форми при цьому не виключає, а навпаки, припускає органічний взаємозв'язок між собою кожної з форм. Таке взаємопоникнення може бути простежене по різних напрямках. Єдальною ланкою в даній взаємодії є оперативно-розшукова інформація. Найбільше чітко це виявляється в наступному:

- дані попередньої оперативної перевірки, проведеної в рамках заходів по виявленню осіб і фактів, що представляють оперативний інтерес, нерідко служать підставою для початку оперативної розробки, здійснюваної по оперативних справах;
- при обґрунтованості і необхідності подальшої перевірки оперативно-розшукових версій, висунутих у ході виявлення осіб і фактів, що представляють оперативний інтерес, вони продовжують досліджуватися й у процесі оперативної розробки;
- зібрана при виявленні осіб і фактів, що представляють оперативний інтерес, інформація використовується для висунування нових оперативно-розшукових версій і планування заходів щодо їх перевірки, документуванню дій розроблювальних і вирішенню інших завдань оперативної розробки;
- можливості оперативної розробки використовуються не тільки для досягнення її конкретних цілей щодо припинення злочинів, їх розкриттю і розшуку злочинців, що переховуються, але й

одержання іншої інформації про осіб і факти, що викликають оперативний інтерес, не пов'язаних безпосередньо з оперативною розробкою і її призначенням. Перевірка таких зведень нерідко проводиться в рамках оперативної розробки або відповідні матеріали виділяються для цього в окреме виробництво;

– в ході оперативної розробки можливо також проведення заходів, характерних для оперативно-розшукової профілактики. У свою чергу дані оперативно-розшукової профілактики можуть бути використані для вирішення завдань оперативної розробки (виявлення й усунення причин злочинів і умов, що сприяють їх здійсненню і т.ін.).

Таким чином, організаційно-тактичні форми ОРД не ізолювані друг від друга. Проведені в рамках кожної з них оперативно-розшукові заходи часом як би виходять за межі цих форм. Так, у ході оперативної розробки приймаються заходи для одержання необхідної інформації, встановленню її вірогідності використання для виявлення осіб і фактів, що представляють оперативний інтерес; виявлення ознак злочинів; попередження злочинів, що замишляються; розшуку злочинців, що переховуються; осіб, що безвісно відсутні; встановлення і документування конкретних фактів (епізодів) кримінально караних правопорушень; виявлення й усунення причин злочинів і умов, що сприяють їх здійсненню; забезпечення відшкодування матеріального збитку, заподіяного злочинцями; виключення можливості останнім сховатися від органів дізнання, слідства і суду.

Діденко С. В.,

канд. юрид. наук,

перший заступник начальника Херсонського юридичного інституту ХНУВС з навчальної та методичної роботи

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ЗАГАЛЬНОНАУКОВИХ МЕТОДІВ У РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ОРД

Згідно з ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», ОРД – це система гласних та негласних, пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів [1].

Оперативно-розшукова діяльність є найбільш дієвим і ефективним механізмом в профілактиці та розкритті злочинів. Здійснює оперативно-розшукову діяльність фахівець – оперативний працівник. Це фізична особа, яка наділена правами і обов'язками, передбаченими оперативно-розшуковим законодавством, відомчими нормативними актами по організації і тактиці оперативно-розшукової діяльності і відповідає певним морально-психологічним, професійно-діловим і фізичним якостям, обумовленим специфікою діяльності даної категорії осіб. Сучасна опера-

тивно-розшукова діяльність вимагає поглибленого психологічного, інтелектуально-логічного, наукового і професійного підходу. В умовах складної криміногенної ситуації, коли злочинці користуються не тільки найсучаснішим матеріально-технічним обладнанням, але мають й достатній інтелектуальний рівень, коли більшість тяжких злочинів носить латентний характер, а при вчиненні злочинів застосовуються відповідні досягнення науки, оперативно-розшукова діяльність набуває творчого характеру [2, с. 3].

В процесі здійснення цієї діяльності, особливо при розкритті і розслідуванні проявів організованої злочинності, виникає питання про можливості і межі застосування спеціальних сил, засобів і методів, які мають у своєму розпорядженні органи внутрішніх справ для вирішення оперативно-тактичних завдань. Безсумнівно, що використання засобів конфіденційної діяльності викликається об'єктивними причинами, обумовленими специфікою оперативно-розшукової діяльності. Без конфіденційних прийомів і методів практично неможливо отримати достовірну інформацію про таємні наміри і плани організованих злочинних формувань, про їх дії, склад учасників, зв'язки, місця зберігання злочинно добутого майна і цінностей, а значить неможливо створити умови для попередження і припинення їх протиправної поведінки. У деяких випадках здійснення оперативно-розшукових заходів та методів, використання оперативно-розшукових засобів не може бути безмежним, оскільки вони ущемляють особисті права й свободи громадян. Навіть тоді, коли це стосується осіб, обґрунтовано підозрюваних у протиправній поведінці. Але, як зазначено у ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», під час здійснення ОРД не допускається порушення прав і свобод людини та юридичних осіб. Окремі обмеження цих прав і свобод мають винятковий і тимчасовий характер і можуть застосовуватись лише за рішенням суду щодо особи, в діях якої є ознаки тяжкого або особливо тяжкого злочину, та у випадках, передбачених законодавством України, є метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства [1].

Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст. 64) [3]. Обмеження прав і свобод може бути у випадках, передбачених законом і носити тимчасовий, винятковий характер, коли без такого обмеження не можуть бути захищені права і свободи інших людей, інтереси суспільства і держави. У тих випадках, коли законодавство допускає можливість втручання у особисте життя громадян як виняток, для захисту інтересів інших громадян чи суспільства від злочинних посягань слід говорити не про те, що допустимо здійснення оперативно-розшукової діяльно-

сті і проведення оперативно-технічних заходів в інтересах забезпечення правопорядку і громадської безпеки, а про те, наскільки обґрунтовано застосування тих чи інших засобів і методів і в яких межах вони доцільні в кожному випадку. Від вибору тих чи інших прийомів і методів оперативно-розшукової діяльності для вирішення оперативних завдань, поєднання гласних та негласних засобів залежить ефективність розкриття і розслідування конкретних злочинів [4; 5].

Оперативно-розшукова діяльність це насамперед наука, система наукових знань. Певна система методів та форм, засобів та видів пізнання становить наукову методологію. Під методологією розуміють систему певних теорій, що виступають як керівний принцип знаряддя наукового аналізу, засіб реалізації вимог цього аналізу [6, с.138]. Філософське розуміння методології вказує на її нерозривний зв'язок з методами. На її основі розробляються загально наукові та спеціальні методи. В них проявляються методологічні засади матеріалістичної діалектики. Методи дослідження реалізують ці засади на практиці.

Процес пізнання при розслідуванні злочинів відбувається в установленій законом процесуальній формі, з дотриманням процедури збирання доказів, конструюванням версій, використанням засобів доказування за кримінальною справою. Встановлення істини під час розслідування чи судового розгляду обмежено часом, встановленими законодавством строками.

Однією з найбільш актуальних проблем сучасного етапу розвитку логіки та методології науки є питання про необхідність виділення поряд з емпіричним та теоретичним рівнями наукового пізнання ще одного відносно самостійного рівня – мета теоретичного, який є передумовою *самої теоретичної діяльності в науці*.

Не є новиною, що оперативно – розшукова діяльність йде обруч із такими науками як – кримінологія, криміналістика, кримінальне право та кримінальний процес. Для того, щоб розкрити та розслідувати злочин, довести справу до суду, покарати злочинця та потім, після отбуття покарання впевнитись, що ця людина стала на путь виправлення необхідно поєднати усі зусилля, та усі ці науки. Загальна мета усіх цих предметів, це боротьба зі злочинністю. Тому й методи та методологія практично збігаються.

Наукова достовірність досліджень та їх результатів значною мірою залежить від методологічної бази. Загальновизнаним є положення, що метод визначається предметом і завданнями дослідження. Разом з тим багато залежить не лише від предмета, але й від його розуміння, тобто від теорії предмета. Тому не випадково, що кожній теорії властивий свій метод, що метод – це не лише спосіб дослідження але й теорія. Наприклад, залежно від розуміння й

суті особи злочинця, детерміністської природи злочинної поведінки, вирішальною мірою визначається методологія дослідження.

Процес пізнання істини в розслідуванні та судовому розгляді підпорядкований загальним закономірностям з урахуванням певних особливостей. Розкриття та розслідування злочинів являє собою окремішій випадок пізнання об'єктивної дійсності. Розслідування злочинів та розгляд кримінальних справ у суді має ретроспективний характер. Оперативний працівник, слідчий або суд вивчають подію злочину за допомогою відображень, залишених на місці події, речових доказів, показань свідків, висновків судових експертів.

Методологія – це не тільки логіка пізнання, а й сукупність певних методів практичної діяльності. Практика забезпечує надійність метода науки.

Згідно із словником В. Даля метод – це спосіб, порядок, підґрунтя; прийнятний шлях для ходу, досягнення будь-чого, у вигляді загальних правил [7, с. 323]. Загально визнаним є положення, що метод визначається предметом і завданням дослідження. Разом з тим багато залежить не лише від предмета, а й від його розуміння, тобто від теорії предмета. Тому не випадково, що кожній теорії властивий свій метод, що метод – це не лише спосіб дослідження, а й теорія.

Під терміном «метод» розуміється 1) спосіб теоретичного дослідження або практичного здійснення чого-небудь; 2) спосіб дії або поведіння певним чином; 3) суворе, послідовне, систематичне виконання чого-небудь. У філософії метод трактується як спосіб досягнення визначеної мети за допомогою сукупності прийомів і операцій теоретичного і практичного пізнання, освоєння реальної дійсності. Безумовно, ми розуміємо, що немає й у принципі не може бути абсолютно чистих методів, у яких не були б присутні у тій чи іншій мірі елементи та прийоми інших методів.

Розрізняють три групи методів наукового пізнання: спеціальні, загальнонаукові та універсальні [8, с. 297–308].

Особливості оперативно-розшукової діяльності зумовили на самих ранніх етапах її розвитку використання формально-логічних методів пізнання (аналізу і синтезу, індукції та дедукції, конкретизації й абстрагування, аналогії, версії тощо). Використання цих методів забезпечує правильність мислення за формою, отримання нових знань за сутністю.

Аналіз – це метод наукового дослідження шляхом розгляду окремих сторін, властивостей, складових частин будь-чого. Тобто це процес розчленування цілого на частини. Він є необхідним етапом пізнання, який нерозривно пов'язаний із синтезом, і є однією з основних операцій, із яких формується реальний процес

мислення. Аналіз є важливим методом пізнання під час розкриття та розслідування злочину.

Синтез – процес практичного або уявного возз'єднання цілого з частин або з'єднання різних елементів, сторін об'єкта в єдине ціле.

Індукція – спосіб міркування від окремих фактів, положень до загальних висновків. Це рух знання від одиничних тверджень до загальних положень. Індукція тісно пов'язана з дедукцією. Логіка розглядає індукцію як вид умовиводу, розрізняючи повну і неповну індукцію. Має велике значення при висуванні версій, пізнанні подій минулого.

Дедукція – спосіб міркування, при якому нове положення виводиться суто логічним шляхом від загальних положень до окремих висновків. Це рух знання від більш загального до менш загального, окремого, виведення наслідків із припущень. Дедукція є також умовиводом. Вона являє собою метод, що використовується у слідчому мисленні в процесі пізнання істини.

Аналогія – подібність у чомусь між явищами, предметами, поняттями. Являє собою умовивід від окремого до загального. Аналогія – це метод пізнання, який лежить в основі метода моделювання. Використовується у висуванні версій за аналогією, використання типових ситуацій, систем тактичних прийомів, таблиць та інше.

Абстрагування – прийом пізнання, метод, при якому відкидається несуттєве. Абстракція – це одна з основних операцій мислення, яка полягає в тому, що суб'єкт, відкриваючи певні, суттєві ознаки досліджуваного об'єкта, не бере до уваги інші – несуттєві.

Загально наукові методи застосовуються в усіх науках. До таких методів можуть бути віднесені:

Спостереження – метод дослідження, який полягає в навмисному, систематичному і цілеспрямованому сприйнятті об'єктів, явищ із метою вивчення їх специфічних змін у певних умовах і відшукуванні смислу цих явищ.

Опис – метод дослідження, який полягає в зазначенні ознак об'єкта. Це може бути усне або письмове перелічення кількісних чи якісних ознак, властивостей в певній послідовності. Опис є засобом фіксації інформації і використовується при складанні протоколів, словесного портрета.

Експеримент – метод дослідження, який передбачає проведення дослідів для відтворення явищ передбачає проведення дослідів для відтворення явищ в штучно створених аналогічних умовах. Головне в експерименті – це серія дослідів у різних варіантах. Може мати на меті підтвердження або спростування гіпотези, встановлення природи явища та ін.

Порівняння – метод, який заснований на зіставленні властивостей або ознак кількох об'єктів. Об'єкти порівняння повинні бути порівнюваними. В оперативно – розшуковій діяльності порівнюються фактичні дані, уявлення, предмети, люди, тварини. Порівняння має на меті виявлення того загального, що є в об'єктів.

Вимірювання – метод, який передбачає порівняння досліджуваної величини з однорідною величиною, що прийнята за одиницю виміру. Використовується під час проведення слідчих дій, у експертній практиці, при попередженні злочинності [9; 10].

Спеціальні методи оперативно-розшукової діяльності використовуються для вирішення її завдань. Спеціальні методи можуть бути розподілені на методи науки, та на методи практичної діяльності, які безпосередньо використовуються оперативно-розшуковими працівниками. Методи оперативно-розшукової діяльності завжди використовуються комплексно.

Сукупність розглянутих теоретичних положень надає змогу сказати, що всі незвані загально-юридичні та спеціальні методи притаманні оперативно-розшуковій діяльності, синтезовані нею та активно використовуються оперативними працівниками органів внутрішніх справ України у боротьбі зі злочинністю.

Антонов К. П.,
начальник УБОЗ УМВС України в Запорізькій області

Середа Д. М.,
*канд. юрид. наук,
доцент кафедри ОРД ЗЮІ ДДУВС*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ПРОВЕДЕННІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ УБОЗ

Аналіз ситуації у сфері боротьби зі злочинністю свідчить, що назріла необхідність розробки нових концептуальних положень стратегії і тактики боротьби з організованою злочинністю та корупцією. Насамперед, необхідно привести у відповідність сучасним стандартам правові й організаційні основи діяльності відповідних спеціальних підрозділів.

Слід кардинальним чином переглянути критерії оцінки результатів роботи підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю. Гонитва за кількістю спрямованих у суд кримінальних справ на ОПГ зіграло в останні роки негативну роль – заради досягнення планового показника не ведеться так необхідна глибока розробка злочинного середовища, не контролюються ті криміногенні процеси, що відбуваються в організованій злочинності.

Оцінка результатів роботи спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю повинна виходити з одного єдиного критерію – ступінь конкретного позитивного для суспільства впливу правоохоронних органів на злочинне середовище в конкретному регіоні. Міністерству внутрішніх справ України необхідно виробити єдиний алгоритм роботи інформаційної служби:

- співробітники аналітичного підрозділу визначають об'єкт розробки ліквідація якого максимально позитивно вплине на криміногенну ситуацію (це може бути будь-яка актуальна для безпеки країни програма – і по серійних злочинах, і по кримінальних авторитетах, і по пріоритетному напрямку в сфері економіки та ін.);

- здійснюється комплексне планування та проведення операцій, спрямованих на руйнацію злочинних структур, нейтралізацію і припинення їх спільної діяльності, ліквідацію організованих злочинних угруповань та співтовариств;

- за результатами вже проведеної роботи проводиться оцінка ступеню оздоровлення криміногенної обстановки в регіоні.

На законодавчому рівні необхідно зробити кардинальний крок – вирішити питання про вертикальне підпорядкування спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю безпосередньо ГУБОЗ МВС України, що дозволить цілеспрямовано працювати над актуальними програмами, а не просто видавати «на гора» безсистемний вал малозначних кримінальних справ. Підрозділи ГУБОЗ повинні функціонувати відносно автономно – тільки в цьому випадку їхній потенціал буде максимально використаний в інтересах боротьби з організованою злочинністю.

Втілення в життя зазначених пропозицій при розробці оновленої концепції боротьби з організованою злочинністю створить необхідні передумови для зміцнення законності і правопорядку в державі, забезпечення активної наступальної протидії організованим формам злочинності.

Пропозиції щодо вдосконалення організації роботи ОВС щодо виявлення та розкриття злочинів:

1. Створення інституту судових слідчих з одночасним скороченням слідчих підрозділів правоохоронних органів.

Основні завдання:

- отримання матеріалів про злочини, в т.ч. прямі заяви громадян;
- порушення кримінальних справ, на підставі отриманих матеріалів;

- організація та безпосереднє проведення слідчих дій;

- підготовка матеріалів для судового розгляду;

- виступ в судовому процесі з боку обвинувачення.

2. Створення недержавних інститутів правоохоронної системи. Аби зменшити навантаження на державні органи, що ведуть

оперативну перевірку та слідство, потрібно дозволити роботу детективних агентств, законодавчо її врегулювати, та дати можливість проводити роботу по розкриттю, фіксації та збору доказів вчинення злочинів, які б приймалися беззастережно або з перевіркою державним органом слідством та приймалися судом.

Основні завдання:

- пошук та отримання матеріалів по кримінальній справі в інтересах безпосереднього Замовника, в т.ч. потерпілого;
- підвищення ефективності досудового слідства.

3. Введення механізму обміну інформацією по кримінальним справам між державними і недержавними структурами задіяними в розкритті злочинів, в т.ч. проведення експертиз та інше.

Основні завдання:

- підвищення ефективності процесу розслідування злочинів;
- зменшення навантаження оперативних підрозділів правоохоронних органів.

4. Передбачити у законодавчому та організаційному порядку спеціалізацію слідчих та оперативних працівників, і відповідно проводити підбір та підготовку кадрів по визначених напрямках. Стимулом для слідчого має бути намагання розслідувати, а для оперативного працівника, розкрити більш складні злочини, а відповідним чином повинно відбиватися на заробітній платні.

5. Створення електронних баз даних у кожного чергового по району на предмет подія – картотека – рапорт по змінах, затриманнях, доставлених в лікарню, психічно та нарко облікованих. Так наприклад: назріла необхідність створення інтегрованого банку даних, який безсумнівно, повинен мати статус загальнодержавного (з відповідним нормативним регулюванням), як варіант назви: «Інформаційний Центр ГУБОЗ». Структурно цей Центр має входити в загальну систему інформаційного забезпечення МВС України, разом з тим порядок проходження інформації про організовані злочинні формування повинен мати специфічні особливості. Ці особливості покликані забезпечити конфіденційне проходження оперативно-значимих зведень із всіх видів інформаційних підсистем МВС у базу даних Центра, а також надходження інформації з встановленого в законодавчому порядку переліку об'єктів з інших організацій і відомств.

Пропонується наступна схема побудови інформаційних потоків, що спрямовуються у Центр:

- гаузеві служби МВС у рамках визначених для них задач ведуть обліково-реєстраційну роботу, їх оперативні підрозділи накопичують оперативно-розшукову інформацію і встановлений обсяг зведень направляють у ДІТ МВС, де до них забезпечується доступ з боку Центру;

– на регіональному (місцевому) рівні підрозділи УБОЗ мають можливість використовувати обліки структурних служб УМВС, зібрана інформація в результаті проведеного аналізу розрізаних зведень, через корпоративну мережу ГУБОП направляються в Центр;

– внутрішня інформація корпоративної мережі ГУБОЗ, що формується в результаті діяльності СПБОЗ ОВС, безпосередньо спрямовується в Центр;

– на законодавчому рівні чітко визначається перелік облікових зведень, що направляються різними відомствами й організаціями безпосередньо в Центр, цей інформаційний потік формується як державними структурами (Податкова адміністрація, Міністерство статистики, Державне контрольно-ревізійне управління, Національний банк, й ін.), так і організаціями різних форм власності (великі промислові підприємства, комерційні банки, страхові компанії, й ін.).

Втілення в життя пропонованого варіанту створить безперешкодний доступ співробітникам СПБОЗ ОВС до необхідної інформації, подолає міжвідомчі бар'єри і вирішить деякі питання з організації взаємодії.

6. Перегляд та реформування системи показників оперативних підрозділів шляхом оцінки роботи підрозділів не за кількістю справ а за кількістю розкритих тяжких, особливо тяжких та резонансних злочинів.

Пропозиції щодо вдосконалення системи управління МВС:

1. Удосконалення управління (особливо оперативного) та організаційно-штатних структур забезпечення організаційної єдності і керованості системи шляхом зміцнення штабної функції;

2. раціональна відмова від дублювання в роботі, зменшення на цій основі витрат на утримання управлінського апарату і посилення служб та підрозділів практичної спрямованості;

3. забезпечення оптимального співвідношення функцій штабних, лінійно-галузевих і функціональних підрозділів у структурах управління; збереження на рівнях апаратів МВС, ГУМВС-УМВС функцій координації, методичного керівництва, інформаційно-аналітичного обслуговування, контролю й інспектування, безпосереднього планування та організації проведення заходів державного і міжрегіонального рівня, а також організації реагування на надзвичайні ситуації та розкриття тяжких злочинів, що викликали широкий громадський резонанс;

4. делегування частини управлінських функцій від МВС до ГУМВС-УМВС.

Щодо питання вдосконалення функцій МВС пропонується закріпити насамперед такі функції:

- забезпечення здійснення єдиної політики в галузі побудови і розвитку системи МВС, включаючи кадрову політику;
- аналіз і прогнозування розвитку оперативної обстановки, розроблення стратегії реагування на її негативні зміни;
- оперативне реагування на ті надзвичайні ситуації та події, які потребують втручання центрального апарату і безпосереднього вжиття оперативно-службових заходів;
- організація та здійснення загальнодержавних, міжрегіональних і міжнародних заходів боротьби із злочинністю;
- забезпечення внутрішньої безпеки системи МВС;
- інформаційне обслуговування всіх ланок системи МВС;
- представництво інтересів системи МВС у центральних органах державної виконавчої влади;
- організація взаємодії з правоохоронними та іншими державними органами України, органами правопорядку інших держав;
- правове забезпечення діяльності органів внутрішніх справ;
- здійснення заходів щодо правового та соціального захисту працівників органів внутрішніх справ;
- достатнє фінансове та матеріально-технічне забезпечення органів внутрішніх справ.

Пропозиції щодо вдосконалення нормативного забезпечення функціонування МВС:

У зв'язку із недостатньо повним визначенням деяких положень у законі України «Про ОРД» пропонуємо ст.ст.1,2,4 вказаного закону викласти у наступній редакції:

Стаття 1. Завдання оперативно-розшукової діяльності.

Завданнями оперативно-розшукової діяльності є:

1. Пошук і фіксація фактичних даних, щодо протиправної діяльності осіб (груп осіб) з метою:

- забезпечення прав і свобод людини, захисту безпеки суспільства та держави;
- виявлення, запобігання, припинення і розкриття злочинів;
- розшук осіб, які вчинили злочини;
- встановлення особи невідомих осіб;
- встановлення місцезнаходження безвісно зниклих осіб;
- оперативне супроводження кримінального судочинства;
- протидії розвідувально – підривній діяльності спецслужб іноземних держав;
- захист державної таємниці;
- забезпечення особистого захисту осіб, у випадках визначених законодавством;
- викриття осіб причетних до діяльності міжнародних терористичних організацій, що становлять загрозу національній безпеці України.

2. Отримання інформації, щодо правопорушень не кримінального характеру, встановлення яких сприяє вирішенню завдань протидії злочинності.

3. Отримання інформації, щодо фактів та обставин, що не мають ознак злочину, проте, відповідно до законодавства України, потребують перевірки.

Стаття 2. Поняття ОРД

Оперативно-розшукова діяльність – це система гласних і негласних, пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, передбачених законом України, що здійснюються спеціально уповноваженими суб'єктами із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

Стаття 4. Принципи ОРД

Оперативно-розшукова діяльність ґрунтується на конституційних принципах законності, поваги і дотримання прав і свобод людини, також гуманності, наступальності, конспіративності, поєднання гласних і негласних заходів, взаємодії з державними органами, населенням, неурядовими та громадськими організаціями, відповідності використання оперативно – розшукових заходів ступеню суспільної небезпеки протиправної діяльності окремих осіб або груп осіб.

Також пропонуємо доповнити закон наступними статтями:

- оперативно-розшукові заходи, які проводяться з дозволу суду;
- оперативно-розшукові заходи, які не потребують дозволу суду;
- стадії оперативно-розшукової діяльності;
- порядок попередньої перевірки отриманої оперативної інформації;
- визначення термінів (що використовуються у тексті Закону з метою єдиного їх тлумачення).

Бабакін В. М.,

викладач кафедри ОРД ННІПФКМ ХНУВС

Шляхи подолання корупції в Україні

В Україні корупція є однією з проблем, які потребують невідкладного розв'язання. Вона становить значну загрозу демократії, реалізації принципу верховенства права, соціальному прогресу, національній безпеці, становленню громадянського суспільства. [2]

У ст. 19 Конституції України зазначено, що посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у способи, що передбачені Конституцією та законами нашої держави. Від реалізації цього положення значною мірою залежить діяльність державного апарату, функціонування підприємств, установ і організацій усіх форм власності, своєчасне і справедливе вирі-

шення соціальних проблем, забезпечення реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина, законних інтересів юридичних осіб [1].

З 5 жовтня 1995 року в Україні діє Закон «Про боротьбу з корупцією», який визначає правові та організаційні засади запобігання корупції, виявлення та припинення її проявів, поновлення законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, усунення наслідків корупційних діянь. [3] У Законі розкривається поняття корупції, дається перелік суб'єктів та способів покарання за вчинення корупційних діянь.

З метою зміцнення законності та правопорядку в державі, підвищення ефективності боротьби з корупцією, захисту прав та свобод людини і громадянина Указом Президента України від 10 квітня 1997 р. затверджена Національна програма боротьби з корупцією, у квітні 1998 року, була затверджена Концепція боротьби з корупцією на 1998–2005 роки, у вересні 2006 року Концепція подолання корупції і Україні «На шляху до доброчесності».

На підставі цієї Концепції кожний рік розробляється система конкретних заходів, які необхідно здійснювати центральним, місцевим органам виконавчої влади, правоохоронним структурам у контексті забезпечення більш активної та ефективної боротьби з корупцією. Головні зусилля державних органів повинні спрямовуватися не тільки на подолання наслідків корупції, а, передусім, на усунення об'єктивних та суб'єктивних причин цього зла.

У нашому суспільстві з проблем подолання корупції діє понад 23 різних законодавчих та нормативних актів Президента України, Верховної Ради та Уряду України. Також Україна підписала ряд міжнародних договорів та працює з цього питання з різними недержавними структурами.

Щороку в Україні виявляється близько 5 тис. правопорушень корупційного характеру, відповідальність за які передбачено Законом України «Про боротьбу з корупцією». У 2005 році правоохоронними органами виявлено понад 6 тис. таких правопорушень, з яких 2,5 тис. – органами внутрішніх справ (ОВС). До адміністративної відповідальності у вигляді штрафів притягнуто близько 4 тис. осіб (за матеріалами ОВС – більше 1,3 тис. осіб).

Зростають зусилля у боротьбі з корупційними діяннями кримінального характеру. Протягом 2001 року у сфері економіки викрито 52,7 тис. злочинів, до кримінальної відповідальності органами внутрішніх справ України притягнуто 19,1 тис. осіб, у тому числі керівників підприємств (2689), керівників підрозділів (1112), фінансово-бухгалтерських працівників (1669), державних службовців (757). Кількість злочинів у сфері службової діяльності, зареєстрованих за цей період, за даними МВС України, становить по-

над 18,9 тис., з яких злочини, пов'язані із зловживанням владою або посадовим становищем, дорівнюють 42,1 % (7947), хабарництвом – 12,2 % (2304). [4]

Проте статистичні дані про результати боротьби з корупцією характеризують лише один бік проблеми – активність правоохоронних органів, але ні в якому разі не рівень корупції в державі. Її стан обумовлюють багато інших чинників. Основні фактори впливають з недосконалої фінансової, податкової, приватизаційної, інвестиційної, промислової, господарської, митно-тарифної політики. Подальша тінізація економіки породжує і характеризує рівень корупції, а кримінальна та адміністративна статистика констатує лише результати боротьби з нею. [5]

Важливою проблемою, пов'язаною з протидією корупції в Україні, залишається корупція в правоохоронних та контролюючих органах.

Як свідчать статистичні дані Міністерства юстиції України, у 2001 році за скоєння корупційних діянь до відповідальності було притягнуто 280 працівників правоохоронних органів, з яких понад 67,7 % – це працівники системи МВС України. За цей період органами прокуратури закінчено і направлено до суду більше 1 тис. кримінальних справ про корупційні злочини, вчинені працівниками правоохоронних органів, з яких 210 – про одержання хабара.

Таким чином, тільки викладене вже дає підстави констатувати, що рівень діяльності державних і правоохоронних органів та суддів щодо обмеження розмірів і впливу корупції на життєво важливі сторони суспільного життя країни та організаційно-правове забезпечення цієї діяльності не відповідають вимогам сьогодення. [4]

Слід зазначити, що одним з найактивніших методів боротьби з корупцією є часта зміна посадових осіб. Рівень корупції залежить від культурного розвитку громадян та економічного положення суспільства.

На підставі вище викладеного, що сьогоднішній день закони у сфері боротьби з корупцією працюють не в повній мірі. Для підвищення ефективності боротьби з корупцією, на наш погляд, потребує вирішення цілої низки питань політичного, економічного, правового та організаційного характеру;

-подолання корупції в Україні комплексний підходом, тобто використання проведення заходів та зусиль влади і суспільства, спрямованих на боротьбу з корупцією.

Безуглова І. В.,
канд. екон. наук, доцент,
начальник кафедри економіко-правових дисциплін
Херсонського юридичного інституту ХНУВС

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПОБУДОВИ СИСТЕМ КІЛЬКІСНИХ І ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Тривале існування підприємства чи організації в нестабільній економіці залежить від наявного рівня економічної безпеки. Тому перед суб'єктами господарювання нашої країни виникає потреба оцінити всі можливі зміни в стані їх економічної безпеки.

Економічна безпека суб'єкта господарювання – такий стан його внутрішнього потенціалу, який передбачає збалансований і безупинний розвиток та найбільш ефективне використання усіх видів наявних ресурсів та підприємницьких можливостей при своєчасному запобіганню можливим внутрішнім і зовнішнім негативним впливам чи загрозам. При вирішенні цього питання на мезо- чи мікро рівнях існують відмінності за формами і масштабами прояву небезпеки. Так на мезо рівні під економічною безпекою треба розуміти такий стан регіону чи галузі, що забезпечує достатній рівень, економічного, соціального та технологічного функціонування та подальшого розвитку, а також невразливість та незалежність економічних інтересів великих соціальних груп відносно можливих зовнішніх чи внутрішніх дій чи впливів. При цьому доцільно зауважити, що в умовах стабільної роботи підприємства ці завдання суттєво відрізняються від тих, що існують в періоди кризової ситуації в його діяльності.

В режимі стійкого функціонування для забезпечення своєї економічної безпеки суб'єкт господарювання акцентує увагу на підтримці нормального ритму виробництва та збуту продукції; запобіганні можливих збитків; недопущенні несанкціонованого доступу до службової інформації та комп'ютерних баз даних, протидії несумісній конкуренції на ринку. В кризові періоди свого розвитку найбільшу небезпеку для нього представляє руйнація наявного потенціалу (виробничого, кадрового, технічного та технологічного). Все це зумовлює необхідність побудови різних систем моніторингу та економічної діагностики на рівні суб'єктів господарювання, що знаходяться в різних фазах свого розвитку.

З усіх можливих загроз для економічної безпеки на мікрорівні – катастрофічних (природних або техногенних) інформаційних, конкурентних, організаційних, кримінальних особливу увагу слід зосередити на тих, що безпосередньо спрямовані на руйнування або ослаблення потенціалу підприємства екзогенних (зовнішніх) чинників. Інші загрози, в тому числі неефективна науково-

виробнича чи маркетингова стратегії або некомпетентний менеджмент, також мають незаперечну дію на потенціал підприємства, але їх легко можна усунути через їх внутрішнє походження.

Разом з тим, якщо економічна політика держави змушує суб'єктів господарювання шукати тіньові схеми організації бізнесу, через значний податковий тиск позбавляє його оборотних коштів не тільки на розширене, але й на просте відтворення, тобто свідомо підштовхує підприємство в зону підвищеного підприємницького ризику, оцінювати стан економічної безпеки за іншими, хоча й істотними її компонентами (економічними, кримінальними, інформаційними, кадровими і т.п.) не має практичного сенсу. В цих умовах, на наш погляд, основну увагу варто зосередити на чинниках, що можуть змінити зовнішнє середовище та забезпечать економічну безпеку не тільки конкретного підприємства, а й економіки регіону чи держави в цілому.

Виходячи з цього діагностика економічної безпеки суб'єкта господарювання, повинна забезпечити:

- характеристику зовнішніх та внутрішніх загроз, з якими може стикатись підприємство;
- визначення та моніторинг чинників, зміцнюючих або руйнуючих стійкість його соціально-економічної позиції на короткострокову і середньострокову перспективу;
- побудову системи показників, які дозволяють оцінити дію цих чинників на потенціал підприємства;
- побудову критеріїв та порогових значень найважливіших показників, які формують рівень економічної безпеки;
- розробку економічної політики, спрямованої на підвищення ступеня економічної безпеки.

При цьому доцільно відзначити, що перші дві позиції побудови стратегії забезпечення економічної безпеки сформульовані і досліджені достатньо повно, тоді як побудова системи показників і розробка методик діагностики які б враховували специфіку діяльності підприємств вивчені недостатньо. Разом з тим від точної ідентифікації загроз, правильного вибору вимірників їх прояву (системи показників), залежить рівень адекватності оцінки економічної безпеки суб'єкта господарювання та правильності підбору комплексу необхідних контрзаходів щодо попередження можливих втрат, відповідних масштабам і характеру виникаючих загроз. Таким чином головне питання при розробці методики діагностики – це побудова систем кількісних і якісних показників економічної безпеки та встановлення їх порогових значень, досягнення яких вимагатиме відповідних управлінських дій з боку вищого керівництва підприємства.

Виходячи з першого розуміння суті поняття економічної безпеки вважаємо, що в системі показників повинні бути сформульовані такі блоки:

- індикатори якості потенціалу;
- індикатори виробництва;
- індикатори стану ринку та позиції на ньому суб'єкта господарювання;
- індикатори фінансового стану підприємства;
- соціальні індикатори;
- екологічні індикатори.

Відбір конкретних показників, як індикаторів відповідної сфери економічної безпеки суб'єкта господарювання, залежно від сфери його діяльності можливий на базі двох підходів:

- на основі евристичних методів із залученням бригади експертів;
- на основі методів кореляційного аналізу, які дозволять автоматизувати процес їх відбору залежно від зовнішнього і внутрішнього оточення підприємства. В цьому випадку варто оцінити вплив всього існуючого пасиву показників, які характеризують відповідну сферу діяльності суб'єкта господарювання, обсяги реалізації його продукції та послуг (соціальна доцільність функціонування підприємства) або масштаби одержаного прибутку (фінансова діяльність). Відбір показників проводять по максимізації значення коефіцієнта кореляції з врахування фактору мультиколінеарності.

При проведенні діагностики економічної безпеки відхилення фактичних показників від їх бар'єрних значень можна оцінювати наступним чином:

а) нормальний стан безпеки, коли індикатори економічної безпеки знаходяться в межах порогових значень, а рівень використання наявного потенціалу близький до технічно обґрунтованих нормативів завантаження устаткування і виробничих потужностей;

б) передкризовий стан, коли хоча б один із інтегральних індикаторів економічної безпеки вищий його бар'єрного значення, а всі інші наблизились до їхнього критичного значення, але при цьому не втрачені технічні та технологічні можливості розвитку виробництва при застосуванні превентивних заходів;

в) кризовий стан, коли долаються бар'єрні значення більшості інтегральних індикаторів безпеки, в тому числі фінансових і з'являються ознаки безповоротності скорочення виробництва та часткової втрати потенціалу підприємства;

г) критичний стан, коли порушуються всі бар'єрні значення індикаторів економічної безпеки, втрата потенціалу стає неминучою і невідворотною та виникає загроза банкрутства.

**ІСТОРИЧНИЙ НАРИС ЩОДО ПРАВОВОГО
ТА ОРГАНІЗАЦІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ
СПЕЦІАЛЬНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПО БОРОТЬБІ
З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ**

З погляду на період становлення Української міліції після так званої перебудови і розпаду СРСР ми побачимо, що він визначився дестабілізацією кадрів.

Наприкінці 80-х – початку 90-х років органи міліції залишали професіонали з великим досвідом роботи, яким пропонували набагато кращі умови роботи й оплати в різних комерційних структурах.

1990-1993 рр. стали періодом нестримного перманентного зростання кримінальних правопорушень. Стрімка зміна відносин власності, приватизація, масова поява та банкрутство шахрайських фінансових пірамід та ін., поховала сподівання й останні труднощі заощадження довірливих громадян. Зросло безробіття, поглибилось соціальне розшарування населення, загострилась міжусобну боротьба за сфери впливу між конкуруючими угрупованнями, з'явився небезпечний симбіоз економічної і масової, загальнокримінальної злочинності.

У цей скрутний для країни час (1990-1994 рр.) Міністерством внутрішніх справ України керував Андрій Володимирович Васишин, який доклав чимало зусиль, щоб зупинити ці явища. На цьому етапі органи внутрішніх справ переживали складний період трансформації всього суспільного устрою держави, адаптувалися до нових умов функціонування і виконання покладених на них завдань щодо захисту прав і свобод людини.

Кримінальний світ розглядає територію України як полігон для розповсюдження наркотиків та зброї, відмивання коштів кримінального походження. З метою протистояння цим явищам МВС України активно вивчається зарубіжний досвід, налагоджується обмін оперативною та іншою інформацією, проводяться спільні операції з правоохоронними органами інших країн та взаємодія правоохоронних органів України.

Особливу загрозу для суспільства становить організована злочинність, яка давно набула транснаціонального характеру. Вона становить небезпеку для України, яка йде шляхом економічних перебудов і зазнає серйозних кризових явищ. Саме в тих умовах, коли держава недостатньо може впливати на регулювання законних та інших соціально-економічних відносин, організована злочинність намагається встановити над цими відносинами свій контроль [1. с. 39–40].

Створена в 1992 р. з ініціативи міністра внутрішніх справ А. В. Василюшина спецслужба по боротьбі з організованою злочинністю стала відповіддю на виклик криміналітету. Відтоді реалізовано цілий комплекс заходів щодо організаційно-правового, кадрового, матеріально-технічного зміцнення підрозділів служби, визначення напрямів її діяльності, удосконалення форм і методів оперативної роботи. Як відомо, формувалася вона на базі *служб карного розшуку і захисту економіки*. Не маючи ні досвіду, ні свого специфічного оперативного інструментарію, служба займалася головним чином супроводженням порушених кримінальних справ. Етап становлення тривав приблизно 2—3 роки.

Ситуацію вдалося змінити після прийняття у 1993 році Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю». Насамперед службу було переорієнтовано на захист особи від насильницьких посягань, ліквідацію бандитизму, знешкодження рекетирських угруповань, боротьбу з корупцією, зловживаннями у кредитно-банківській системі, сфері зовнішньоекономічної діяльності, приватизації [2. с. 121]. Під ці завдання була реформована структура Главку БОЗ (боротьби з організованою злочинністю) і його підрозділів на місцях. При всій економічній скруті країни спецслужбі БОЗ надавався пріоритет у технічному оснащенні та йшло формування і розгортання роботи оперативно-технічної служби. У міністерствах і відомствах, а також у банках були введені посади помічників їх керівників з питань взаємодії у боротьбі з організованою злочинністю, які укомплектовували офіцерами діючого резерву.

Досвід довів, що ефективно протидіяти злочинності в сучасних умовах можна лише на основі докорінної перебудови оперативної роботи. Об'єктом особливої уваги спеціальних підрозділів стали найбільш небезпечні кримінальні угруповання, мобільні та добре законспіровані і озброєні. З 1994 по 1996 роки кількість організованих формувань збільшилася майже на чверть. Без кваліфікованих оперативних співробітників викрити їх було б дуже важко.

У той час напрацьовуються нові тактичні прийоми профілактики і розкриття тяжких, резонансних злочинів, у тому числі вбивств на замовлення – «кілерства».

Таким чином, можна з певністю сказати, що за умов підтримки зусиль МВС з боку держави та після усунення деяких перепон у правовому полі органи внутрішніх справ у взаємодії з органами прокуратури, служби безпеки України можуть протистояти кримінальному натиску.

Якщо мова йде про великі гроші, там вступає в дію класичний вислів О. Генрі: «Болівар двох не вивезе». Спроби перекласти політичну відповідальність за існування перерозподілу власності

чи сфер впливу на МВС і його керівництво безпідставні. **Органи внутрішніх справ зобов'язані розкривати будь-які злочини**, але доки в реалії результати бажають кращого.

У 1996 р. вперше за останні роки було зупинено зростання злочинності. Кількість зареєстрованих злочинів скоротилася майже на 12 тис. Спостерігалось значне зменшення виявлених найбільш небезпечних злочинів, було знешкоджено понад 950 організованих злочинних угруповань і майже 70 бандитських формувань. До кримінальної відповідальності лише за закінченими кримінальними справами було притягнуто майже 2,5 тис. членів організованих злочинних груп [2. с. 123-124].

Об'єктивна необхідність активізації боротьби зі злочинністю поставила перед органами внутрішніх справ нові завдання і спонукало до ретельного перегляду стратегії, форм та методів діяльності, пошуку нових підходів до організації і здійснення завдань по боротьбі зі злочинністю.

Слід зазначити, що в перше десятиліття Радянської влади у нашій державі не існувало ніяких заборон щодо опублікування кримінальної статистики. У центральних та місцевих газетах, у різних часописах систематично з'являлися статті, кореспонденції про стан злочинності і боротьбу з нею, «але починаючи з 1930 р. і до 1939 р. у колишньому Радянському Союзі офіційна кримінальна статистика була таємною і не оголошувалася, а тому більшість населення не знала дійсного стану справ у цій галузі. Крім того, багато вчених-юристів підтримували «лівий» погляд про те, що в соціалістичному суспільстві немає злочинності як соціального явища, а є окремі злочини, що при соціалізмі немає соціальних причин злочинності» [3. с. 40].

З набуттям нашою державою незалежності перша умова щодо повної, об'єктивної інформації про стан злочинності в суспільстві – забезпечена. І завдяки відкритості інформації застосовуються **нетрадиційні підходи щодо боротьби з організованою злочинністю**. Ці підходи базуються на сучасних інформаційних технологіях і в ряді випадків виходять за рамки кримінально-процесуальної сфери. Наприклад це може бути пов'язано з цілеспрямованим дозованим вкиданням у ЗМІ оперативної інформації за для дискредитації лідерів злочинного світу та чиновників з державних структур та виконавчої влади, які є їх «дахом». Також, для підриву економічної бази та фінансових основ злочинності компрометують через ЗМІ діяльність комерційних і фінансових структур, які працюють легально, але «під дахом» організованої злочинності.

На теперішній час правоохоронні органи мають таку практику і зараз немає інформаційного «голоду», тобто, зріс потік публікацій в пресі та сюжетів в «аналітичних» програмах телеканалів. Використання ЗМІ в інформаційних війнах політичних блоків та між собою структур, які мають протиправні відносини з організованою злочинністю надає можливість спостерігати їх саморуйнування. І в цьому процесі приймає активну участь преса та телебачення закордонних держав.

Нетрадиційні підходи в боротьбі зі злочинністю, з одного боку, повинні відображати розвиток процесу переходу цієї боротьби в інформаційні сфери, а з іншого боку, дозволять вирішувати ті завдання, які в теперішній час не можливо ефективно вирішувати в межах системи та практики використання кримінального законодавства. Правоохоронні органи повинні в повній мірі володіти технологіями щодо застосування «інформаційної зброї», включаючи технології нанесення інформаційних ударів з використанням засобів масової інформації та комп'ютерних мереж, радіоефірів і телекомунікацій[4. с.148.].

Тобто, протидія злочинності, її сучасним організованим формам усе більше стає загальнонаціональною проблемою. Реальних результатів у її розв'язанні можна досягти лише шляхом комплексного одночасного вжиття термінових заходів у всіх сферах нашого суспільства, запровадження реальних механізмів відповідальності владних структур на всіх рівнях, особливо відповідальності регіонів за стан правопорядку.

Найбільш ефективними шляхами нейтралізації організованої злочинності є концептуальне встановлення конкретних механізмів її поширення. Багато уваги, щодо вирішення цієї проблеми у контексті оперативно-розшукової діяльності, приділялося у працях В. М. Агмажитова, О. М. Бандурки, О. Ф. Долженкова, Є. О. Железова, В. П. Захарова. І. П. Козаченка, Я. Ю. Кондратьєва, М. В. Корнієнка, В. І. Литвиненка, В. А. Лукашова, В. С. Овчинського, С. С. Овчинського, М. М. Перепелиці, І. Р. Шинкаренка та інших.

Отже, виникла негайна потреба провести комплексний огляд стану спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю та прийняти спеціалізований пакет законів, спрямованих на локалізацію та нейтралізацію можливостей злочинних організацій і високопосадових корупціонерів, які будуть сприяти формуванню сектору безпеки України, спроможного забезпечити надійний захист прав і свобод громадян, їх інтересів та держави від проявів організованої злочинності і корупції.

Вовк В. Я.,
канд. екон. наук, доцент
завідувач кафедри фінансів і кредиту ННІПЕС ХНУВС

МОНІТОРИНГ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ БАНКУ

Сучасний етап розвитку банківської системи характеризується стрімким зростанням обсягів банківських кредитів, спрямованих на задоволення споживчих, поточних та інвестиційних потреб позичальників. При цьому, незважаючи на зростання процентних ставок, кредити, надані фізичним особам, зростають випереджаючими темпами у порівнянні з кредитуванням суб'єктів господарювання, що обумовлює підвищення ролі кредитного моніторингу в процесі забезпечення повернення наданих кредитів у повному обсязі та у встановлені строки. Належним чином організована робота з кредитного моніторингу дозволяє своєчасно виявити сигнали про виникнення проблем з погашенням заборгованості за кредитом та вжити відповідні заходи спрямовані на мінімізацію втрат банку. Але, незалежно від рівня організації кредитної моніторингу та ефективності методів управління кредитним портфелем, усі банки так чи інакше стикаються з проблемою неповернення кредитів, що обумовлює актуальність дослідження даної проблеми.

Підходи до організації кредитного моніторингу розглянуті у роботах таких вітчизняних вчених, як О. Васюренка [1], Зінченко В. [2], А. Примостки, Карчевої Г. [2] О. Кириченка [3], та ін. Але, як показав огляд економічної літератури [1,2,3] на цей час ще не в повному обсязі досліджено чинники, що обумовлюють виникнення проблемної заборгованості за кредитами, та не розроблено загальнотеоретичний базис організації кредитного моніторингу в банку.

Зростання євроінтеграційних процесів в Україні проявляється у збільшенні присутності іноземного капіталу на вітчизняному банківському ринку, що сприяє збільшенню ресурсної бази вітчизняної банківської системи та спектра банківських послуг, запровадженню новітніх банківських технологій тощо. Одночасне збільшення доходів населення та підвищення його платоспроможного попиту, сприяє зростанню обсягів споживчих кредитів, як пріоритетного напрямку розміщення банківських ресурсів та збільшення доходності банківських операцій. Так протягом 2007 р. у порівнянні з 2002 р. обсяг кредитів, наданих фізичним особам, збільшився у 111, 9 раз, при цьому обсяг кредитів, наданих суб'єктам господарювання – у 10,4 рази. Питома вага споживчих кредитів у кредитному портфелі банків станом на 01.01.2008 р. становить 31,6 % (на відповідну дату 2002 р. – 4,3%) [4]. Високі темпи зростання споживчих кредитів спричиняють зростання

рівня кредитного ризику, який проявляється у збільшенні обсягу проблемних кредитів (за перше півріччя 2007 р. темпи зростання прострочених і сумнівних кредитів збільшилися в 1,9 рази, а їх частка в загальній сумі збільшилася з 1 до 1,5% [2]). При цьому рівень повернення коштів за споживчими кредитами в Україні становить 1 – 5 % і в найближчі роки може збільшитися.

В економічній літературі [1, 2, 3] основними чинниками збільшення кредитного ризику при споживчому кредитуванні вважають агресивну кредитну політику банків, доступність кредитних ресурсів, використання неефективних методик для оцінки платоспроможності потенційного позичальника, наприклад, скоринг моделі, які не завжди дають змогу оцінити реальний фінансовий стан потенційного позичальника, підвищення швидкості оформлення кредитних договорів при споживчому кредитуванні, збільшення обсягів споживчих кредитів, наданих в іноземній валюті, що призводить до збільшення рівня валютного ризику, незбалансованість строків залучення та розміщення кредитних ресурсів тощо.

Виходячи з цього, з метою мінімізації втрат при споживчому кредитуванні, у банку має бути належним чином організований кредитний моніторинг, мета якого полягає в тому, щоб не допустити підвищення кредитного ризику понад встановлений банком рівень. Головна вимога до процедури кредитного моніторингу – це постійний контроль та оцінка рівня кредитного ризику. Національний банк України, наголошуючи на необхідності оцінювання та управління банківськими ризиками в цілому та кредитним ризиком зокрема, розробив та надав банкам вимоги щодо організації ризик менеджменту, відповідно до яких кредитний ризик має бути зрозумілим та усвідомленим керівництвом банку, знаходитись у межах рівнів толерантності, встановлених спостережною радою банку, рішення з прийняття ризику повинні відповідати стратегічним цілям діяльності банку, мають бути конкретними і чіткими, очікувана дохідність має компенсувати прийнятий кредитний ризик, розподіл капіталу повинен відповідати рівню кредитного ризику, на який наражається банк.

Виходячи з цього, першочерговими завданнями кредитного моніторингу є ідентифікація клієнта, контроль за цільовим використанням кредиту; контроль за своєчасним погашенням заборгованості та процентів за кредитом контроль за станом, ринковою вартістю та ліквідністю застави, іншим забезпеченням кредиту; відстеження змін у фінансовому стані позичальника; аналіз якості та структури кредитного портфеля банку; виявлення проблемних кредитів і розробка заходів щодо мінімізації втрат банку; контроль за рівнем кредитного ризику. Також з метою мінімізації кредитного ризику, банкам доцільно підвищити рівень збалансовано-

сті за строками залучення та розміщення кредитних ресурсів, особливо при розміщенні ресурсів у довгострокові іпотечні кредити, удосконалити методики оцінки кредитного ризику споживчої особи, зокрема скорингових моделей, стимулювати роботу банків із кредитними бюро, ретельно підходити до відбору позичальників, визначення справедливої вартості забезпечення за кредитом тощо.

Таким чином, належним чином організований кредитний моніторинг дозволяє банку оцінити сукупний кредитний ризик на рівні кредитного портфеля та визначити потребу у нарощуванні банківського капіталу та можливості розширення кредитної діяльності. Також кредитний моніторинг дозволяє банкам своєчасно виявити проблемну заборгованість за споживчими кредитами та вжити необхідні заходи спрямовані на мінімізацію втрат банку. Пріоритетний напрям подальшого дослідження становитиме розробка заходів щодо управління проблемними кредитами, які дозволять мінімізувати втрати банку від проведення кредитної діяльності та підвищити дохідність кредитних операцій.

Войтович Н. Ф.,

викладач УПППМ УМВС України в Житомирській області

ДОКУМЕНТУВАННЯ ПРОТИПРАВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСІБ ЗА ДОПОМОГОЮ ОПЕРАТИВНО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ

Сучасний етап кримінальної ситуації в Україні характеризується зростанням кількості тяжких злочинів, а також значним загостренням оперативної обстановки в окремих регіонах держави. Криміналітет активно проникає в усі сфери суспільного життя, посилюється організованість, професіоналізм, озброєність та технічна оснащеність злочинності. Змінюється і структура злочинності: індивідуальна злочинність поступається місцем груповій (у 2007 році кожен шостий злочин вчинено групою осіб), а група переростає в організовану. Остання посилює свій вплив на офіційні структури, контролює частину економіки України, відбувається її зрощення з політичним екстремізмом.

Зростання професіоналізму злочинців, використання ними сучасних технічних засобів, ретельна підготовка вчиненню злочинів, застосування засобів конспірації вимагає адекватної зміни у діяльності оперативних підрозділів щодо документування злочинної діяльності. Особливої актуальності набуває необхідність вдосконалення способів отримання і використання в кримінальній справі даних оперативно-розшукового характеру.

Складність в організації такої роботи визначається, зокрема, наявністю прогалин в чинному законодавстві стосовно порядку

ведення в кримінальний процес отриманої оперативним шляхом інформації та конкуренції правових норм оперативно-розшукового та кримінально-процесуального законодавства.

Однією із значних проблем на стадії порушення кримінальної справи є прийняття рішення на основі наявної інформації отриманої оперативним шляхом. Не очевидність і складність замаскованих вчинених злочинів, не можливість встановлення осіб, які їх скоїли, недоліки нормативно-правової бази щодо реалізації оперативно-розшукових даних, добутих за допомогою оперативно-технічних засобів, слідчими на стадії порушення кримінальної справи негативно впливають на стан боротьби зі злочинністю в сучасних умовах.

В сучасних умовах ефективна боротьба зі злочинністю не можлива без широкого застосування оперативно-технічних засобів правоохоронними органами. Застосування оперативної техніки в оперативно-розшуковій діяльності дозволяє своєчасно виявляти та оперативно документувати злочинну діяльність осіб за умов, коли використання слідчих дій недоцільне або малоефективне. Документування злочинних дій осіб, злочинних угруповань, корумпованих осіб-одне з найважливіших завдань оперативно-розшукової діяльності, яке може бути успішно вирішено за допомогою оперативно-технічних засобів.

Мета застосування технічних засобів в оперативно-розшуковій діяльності полягає в отриманні матеріалізованих даних (копій документів, люмінесуючих слідів, фотографій, кіно-відеозапису, фонограм та ін.) та відомостей про правопорушників, їх дії, зв'язки з метою припинення правопорушень в інтересах кримінального судочинства.

Ці матеріали можуть бути використані:

- в якості приводу для порушення кримінальної справи, підготовки та проведення слідчих та судових дій;

- в доказуванні по кримінальній справі відповідно до кримінально-процесуального закону, який повинен регламентувати збирання перевірку та оцінку доказів отриманих за допомогою ОТЗ;

- для розшуку осіб, які переховуються від органів дізнання, слідства і суду та ухиляються від відбування покарань.

На жаль законодавством процедура подання матеріалів оперативно-технічного документування у розпорядження слідчого, прокурора, суду не конкретизована.

Головна вимога при проведенні оперативно-технічного документування – дотримання законності інакше ця інформація не буде мати доказового значення.

На даний час ще існує проблема введення (легалізації) матеріалів отриманих за допомогою технічних засобів у кримінальних процесах. Це не законодавчо визначена процедура визнання цих матеріалів речовими доказами. Обмеження, що існують на проведення оперативно-розшукових заходів із використанням технічних засобів, не чіткі, не передбачено механізму незалежного контролю за дотриманням законності при проведенні оперативно-технічного документування. Все це заважає ефективному застосуванню технічних засобів та проведення ОТД на рівні досягнень і рекомендацій світової практики боротьби зі злочинністю у рамках міжнародних стандартів забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Видання підзаконних нормативно-правових актів не сприяє ефективності та дієвості захисту прав і свобод людини і громадянина тому, що створюються під кутом зору вузько відомчих інтересів.

Недосконалість законодавчої бази в питанні легалізації матеріалів протиправної діяльності осіб, отриманих в ході ОРД, призводить до того, що навіть при наявності, на перший погляд, незаперечних об'єктивних свідчень і фонограм із записами злочинних переговорів, неможливо домогтися відповідних юридичних наслідків.

Практика показує, що наявні правові рамки легалізації записів у суді залишають поза судовим розглядом значну частину можливої доказової бази.

Законодавець не виписав чітко всі процедури легалізації інформації отриманих у процесі ОРД.

Прикладом може бути будь-яка фонограма як матеріальний об'єкт, що знаходиться в причинному зв'язку з подією злочину і є джерелом інформації, але далеко не всяку фонограму можна вважати речовим доказом.

Зазначимо, що встановлення обставин злочину здійснюється у формі процесуального доведення ґрунтуючись на показання свідків, потерпілих осіб, підозрюваних, обвинуваченого, висновку експерта, речових доказах, протоколах слідчих, судових дій та інших документах. (ст.65 КПК України).

Якщо фонограма відображає середовище події то потенційна інформація про злочин має бути ще кимось декодована, систематизована й оцінена для обґрунтування юридичних фактів, які підлягають уточненню.

Крім того, проблеми створює той факт, що хоча звуковий слід і матеріальний він не відповідає принципу наочності, оскільки не може бути представлений слідчому чи суду для безпосереднього сприйняття як відбиток пальця, мікроснімок, слід підчищення то що.

При залучені фонограми в процес дізнання, а потім і в правосуддя завжди поставатимуть два основних питання походження фонограми та її вірогідність.

Згідно зі ст.85 КПК України крім фонограм отриманих в ході ОРД за постановою суду відповідно до законів України «Про міліцію» «Про оперативно-розшукову діяльність (ОРД)» і «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» до протоколу можуть бути залучені фотознімки, матеріали звукозапису, відеозапису, плани, схеми, знімки і інші матеріали, що пояснюють його зміст.

З погляду здорового глузду не має значення факт, хто надає фонограму із записом звукового середовища на місці скоєння злочину: орган дізнання, потерпілий, свідок чи випадковий перехожий. У всіх випадках для визначення фонограми як джерела доказової інформації, вона має бути піддана одній і тій самій процедурі – опису в протоколі з'ясування особистості того, хто її надав, установленню змісту, технічного засобу фіксації обставин, за яких здійснювався даний запис.

За даним соціологічного опитування понад 90% слідчих і оперативних працівників правоохоронних органів відзначили, що фонограми, долучені до матеріалів справи, виявились одним із основних факторів, що сприяли розкриттю й розслідуванню злочинів. Причому законність отримання запису в усіх випадках є одним із найважливіших критеріїв, за якими запис належить до речових доказів або до матеріалів, що пояснюють обставини, які підлягають доведенню. Це означає, що запис, отриманий незаконним шляхом, не може мати прямих юридичних наслідків (наприклад, бути покладеним в основу обвинувального висновку, але може сприяти встановленню істини). Слід додати, що одержання інформації з порушенням чинного законодавства, дія, яка може сама по собі стати причиною карного переслідування. Це передбачено статтею 359 КК України «Незаконне використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації».

В зв'язку з тим, що існує вірогідність монтажу фонограми запису, виникає необхідність введення в юридичну практику поняття мовленнєвий документ. Одна із особливостей мовленнєвого документа пов'язана з технологією створення фонограми. Вона полягає в тому, що даному випадку «автор» лише створює умови для документування, тобто приєднує, вмикає, забезпечує, а сам процес документування, тобто фіксація реальності, може здійснюватись і без участі «автора». Він узагалі може фізично не бути присутнім у момент здійснення процесу фіксації, а відповідає тільки за умови створення документу (достовірну фіксацію, дати, часу, інших реквізитів) а не за його зміст.

На законодавче та юридичне опрацювання заслуговує проблема, яка виникає при документуванні протиправної діяльності осіб за допомогою оперативно-технічних засобів. Так законом передбачено, що у разі потреби, співробітники оперативно-розшукових органів звертається до суду для одержання відповідного дозволу. При цьому, слідчий змушений або діяти в рамках закону з метою отримання доказів, яких там уже не має (є вірогідність, коли про дозвіл суб'єкт документування може довідатись раніше ніж слідчий) або, на свій страх і ризик, порушувати закон і самостійно проводити документування. В цьому разі ефект таких незаконних дій може звестися до нуля тому, що добуті таким чином докази неможливо легалізувати в суді.

Варто взяти до уваги компромісний варіант. Він полягає в тому що документування в потенційно криміногенних місцях проводиться а доступ до накопичення матеріалів дозволяється тільки за постановою суду. Таке питання має розглядатися судом в кожному конкретному випадку.

Ефективне застосування ОТЗ в ході документування має бути, перш за все, спрямоване на захист прав та законних інтересів громадян, держави і здійснюватися із встановленою законом метою попередження, припинення, швидкого та повного розкриття злочинів і розшуку злочинців.

Галкін Д. В.,
ад'юнкт докторантури та ад'юнктури ХНУВС

СТРУКТУРНА ПОБУДОВА КАРНОГО РОЗШУКУ ЯК СУБ'ЄКТУ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У 1919-1937 РОКАХ

16 квітня 1919 року Рада народних Комісарів України прийняла декрет «Про організацію карного розшуку», а 11 травня 1919 року Народний Комісаріат Юстиції на виконання вказаного декрету затвердив Положення про органи карного розшуку і суровокарної міліції. Цим нормативним актом визначались завдання, структура, штати, компетенція карного розшуку та судово-карної міліції і порядок їх організації на території республіки. В штати карного розшуку вводились посади інспекторів розшуку і їх помічників, реєстраторів, вожатих собак-шукачів, агентів розшуку. В центральному апараті відкривались курси з підготовки агентів розшуку, перед якими ставилось завдання: «щоб особи, які прослухали курс, повністю були підготовлені до майбутньої їх діяльності».

У наказі №51 по міліції Харківської губернії від 22 серпня 1921 р. йшлося, що в зв'язку з відсутністю в роботі карного розшуку системи, з відсутністю зв'язку місцевих органів із губернсь-

ким центром, губернська нарада пропонувала вжити для усунення недоліків такі заходи:

1. Губернське відділення карного розшуку як орган, що керує всією роботою карного розшуку на території губернії, повинен був залишитися зі штатом, призначеним для керування. З метою найбільш продуктивної і правильної роботи міські райони, що знаходилися при відділенні, переводилися у відповідні райони міської міліції.

2. Переведені в райони загальної міліції районно-карні розшуки перейменовувалися в кримінально-пошукові столи.

3. Кримінально-пошукові столи виконували операції за заявами, що надходили від потерпілих, за даними своєї агентури і за завданнями губрозшуку. Книжка ордерів видавалася винятково губрозшуком, підписувалася начрайміліції і за столом, засвідчувалася печаткою начрайміліції.

Згідно з положенням від 25 березня 1921 р. «Про карний розшук на залізниці і водних шляхах» були організовані лінійні відділи карного розшуку, які користувалися підтримкою залізничної і річкової міліції. Однак, в середині 1922 р. в зв'язку з утворенням Державного Політичного Управління необхідність в існуванні цих відділів відпала і вони були ліквідовані разом із залізничною і річковою міліцією.

12 вересня 1921 р. РНК УСРР затвердив Положення про карний розшук. Основними задачами всієї пошукової міліції були попередження злочинів, що готувалися, розкриття скоєних злочинів, припинення спроб уникнення суду і слідства винними у вчиненні злочинів. Наказом НКВС УСРР №183 від 19 липня 1922 р. карний розшук був виділений із міліції. Відділи карного розшуку губернських управлінь міліції і повітові відділення карного розшуку при повітових управліннях міліції цим наказом були перейменовані: перші – у губернські управління карного розшуку (вони існували у межах установлених штатів), другі – у повітові відділення губернського управління карного розшуку і підпорядковані безпосередньо відділам управління губернських виконавчих комітетів на правах їх підвідділів. Всіма видами постачання працівники карного розшуку забезпечувалися в межах норм, що передбачалися. В інтересах успішної боротьби з карною злочинністю НКВС поставив за обов'язок міліції і карному розшуку підтримувати тісний взаємозв'язок у роботі.

У наказі № 58 Управління Харківської губернської міліції від 16 вересня 1921 р. зазначалося, що з метою досягнення більшої ефективності в боротьбі зі злочинністю працівники харківського губрозшуку відповідно до заново затверджених штатів губрозшуку переводилися в районні та повітові загальні міліції для спільної

контактної роботи на місцях під керівництвом завідуючого кримінально-пошуковим столом і під безпосереднім наглядом начальника оперативної частини губрозшуку. Будь-які призначення, звільнення, переміщення співробітників карного розшуку до завідуючого кримінально-пошуковим столом здійснювались тільки з відома начальника губерньського розшуку.

Скоро стало очевидним, що виділення карного розшуку з міліції негативно позначилося на діяльності і розшуку, і міліції тому, що замість одного органу, що стояв на сторожі громадського порядку і вів боротьбу зі злочинністю, з'явилося два – міліція і карний розшук. Поділ задач і функцій між ними був штучним, порушувався необхідний контакт у їх роботі. Саме життя – необхідність у єдиноначальності і координації дій у боротьбі зі злочинністю, серйозні труднощі в матеріальному забезпеченні працівників карного розшуку – показало, що об'єднання карного розшуку і міліції неминуче. Тому в серпні 1923 р. вони були об'єднані в Головне управління міліції і карного розшуку НКВС УСРР.

Наказом по міліції і карному розшуку УСРР від 23 жовтня 1923 р. оголошувалися нові штати і план реорганізації, що полягав у злитті органів міліції і карного розшуку. До реорганізації пропонувалося приступити негайно, закінчивши її до 15 листопада 1923 р., доповідаючи щодня про хід роботи в Головне управління міліції і розшуку республіки. При управліннях міліції губерній були утворені відділи розшуку на чолі з інспекторами. Деяка автономія карного розшуку зберіглася лише в Харкові, Києві, Одесі і Катеринославі. У цих містах залишилися окремі, що існували паралельно, губерньські управління карного розшуку, але і вони підпорядковувалися Управлінню міліції і карного розшуку НКВС УСРР.

Уніфікація міліції і розшуку (побудова їхніх штатів по єдиному принципу і зближення цих структур) продовжувалася й у 1926 р. Постановою ВУЦВК і РНК УСРР відділ міліції і розшуку НКВС УСРР був реорганізований у Головне управління міліції і розшуку республіки. З цього часу і до осені 1930 р. структура апарату стабілізувалася.

Виняток склала лише проведена навесні 1928 р. реорганізація апаратів міського розшуку в Харкові, Києві, Одесі і Дніпропетровську. У цих чотирьох найбільших містах УСРР для кращого керівництва міліцією і карним розшуком існували окремі міські управління міліції і розшуку.

Постановою ЦВК і РНК СРСР від 30 грудня 1930 р. НКВС союзних республік ліквідовувалися, а їхнє місце посідали управління міліції та карного розшуку, що утворювалися при раднаркомх республік. У постанові зазначалося, що причиною цього заходу була необхідність введення жорстокої дисципліни та надання бі-

льшої самостійності в управлінні органами по боротьбі зі злочинністю та охорони громадської безпеки і революційного порядку у зв'язку із загостренням класової боротьби в суспільстві.

25 травня 1931 р. РНК СРСР затвердив Положення про робітничо-селянську міліцію. Згідно з цим документом, органи міліції були повинні здійснювати нагляд за дотриманням законів і постанов органів влади, проводити боротьбу зі злочинністю, розслідувати кримінальні справи, охороняти державне і громадське майно, а також забезпечувати особисту безпеку громадян. Міліції дозволялось проводити оперативно-розшукову діяльність.

23 квітня 1932 р. РНК УРСР затвердив Статут, згідно з яким організовувалась діяльність Головного управління робітничо-селянської міліції та її обласних управлінь.

На шляху централізації органів внутрішніх справ важливим став 1934 рік, коли 10 липня постановою ЦВК СРСР було утворено загальносоюзний НКВС, до складу якого замість ліквідованого ОДНУ ввійшло новостворене Головне управління державної безпеки (ГУДБ). В УРСР було створено НКВС, який до речі не був самостійним, оскільки функціонував на підставі Положення про загальносоюзний НКВС, на який покладалися обов'язки оперативно-розшукової діяльності по забезпеченню революційного правопорядку і державної безпеки, охорони соціалістичної власності.

В березні 1937 р. в Головному управлінні міліції СРСР і УРСР був утворений відділ по боротьбі з розкраданням соціалістичної власності з правом оперативно-розшукової діяльності.

Таким чином, у 20-30-х роках ХХ сторіччя після тривалого та складного процесу структурних перетворень відбулося остаточне організаційно-правове оформлення карного розшуку як одного з особливих підрозділів органів внутрішніх справ, що взяли на себе пряму відповідальність за забезпечення, на належному рівні, проведення оперативно-розшукової діяльності.

Грабазій І. А.,

ад'юнкт кафедри ОРД ННІПФКМ ХНУВС

ПРОБЛЕМИ БОРЬБЫ З ТОРГОВЛЕЮ ЛЮДЬМИ

Глобалізація, дедалі зростаючий взаємозв'язок і взаємозалежність окремих країн і цілих регіонів призвели до безпрецедентного поширення наприкінці ХХ століття таких ганебних явищ, як работоргівля та торгівля органами і тканинами людини для трансплантації. Не обійшла ця проблема й Україну, де торгівля людьми, особливо жінками, є однією із галузей кримінального бізнесу, що розвивається дуже стрімкими темпами, загрожуючи правовим та

моральним засадам сучасного суспільства. Про це свідчать публікації як науковців, так і фахівців-практиків.

Вперше відповідальність за торгівлю людьми була введена у 1998 році з того часу було зареєстровано 1809 злочинів. Так у 1998 році – 2, 1999 – 11, 2000 – 42, 2001 – 90, 2002 – 164, 2003 – 289, 2004 – 262, 2005 – 415, 2006 – 530.

У 1998 році в чинний на той час Кримінальний кодекс України було доповнено ст. 124 «Торгівля людьми». У цій статті передбачалась відповідальність за відкрите або таємне заволодіння людиною, пов'язане з законним чи незаконним переміщенням особи за її згодою або без згоди через державний кордон України або без такого для подальшого продажу або іншої оплатної передачі з метою сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, у боргову кабалу, усиновлення в комерційних цілях, використання в збройних конфліктах або експлуатації її праці. Завдяки введенню цієї норми в Кримінальний кодекс України поряд з Бельгією і Німеччиною, стала третьою державою в Європі, яка на той час законодавчо визнала торгівлю людьми тяжким злочином.

В Україні кримінально-правова боротьба з незаконним вивозом та експлуатацією за кордон жінок передбачає кримінальну відповідальність за складами злочинів, передбачених ст. 146, 149, 154, 302, 303, 331, 332 КК України.

Так за чинним Кримінальним кодексом України, прийнятим 5 квітня 2001 року, передбачена кримінальна відповідальність за торгівлю людьми або за укладення іншої незаконної угоди щодо передачі людини (ст. 149 КК України). Так, продаж, інша оплатна передача людини, а так само здійснення стосовно неї будь-якої іншої незаконної угоди, пов'язаної із законним чи незаконним переміщенням за її згодою або без згоди через державний кордон України для подальшого продажу чи іншої передачі іншій особі (особам) з метою сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, втягнення у злочинну діяльність, залучення в боргову кабалу, усиновлення (удочеріння) в комерційних цілях, використання у збройних конфліктах, експлуатації її праці, — караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

Частина 2 ст. 149 КК України визначає, що ті самі дії, вчинені щодо неповнолітнього, кількох осіб, повторно, за попередньою змовою групою осіб, з використанням службового становища або особою, від якої потерпілий був у матеріальній або іншій залежності, — караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою або пов'язані з незаконним вивезенням

дітей за кордон чи неповерненням їх в Україну, або з метою вилучення у потерпілого органів чи тканин для трансплантації чи насильницького донорства, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, — караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна (ч. 3 ст. 149 КК України).

Як бачимо, кримінальне законодавство України у цій сфері значною мірою відповідає вимогам Ради Європи до боротьби з торгівлею людьми, хоча і потребує певного вдосконалення, так як не позбавлене низки суттєвих недоліків, а саме:

- сама по собі безоплатна передача людини у фактичну власність чи для тимчасового використання, так само як одержання людини внаслідок її купівлі чи іншої угоди, якщо ці діяння не пов'язані з переміщенням її через державний кордон України, не утворюють складу злочину за згаданою статтею;

- кримінальній відповідальності підлягає лише торговець, а покупець залишається нібито непричетним до такої злочинної торгівлі, крім випадків згвалтування або сексуального насильства над дітьми;

- для притягнення винної особи до кримінальної відповідальності необхідно довести усвідомлення нею неминучості факт наступної (після продажу) передачі жертви третій особі (особам), яка має використовувати її з певною метою (будь-якою із визначених у диспозиції статті), що в даному випадку неймовірно ускладнює практичне застосування цієї норми.

Крім проблем на законодавчому рівні слід відмітити, що виявлення, попередження та розкриття даного виду злочину в першу чергу залежить від поведінки потерпілої особи. Переважна більшість жертв після повернення додому бояться називати імена та діяння «роботодавців» та їх посередників. Та навіть якщо, вони погоджуються повідомити необхідну оперативним працівникам інформацію проблему становить -- цілий ланцюг постачальників, і сліди багатьох із них на час проведення оперативно-розшукових заходів старанно «заметені».

Багато опитаних потерпілих заявляли, що вони не будуть порушувати кримінальні справи проти тих, завдяки кому вони опинилися у складній ситуації за кордоном. Практично всі потерпілі не вірять, що їх заяви будуть розглянуті чи будуть вжиті дійові заходи стосовно работорівців. Вони бояться громадської думки і зневажливого ставлення з боку правоохоронних органів. За відсутності заяв дуже важко з'ясувати, хто ж насправді займався переправленням потерпілих за кордон.

Крім того, члени злочинних угруповань, пов'язаних з торгівлею людьми, можуть погрожувати їх безпеці чи безпеці їх дітей, інших членів їх родин. В таких випадках жінки побоюються, що злочин-

ці знайдуть їх знову, якщо вони повернуться додому. Все це свідчить про певний негативний момент. Обвинувачені в кримінальному злочині мають право вислухати докази та свідчення свідків про них. Неможливість свідка з'явитися до суду є однією з причин відкладення справи. Обвинувачені можуть просити про відкладення справи, сподіваючись на відсутність свідків. Через довгі затримки свідки можуть втратити чіткі спогади про події. У більшості випадків після судових справ потерпілі були піддані фізичному насильству, працювали в небезпечних умовах, крім того, що ці люди виконували примусові роботи, вони могли бути травмовані внаслідок фізичного та психологічного насильства і страждати від болю психологічного та психосоматичного походження. Люди, які потерпіли від торгівлі, часто не мають фізичної можливості працювати із-за пошкоджень, які вони отримали. Адекватна підтримка, допомога в працевлаштуванні та отриманні освіти дозволяти жертвам торгівлі поліпшити їх життя.

Покарати тих, хто займається транспортуванням «живого товару» з України, надто складно. І, можливо, цьому допомагає декілька чинників. Як серед високих чиновників, так і серед рядових службовців УВС, паспортно-візової і митної служб, адміністрації існує традиційний стереотип щодо жінок, які виїхали на роботу за кордон і були втягненими до секс-індустрії та проституції. Загальна думка зводиться до того, що « вони (тобто жінки) самі винуваті. Вони знають, на що йшли, коли виїжджали за кордон ». Таким чином, питання боротьби з організованою торгівлею людьми переміщується до сфери моралі й виховання. По суті, ми зіштовхуємося з філософією невтручання. Дуже багато офіційних осіб вважають питання работоргівлі надуманим і типовим для країн Західного світу, але не для України.

Також, за існуючої процедури контролю над діяльністю приватних фірм з боку державних правоохоронних і контролюючих органів мало ймовірно є припинення їх злочинної діяльності. З матеріалів ліцензування також неясно, чи працюють у галузі переміщення українських громадян за кордон ті фірми, що не пройшли саме ліцензування. Багато фірм звертаються за ліцензією після декількох років роботи, а у разі відмови -- працюють без усяких юридичних підстав. Прикладом слугує цілий ряд українських туристичних фірм, що займаються незаконним вивозом туристів, переважно, жінок за кордон.

Труднощі аналізу торгівлі жінками і пов'язаних з нею злочинів полягають у тому, що ця проблема має вихід на такі глобальні соціальні проблеми, рішення яких у руслі світової ліберально-демократичної традиції поки не знайдено. Це, по-перше, проблема проституції, по-друге, проблема жіночої нелегальної міграції,

по-третє, проблема наркоманії та інших криміналізованих видів діяльності, пов'язаних з торгівлею людьми.

Всі згадані проблеми є складовою частиною боротьби з торгівлею людьми. Подолання даної проблеми стане можливим лише за умови комплексного вирішення всіх проблем на законодавчому та соціальному рівні. Також необхідно постійне вдосконалення тактики та методики попередження, розкриття та розслідування злочинів.

Гужва В. В.,

старший оперуповноважений з ОВС

4 міжрегіонального антикорупційного бюро ГУБОЗ МВС України

ВИКОРИСТАННЯ ОПЕРАТИВНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ДЛЯ ПОПЕРЕДЖЕННЯ, ПРИПИНЕННЯ І РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ТА ІНШИХ ПРОТИПРАВНИХ ДІЯНЬ

В умовах проведення в Україні економічної, політичної і правової реформ, демократизації всіх сторін громадського життя проблема боротьби зі злочинністю стала першорядною.

Оперативний працівник, отримавши інформацію, в тому числі і конфіденційну з найрізноманітніших джерел, більшу частину яких непрофесіонал просто не буде брати до уваги. Звісно, можлива ситуація, коли окрема деталь сама по собі нічого не значить, але в ланцюзі проходження інформації, взаємній оцінці подій, стає головним доказом.

Отримана інформація дозволяє орієнтуватися в ситуації, планувати подальші дії, відслідковувати результативність здійснюваних заходів, ухилятися від випадковостей і уникати помилок, прийняти тактичні і стратегічні рішення, надає можливість для збору матеріалів в інтересах оперативно-розшукової діяльності, які в подальшому, згідно зі ст. 10 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (далі ЗУ «Про ОРД»), можуть бути використані з метою попередження, припинення і розслідування злочинів.

Оперативно-розшукова діяльність зосереджується головним чином на виявленні і розкритті тяжких та особливо тяжких злочинів, на сам перед, навмисних вбивств, вбивств на замовлення, тероризму, розбійних нападів, захоплення людей з метою викупу та інші. Також особливо увагу необхідно приділяти злочинам з ознаками ретельної попередньої підготовки, коли злочинці тривалий час вивчають об'єкт нападу, ведуть спостереження, здійснюють розвідку, завчасно планують і готують місце свого переховування та цінностей, що добуті злочинним шляхом, знищення слідів злочину, а також можливих свідків і потерпілих.

Види і поширеність процедур щодо використання інформації найбільш успішно можуть бути виявлені в ході дослідження різ-

них сторін оперативно-розшукової діяльності. До найбільш розповсюджених видів роботи з інформацією в оперативному підрозділі відносяться: використання зовнішньої інформації; упорядкування й обробка інформації, отриманої безпосередньо в результаті ОРЗ; узагальнення первинних даних і підготовка аналітичних документів і матеріалів; доведення її до конкретних виконавців; прийняття рішень на проведення оперативно-розшукових заходів щодо реалізації наявної оперативно-розшукової інформації, її перевірки й одержання додаткової. Не важко помітити, що ці види робіт необхідно здійснювати при досягненні будь-якої мети і стосовно до будь-якої організаційно-тактичної форми ОРД. Наприклад, прийняття і реалізація вирішення про проведення оперативно-попереджувальних заходів по охороні державного майна припускає роботу з зовнішньою і внутрішньою інформацією: про криміногенні фактори, про факти крадіжок, про результати проведення перевірок, про затримку осіб, які намагались вчинити злочин тощо.

Використання зовнішньої інформації містить у собі: реєстрацію інформації; доведення її до виконавців (зацікавлених підрозділів, служб, співробітників); визначення цінності інформації і можливостей її використання; ухвалення вирішення про використання інформації і контроль за виконанням зазначених дій. В даний час у нормативних актах визначені обов'язки оперативних підрозділів (співробітників) по прийому зовнішньої інформації та їх компетенції в області прийняття рішень.

Разом з тим у ході дослідження виявлені суттєві недоліки в роботі з зовнішньою інформацією. Наприклад, дані проведеного обстеження вхідних документопотоків показують, що з загального числа вхідних документів в оперативні підрозділи БЕЗ райвідділів близько 30 % матеріалів надалі не використовуються, тобто відсутній будь-який результат їх розгляду.

Оперативно-розшукові заходи і слідчі дії по розкриттю і розслідуванні подібних злочинів представляють собою складний і багато етапний процес, що вимагає від працівників правоохоронних органів професійних знань і навичок, цілеспрямованої узгодженої діяльності, в ході якої відбувається детальне вивчення злочину. Розкриття та припинення кожного із злочинів має свою специфіку у зборі інформації. Перш ніж використовувати оперативну інформацію, її потрібно проаналізувати, оцінити ситуацію, щоб з найбільшою ймовірністю вибрати саме той оперативно-розшуковий захід, який би привів до бажаного виконання завдання. Особливо ретельним має бути аналіз підстав для проведення таких дій, що обмежують конституційні права громадян (проникнення до житла, прослуховування телефонних переговорів, обшук і виїмка предметів). Оперативно-розшукова інформа-

ція, отримана навіть з одного приводу може бути підставою для здійснення інших оперативно-розшукових заходів.

З метою попередження, припинення і розслідування злочинів, різних протиправних посягань на інтереси суспільства і держави, розшуку злочинців та осіб які безвісно зникли, оперативні підрозділи збирають найрізноманітнішу інформацію, яку ретельно вивчають, відбирають серед неї «раціональне зерно» і продовжують над ним працювати. Корисна інформація про ознаки злочину та протиправну поведінку може бути в повідомленнях громадських помічників і інформації конфідентів, в листах, заявах і повідомленнях громадян, посадових осіб, підприємств, установ, організацій. Як підстави для проведення оперативно-розшукових заходів може також використовуватися інформація, що міститься в дорученнях і в вказівках слідчих щодо проведення певних розшукових дій, постановках про оголошення розшуку й приєднувальних матеріалах.

Оперативну інформацію працівник може отримати безпосередньо, здійснюючи оперативно-розшукові заходи. Такі, як: спостереження за об'єктом перевірки, опитування громадян, вивчення документів та огляду речей. Що стосується останнього, то ЗУ «Про ОРД», передбачає з метою отримання документальних та речових носіїв інформації ряд заходів, наприклад, контроль шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштових відправлень, витребування, збирання і вивчення документів і даних, що характеризують діяльність підприємств, установ та організацій та окремих осіб.

Що стосується інформації про осіб безвісно зниклих, то її накопичення здійснюється під час реалізації оперативно-розшукових заходів, які направлені на встановлення обставин її життя, зв'язків, осіб зацікавлених в її безвісному зникненні, причин до цього, пошук фактичних даних про можливий злочин, місце знаходження трупа потерпілого. Використовують також інформацію, отриману з паспортних апаратів, військкоматів, а також спец приймальників-розподільників, лікарень, іноземних правоохоронних органів. Оперативна, отримана в ході застосування заходів при її використанні може бути приводом для порушення кримінальної справи і оголошення особи в розшук як злочинця або визнання особи безвісно зниклою, мертвою. Тому оперативно-розшукова інформація по безвісно зниклим особам має бути повною і об'єктивною.

Забезпечення можливості використання оперативної інформації при розслідуванні злочинів полягає в тому, що вжиті при цьому заходи можуть бути різними. І залежать перш за все, від характеру інформації та джерел її отримання. Так, якщо виявленні негласним шляхом предмети і документи (майбутні докази), можуть бути зни-

щені, то необхідно провести заходи з метою забезпечення їх збереження. Це подальшому забезпечить її використання.

- нормативно закріпити ідею розумного компромісу в забезпеченні негласного співробітництва з метою ефективного використання наданої інформації. При цьому застосування тих чи інших стимулів (звільнення від відповідальності, фіксоване зниження покарання і т. ін.) необхідно поставити в залежність від конкретних результатів використання інформації в боротьбі зі злочинністю;

- оперативно-розшукову інформацію, що отримана з негласних джерел нормативно визначити, закріпити та використовувати в необхідних випадках у порядку вимог КПК України.

Отже, як бачимо, використання оперативної інформації робить вагомий внесок як до розслідування, так і до припинення і попередження злочинів, що вчиняються в нашій державі.

Інформаційні процеси в ОРД безпосередньо впливають на досудове слідство та судовий розгляд.

Глінський Є. Г.,

*аспірант кафедри банківської справи та фінансового моніторингу
Національний університет державної податкової служби України*

*Науковий керівник **Клюско Л. А.,** канд. екон. наук, доцент кафедри банківської справи та фінансового моніторингу
Національний університет державної податкової служби України*

ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПОЗИЦІЙ БАНКУ

Проблема боротьби з відмиванням брудних коштів є однією з найактуальніших світових фінансових проблем, оскільки зазначене негативне явище набуло на сьогодні світового масштабу.

«Брудні» гроші залучаються у фінансовий обіг не прямо, а опосередковано і переважною мірою за допомогою банківської системи. Банки можуть відігравати у цьому процесі як пасивну так і активну роль. Пасивна роль полягає у тому, що банки виконують функцію технічної ланки при здійсненні тих, чи інших фінансових операцій. Активна ж роль заключається у створенні умов для проведення сумнівних та незаконних операцій. Проте на сьогодні і самі банки все частіше стають об'єктом злочинних посягань з боку не лише недобросовісних власників, а й національних та міжнародних організованих злочинних угруповань і окремих злочинців, особливо коли йдеться про намір «відмити» кошти, отримані незаконним шляхом.

Випадки участі банків у процесі відмивання брудних грошей, кількість яких останнім часом зростає, завдає відчутних моральних збитків кредитним установам, підриває довіру добропоряд-

них вкладників, що у свою чергу призводить до зниження їх конкурентних позицій. Крім того, обіг таких коштів шкодить економіці держави.

З огляду на це, запровадження процедур фінансового моніторингу у сферу банківської діяльності є своєчасним і дієвим заходом, який певною мірою дозволить попередити, а також викрити фінансові злочини. Адже сутність банківської діяльності, у цьому контексті, полягає не лише в тому щоб зупинити здійснювану клієнтом неправомірну операцію, а й в тому, щоб сприяти його притягненню до відповідальності, відстежити весь ланцюжок легалізації незаконно здобутих коштів, викрити злочинців, конфіскувати їх активи, притягнути до кримінальної відповідальності і таким чином перешкодити подальшому здійсненню їх злочинного бізнесу.

У цьому зв'язку, кожен банк має розробити відповідну конкурентну корпоративну стратегію розвитку, оскільки конкурентним є той банк, який володіє чітким розумінням власних стратегічних цілей, баченням майбутнього, компетентним персоналом, та ефективним механізмом адаптації до сучасних вимог ринку банківських продуктів та послуг. Динамічність, як характерна особливість конкурентної установи, зумовлює необхідність здійснення інноваційної діяльності, швидкого оцінювання ситуації на ринку, прийняття адекватних рішень щодо впровадження відповідних змін.

Виходячи з цього, конкурентною стратегією вважають сукупність взаємопов'язаних дій, направлених на досягнення та утримання стійких конкурентних переваг банку та зростання його вартості. Банк без стратегії, як зазначає А.Б.Ідрісов, – це набір активів, обтяжених зобов'язаннями.

Загальна конкурентна стратегія банку складається з чотирьох функціональних складових: маркетингова, фінансова, інформаційна, управлінська. Кожна з них являє собою програму дій у відповідному напрямку з метою досягнення певних кількісних показників, що характеризують майбутній стан банку.

Так, фінансова стратегія може бути направлена на досягнення певного рівня зростання ринкової вартості банку, його акцій, зростання показників дохідності і прибутковості і таке інше – при дотриманні певних обмежень щодо ризиків, ліквідності, нормативів НБУ.

Метою маркетингової стратегії може бути зростання долі банку на ринку окремих видів операцій чи послуг, приріст вигідних клієнтів тощо.

Цільовими критеріями інформаційної стратегії можуть бути доля клієнтів, охоплених системою «клієнт – банк», збільшення кількості автоматизованих операцій, запровадження інтернет- та онлайн-операцій.

По суті стратегію формують окремі складові поточного планування та управління банком (кредитна політика, процентна політика, регіональна, управління ризиками тощо).

Привабливість банківських послуг для клієнта визначається економічними та неекономічними факторами. До економічних факторів відносяться ті, які визначають цінність банку для клієнта: тарифи на виконання операцій; витрати часу на здійснення операцій; емоційні затрати; ефект від банківської операції чи послуги (додаткові доходи, витрати тощо). Неекономічні фактори пов'язані з можливостями банку вирішувати проблеми клієнта стосовно його взаємовідносин з органами влади, постачальниками і підрядниками та іншими банками, а також з можливістю надання консалтингових та інших послуг, які сприяють розвитку бізнесу клієнта. Стабільність та надійність банку (рівень якої певною мірою залежить і від того, чи задіяний він у фінансових махінаціях) та його здатність щодо забезпечення комерційної таємниці ще довго будуть визначати конкурентні позиції банків.

В заключенні слід зауважити, що вітчизняні банки, на сьогодні, здійснюють свою діяльність в умовах жорсткої конкуренції, так як поступове зростання економіки зумовлює розвиток ринку банківських послуг як для корпоративного сектора, так і для фізичних осіб. Посилює конкуренцію присутність в Україні іноземних банків, які мають достатньо дешевих ресурсів, надають широкий спектр якісніших, порівняно з нашими банками, послуг клієнтам, мають стійку високу репутацію. Тому українські банки як активні учасники ринкових відносин захищаються від загроз глобалізації шляхом консолідації, концентрації бізнесу та підвищення його конкурентоздатності та гнучкості.

Греченко В. В.,

канд. екон. наук,

доцент кафедри фінансів і кредиту

навчально-наукового інституту підготовки фахівців кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ

КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ ЯК СУБ'ЄКТИ ПОДАТКОВИХ ВІДНОСИН

Комерційні банки відносяться до особливої категорії ділових підприємств, що одержали назву фінансових посередників. Вони залучають капітали, заощадження населення й інші кошти, що вивільняються в процесі господарської діяльності, і надають їх у тимчасове користування іншим економічним агентам, які мають потребу в додатковому капіталі.

Відповідно до ст. 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність», банки мають право здійснювати такі банківські операції, які можна назвати базовими:

- приймання вкладів (депозитів) від юридичних і фізичних осіб;

- відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів і банків-кореспондентів, у тому числі переказ грошових коштів з цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них;

- розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик [1].

Таким чином, у взаєминах з податковими органами банк може виступати в трьох особах:

- безпосередньо як самостійний платник податків;

- як податковий агент у частині вирахування, утримання податків з коштів, виплачуваних платниками податків, і перерахування їх у бюджет;

- як посередник між державою й платниками податків, через який здійснюють фінансово-господарські операції інші платники податків (підприємства, організації, громадяни) і який, відповідно, може надати податковим органам специфічні послуги, у тому числі необхідну інформацію для перевірки правильності й своєчасності сплати податків у бюджет [2].

Тема взаємин банків і податкових органів завжди актуальна й зачіпає інтереси не лише банків, але й їх клієнтів – платників податків. Підтримка балансу між заходами щодо дотримання банківської таємниці й контролем держави за банківськими операціями платників податків залежить від виконання вимог чинного законодавства у встановленому порядку.

Важливу роль у цих взаєминах грає надання інформації щодо відкриття банківських рахунків. Чинним законодавством не встановлені прямі юридичні обмеження кількості розрахункових (поточних) рахунків, що відкривають юридичні особи в комерційних банках. Однак рахунки повинні бути доступні (прозорі) для контролю податковими органами. Із цією метою розроблені правила реєстрації в податкових органах рахунків, що відкриваються платниками податків у комерційних банках. Крім того, комерційні банки й податкові органи періодично здійснюють взаємну звірку зареєстрованих банківських рахунків.

Слід відзначити й роль банків у своєчасному і повному надходженні податкових платежів до бюджету і позабюджетних фондів. Платники податків зобов'язані самостійно до настання строку платежу здати платіжні доручення відповідним установам банку на перерахування податків до бюджету і позабюджетних фондів.

При наявності на рахунку коштів, сума яких достатня для задоволення всіх вимог, списання здійснюється в порядку надходження розпоряджень клієнта й інших документів на списання (календарна черговість), якщо інше не передбачено законодавством.

Іноді в цій сфері зустрічаються такі правопорушення. Несумлінні платники податків спеціально перераховують кошти до бюджету через так звані «проблемні» банки. Через відсутність грошей на рахунках таких банків кошти до держави не доходять. В той же час платники можуть вважати, що формально вони свій обов'язок виконали, адже документ про списання коштів в банк був направлений.

Оподатковування власне банків також має свої особливості, які пов'язані зі специфікою банківської діяльності. Однією з таких рис є оподаткування прибутку банків. При розрахунку податку на прибуток банків враховуються особливості формування оподаткованої бази, які визначаються відмінністю бухгалтерського обліку в кредитних організаціях, особливості розрахунків сум валових доходів і валових витрат для цілей оподатковування. Облік доходів і витрат банку специфічний, оскільки тут застосовується свій план рахунків. Крім цього, самі доходи являють собою в більшості процентні доходи від залучення й розміщення коштів на умовах платності, терміновості й зворотності, що, відповідно, впливає на формування оподаткованої бази. Певну специфіку має і застосування пільг. В багатьох країнах світу для оподаткування банківських операцій використовуються диференційовані ставки податку на прибуток.

Наступною відмінністю є особливість розрахунку й сплати податку на додану вартість. В країнах з ринковою економікою фінансові послуги, як правило, звільнені від ПДВ. Це пояснюється тим, що більша частина тарифів за послуги банків не ґрунтується на конкретно обчислювальній собівартості. На їхній рівень впливають різні ризики (кредитні, валютні, процентні, курсові) і конкуренція. В результаті сукупного впливу всіх названих факторів одному клієнту різні банки можуть надавати послуги по різних тарифах або однакові банківські послуги різним клієнтам банк може робити за диференційовану плату, яку важко співвіднести з реальними витратами, а отже, і з поняттям доданої вартості. Відповідно відсутня база для визначення теоретично й законодавчо встановленого об'єкта оподаткування на додану вартість, а саме самої доданої вартості. Разом з тим при здійсненні банками послуг, прямо не пов'язаних з обігом фінансових ресурсів, об'єкт оподаткування ПДВ виникає.

Губарева І. О.,
канд. екон. наук,
доцент кафедри банківської справи
Харківського національного економічного університету

Губарев О. О., канд. екон. наук,
доцент кафедри економічної теорії
Харківського національного економічного університету

Шляхи боротьби з «ТІНЬОВИМИ» ОПЕРАЦІЯМИ В УКРАЇНІ

Відмивання кримінально нажитих коштів становить серйозну небезпеку для економіки нашої держави. За оцінками МВФ, сума «брудних грошей» у світі становить від 2 до 5 % сумарного ВВП усіх країн світу. «Брудні гроші», які було отримано в тіньовому секторі економіки, легалізуються в країні через фінансово-кредитну систему, легальні господарські структури, буферні та фіктивні фірми нашої країни та іноземних держав. Питома вага нелегального сектору у ВВП західних країн офіційно оцінюється в 5-10%, порогове значення даного показника – 30%. В Україні рівень тіньової економіки за даними Мінекономіки в 2002 р. склав 45% від реального ВВП, в 2003 р. – 38%, в 2004 р. – 36%, в 2005 р. – 33%, в 2006 р. – 30%, в 2007 р. – 30%. Рівень тінізації економіки України має тенденцію до зниження і на сьогоднішній день знаходиться на граничному значенні, його збільшення призведе до дестабілізації в економіці країни.

Головними технологіями тінізації економіки і, відповідно, основними формами прояву тіньових доходів у сучасній Україні є такі: приховування прибутків підприємств і доходів громадян від оподаткування, необґрунтовані податкові пільги та заборгованість із заробітної плати, шахрайство у фінансово-кредитній сфері та у ціноутворенні, кримінальний бізнес, відмивання «брудних» грошей (капіталу) та інше. Відмивання грошей та ухилення від оподаткування в Україні має масовий характер, а вилучення коштів з легального обороту як із метою ухилення від оподаткування, так і їх розкрадання, для багатьох організованих злочинних угруповань стало професійним видом «підприємницької діяльності» [2].

Процес відмивання «брудних грошей» поділяється на три етапи [3]. На першому етапі відбувається введення брудної готівки в господарський легальний обіг. Введення готівки здійснюється шляхом обміну грошей на іншу валюту або цінні папери; шахрайства з використанням підставних фірм та осіб; внесків та пожертвувань в некомерційні організації, які не оподатковуються; перевезення готівки через кордон. Найбільш поширеним способом

введення брудної готівки є проведення операцій через «конвертаційні центри».

Ядром конвертаційного центру частіше всього виступає банк, який забезпечує ухилення від податків та відмивання грошей. До складу конвертаційного центру, окрім банку, можуть входити дилерські підрозділи, які безпосередньо взаємодіють з клієнтами, буферні та фіктивні фірми. Клієнт укладає неформальний контракт з дилером і перераховує кошти в банк, які потрапляють на рахунки фіктивних фірм. Кошти на рахунки фіктивних фірм можуть потрапляти безпосередньо, або через буферні фірми.

Буферними називають фірми, які зареєстровані і легально ведуть господарську діяльність, їх головна мета знижувати ризики клієнтів, виступати їх контрагентами для підтвердження законності операцій. Фіктивні фірми створюються на короткий термін (до 3-х місяців), мають рахунок в банку, і займаються «обналічкою», тобто продажем легальним підприємствам чорної готівки, отриманої від злочинної діяльності. Фіктивні фірми частіше всього оформленні з порушенням законодавства і саме на них спрямована увага правоохоронних органів.

В структуру конвертаційного центру також входять: «дах» (кримінальні структури, які контролюють та охороняють діяльність конвертаційного центру); банки-контрагенти; юридичний підрозділ (реєструє фіктивні фірми, забезпечує формальну правильність документації угоди, здійснює юридичну підтримку при виникненні питань з боку податкових та правоохоронних органів); служба безпеки банку (завдяки корумпованим зв'язкам з правоохоронними органами забезпечує конвертаційний центр необхідною інформацією та здійснює його захист); диспетчер (співробітник банку, що управляє грошовими потоками).

На другому етапі здійснюється відокремлення злочинних доходів від джерела їх походження шляхом проведення комплексу фінансових операцій. Так, безготівкові кошти з рахунків фіктивних фірм співробітники банку, використовуючи фіктивні фірми та угоди (наприклад, фіктивні вимоги-доручення, які є підставою для переказу грошей), проводять через систему рахунків банків-нерезидентів, юридичних або фізичних осіб, конвертують у вільно конвертовану валюту через пункти обміну валют та видають у вигляді готівки дилерові.

На третьому етапі відмиті гроші інвестуються в легальну економіку. На цьому етапі грошам необхідно знайти історію походження, для цього використовують операції із заниженням або завищенням ціни (при проведенні операцій з нерухомістю чи цінними паперами є можливість різниці між ціною купівлі і реальною ціною оплачувати чорними грошима, в результаті перепро-

дажу отримується легальний дохід); операція трансферпрасингу при проведенні експортно-імпортних операцій (складання фіктивного із завищеною сумою операції і реального договорів, за фіктивним договором гроші переводяться фірмі-посереднику в офшорну зону, різниця між реальною і фіктивною ціною залишається на рахунку цієї фірми як легальний дохід) та інші.

Контролюючим та правоохоронним органам необхідно зосередити увагу на припинення діяльності конвертаційних центрів, а також на виявлення тіньових фінансових операцій, які призводять до злочинного збагачення: укладання фіктивних господарських договорів (купівлі-продажу) на умовах попередньої оплати з наступним заволодінням коштами партнера; заснування інвестиційних фірм (довірчого товариства, пенсійного фонду, страхової компанії) з наступним заволодінням коштами вкладників; одержання безпідставного відшкодування з державного бюджету податку на додану вартість; придбання у комерційних структур товарів, одержання від них послуг за завищеними цінами; використання вексельних рахунків та карткових рахунків для легалізації доходів та отримання готівкових коштів; операції з цінними паперами, в тому числі перерахування валютних коштів на користь нерезидентів в оплату за акції українських підприємств; застосування псевдоекспортних операцій.

Дерев'ягін О. О.,
ад'юнкт ХНУВС

СТАН ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ТАКТИКИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ПІДРОЗДІЛАМИ КАРНОГО РОЗШУКУ В КУРОРТНІЙ МІСЦЕВОСТІ АР КРИМ

У правовій державі проблема боротьби зі злочинністю, захисту прав і законних інтересів громадян від злочинних посягань є актуальною завжди. Але особливої гостроти вона набуває тоді, коли суспільство перебуває в умовах тривалої кризи всіх сторін життєдіяльності, в умовах загострення кримінальної ситуації, насамперед у курортній місцевості АР Крим.

Пошук резервів нарощування ефективності боротьби зі злочинністю багато в чому залежить від диференціації та конкретизації системи заходів боротьби з нею з урахуванням соціальної і кримінологічної обстановки, в тому числі щодо особливостей стану й тенденцій окремих видів злочинів, їх детермінантів у курортній місцевості АР Крим.

На сучасному етапі розвитку суспільства існує недооцінка регіонального рівня організації та здійснення боротьби зі злочинністю, а також неврахування специфіки конкретної території, що є

типовими недоліками теорії й практики боротьби зі злочинністю. З іншого боку, існує гостра проблема оновлення, вдосконалення, змін, розширення законодавчої бази боротьби зі злочинністю та профілактики злочинів, необхідність локалізації негативних її тенденцій, нейтралізації й усунення причин та умов скоєння злочинів у курортній місцевості АР Крим, а також перекриття каналів, джерел, можливостей їх продукування.

Згідно зі статистичними даними кількість заяв та повідомлень про злочини, які надійшли до ОВС АР Крим за 2006 рік становить 107323, з них у «високий сезон» (з травня по вересень) 56016. У 2007 році зареєстровано 107508 повідомлень про злочин, з них у «високий сезон» 59222 [1, с.8,12].

Усе це викликає необхідність удосконалення діяльності правоохоронних органів у курортній місцевості АР Крим, спеціально утворених для протидії злочинності. Важливим напрямом у їх роботі є охорона громадського порядку та боротьба з окремими видами злочинів.

Курортній місцевості АР Крим притаманний однобічний економічний розвиток. Це виявляється в обмеженості матеріально-технічної бази, робота якої головним чином спрямована на вирішення основного завдання курортної місцевості – обслуговування громадян, котрі приїждять на відпочинок та лікування, що у свою чергу обумовлює нерівний розподіл трудових ресурсів по галузях народного господарства: у сфері обслуговування задіяно приблизно 60-70% працездатного населення регіону. Порівняно з іншими регіонами та населеними пунктами АР Крим тут набагато більше розвинутий торгівельний бізнес, причому в у «високий» курортний сезон у зв'язку з появою та відкриттям нових торгівельних місць простежується чітка тенденція до нестачі місцевих трудових ресурсів для задоволення його потреб, адже кількість лотків, магазинів та майданчиків у цей період значно зростає. Слід також відзначити, що промислові, переробні, будівельні, виробничі підприємства, об'єкти сільського господарства, які розміщені на території курортної місцевості АР Крим повністю орієнтовані на забезпечення потреб відпочиваючих та місцевого населення.

Поряд з цим криміногенний вплив цих факторів на сьогодні є незначним, оскільки відбуваються інтенсивні процеси старіння населення (найбільш криміногенні категорії – молодь і чоловіки – покидають регіони), що, безперечно гальмує криміногенні процеси. Адже інтенсивність злочинності у старших вікових групах у 5-10 разів нижча за її інтенсивність серед молоді та працеспроможного населення. Таким чином, можна стверджувати, що криміногенний вплив пом'якшується виникненням надлишкової робочої сили, а також такими факторами: а) зростання поліфункціональності еко-

номіки у курортній місцевості АР Крим; б) зниження частки заробітної плати та зростання приробітків у структурі доходів населення.

Сприятливі природнокліматичні умови в курортній місцевості АР Крим притягує сюди на відпочинок та лікування багато людей, кількість яких у «високий» курортний сезон в декілька разів перевищує кількість місцевого населення. У цілому по курортних регіонах щільність населення в курортний сезон зростає приблизно у три рази й досягає максимуму в серпні. Усе це призводить до того, що крива злочинів та правопорушень у грудні, січні та лютому знаходиться у найнижчих точках, потім протягом березня і квітня повільно зростає, у травні, червні та липні зростає відчутно, протягом серпня-вересня знаходиться на найвищому рівні, в жовтні та листопаді – помітно спадає. При цьому, якщо в лютому злочини, що скоюються у громадських місцях, становлять приблизно чверть від зареєстрованих за місяць, то в серпні-вересні – приблизно дві третини [1, с.2].

Наявність чітко простежуваної сезонної міграції населення в курортній місцевості АР Крим породжує ряд специфічних проблем в організації діяльності нижчих структур органів внутрішніх справ: потреба в підвищенні кількості особового складу в «високий» курортний сезон, вирішення питання про зайнятість «зайвого» особового складу в «мертвий» сезон, визначення пріоритетних напрямків боротьби зі злочинністю та охорони громадського порядку протягом курортного сезону та після його закінчення, вдосконалення структурної побудови міських та районних відділів внутрішніх справ відповідно до вимог курортного сезону.

Зазначені негативні соціально-психологічні фактори безпосередньо впливають на місцеве населення, породжуючи в окремих його представників особливе сприйняття життя на курорті як всеосяжного свята відпочинку та розваг [7 с. 185].

Підтвердженням цього є також той факт, що мотивом скоєння кожного другого з трьох злочинів, спрямованих на заволодіння чужим майном, що були скоєні на території курортній місцевості АР Крим, було прагнення отримати гроші для відвідування розважальних закладів і подібних місць.

З іншого боку, більш широкі можливості, у порівнянні з іншими містами та регіонами, для реалізації злочинних намірів притягують сюди і злочинний елемент: злочинців-«гастролерів», шахраїв усіх спеціалізацій і кваліфікацій, сутенерів і проститутток, наркоділків тощо не лише вітчизняних, але й з різних куточків колишнього СРСР.

Усе це вимагає встановлення більш тісних взаємозв'язків з органами внутрішніх справ інших регіонів, іншими правоохоронними відомствами, а також вимагає реанімації налагоджених ра-

ніше та втрачених останнім часом ділових контактів із правоохоронними структурами інших країн, що виступають своєрідними «постачальниками» злочинного елементу.

Стосовно іноземних громадян також існують проблеми. Поряд із необхідністю іноді в декілька разів підвищити оперативність вжиття необхідних заходів для розкриття злочину, збору необхідної оперативної та отримання процесуальної інформації, встановлення та затримання винної особи, документації її протиправних дій і т.ін., що продиктовано короткочасністю їх перебування в АР Крим, і в межах України, потребують уваги й такі аспекти цієї проблеми, як політичний та створення позитивного іміджу країни. Ці обставини посідають одне з провідних місць серед об'єктивних чинників, що впливають на особливості організації функціонування органів внутрішніх справ АР Крим, коли традиційні й перевірені форми співпраці міліції та населення виявляються малоефективними й вимагають іншого підходу або творчого застосування.

Ще одним фактором, який відчутно впливає на протидію злочинності з боку органів внутрішніх справ у курортній місцевості АР Крим, є розташування поруч з державним кордоном України та зонами виникнення локальних конфліктів на території сусідньої країни Росії. Це, безперечно, ускладнює оперативну обстановку з позицій необхідності організації роботи щодо попередження та припинення порушень державного кордону України, використання її території для налагодження транзитних каналів постачання наркотичної сировини, зброї, а останнім часом і «живого» товару, агітації та вербування нових членів до складу незаконних воєнізованих бандитських або терористичних формувань тощо.

Такими є особливості середовища функціонування органів внутрішніх справ у курортній місцевості АР Крим, що, комбінуючись у вільному порядку, виступають як фактори, котрі визначають тактику охорони громадського порядку, методи боротьби зі злочинністю та параметри організації структури органів внутрішніх справ на місцях. Тому врахування стану середовища функціонування є для цих органів обов'язковою передумовою ефективного впливу на злочинність і запорукою ефективного управління системою цих органів. На це звернув увагу Г.О.Туманов: «Найефективніше функціонує та керується саме той орган внутрішніх справ, який має більш широкий і ефективний зв'язок із зовнішнім середовищем та активно впливає на нього» [5, с.85].

Вивчення досвіду роботи органів внутрішніх справ свідчить про те, що розв'язання завдань охорони громадського порядку у курортній місцевості АР Крим може бути забезпечене лише шляхом застосування різних організаційних форм, правильного та

вмілого використання можливостей міліції та громадськості у різні пори року [4, 247-248].

Статистичні дані свідчать, що за допомогою громадськості в Україні розкривається кожний десятий злочин, затримується кожний четвертий правопорушник [2, с. 13].

Головною особливістю громадських формувань є профілактична, попереджувальна направленість їх роботи. Подальший стан ефективності громадських формувань у боротьбі із правопорушеннями в курортній місцевості АР Крим значною мірою залежить від органів державної влади та місцевого самоврядування [3, с. 145].

Також існує наявність прогалин у сфері криміналістичної методики, відставання розроблення науково-методичних рекомендацій від сьогоденних потреб судово-слідчої практики, що суттєво знижує коефіцієнт корисності розслідування злочинів [6, с. 3].

Отже, формування нових і вдосконалення існуючих криміналістичних методик розслідування окремих видів злочинів мають здійснюватися на підставі аналізу потреб судово-слідчої практики, міжнародного досвіту, прогностичного бачення ймовірних шляхів розвитку та структурних змін злочинних проявів, застосування ситуаційного підходу, новітніх інформаційних технологій та алгоритмічних схем, при розслідуванні злочинів, скоєних у курортній місцевості АР Крим [7 с. 186].

Одним зі шляхів створення умов для успішного запобігання злочинам, а також швидкого і повного розкриття вже скоєних у курортній місцевості АР Крим є підвищення ефективності залучення оперативно-технічних засобів у різних ситуаціях, у тому числі зв'язаних із діями злочинців при приховані протиправних дій, а також слідів злочину. Адже тільки таким чином може бути отримана корисна інформація для запобігання злочинам [8 с. 183].

Висновки: Таким чином можна зробити висновок, що оперативна обстановка в курортній місцевості АР Крим залежить від багатьох факторів, і тільки ретельно дослідивши усі чинники, що її ускладнюють, можливо сподіватись, що криміногенна обстановка в АР Крим стабілізується, що дасть змогу якісно боротися з кримінальним контингентом більш ефективними способами.

Єфремов А. В.,
канд. юрид. наук
начальник відділу Державної фельд'єгерської
служби ГУВС МВС України в Харківській області

ВРАХУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСІБ, ОПИТУВАНИХ ПРИ ПРОВАДЖЕННІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ СПРАВ

Для збирання фактичної інформації, що має значення для розв'язання конкретного завдання оперативної розробки зі слів людини, яка опитується, проводиться самостійний оперативно-розшуковий захід — опитування осіб. Як правило, опитуються особи, які реально чи вірогідно володіють інформацією.

Однією з головних умов успішного проведення опитування є встановлення психологічного контакту, а, бажано, й довірчих відносин із співрозмовниками. Одні й ті самі прийоми та способи встановлення довірчих відносин при застосуванні їх до різних людей можуть мати різні і навіть протилежні результати. Тому особливе значення мають знання індивідуальних особливостей опитуваних осіб. Опитування розрізняють за двома видами: заздалегідь підготовлене та експромтне, необхідність здійснення якого виникає раптово в конкретній ситуації. Для досягнення успіху заздалегідь підготовленого опитування оперативний працівник повинен чітко визначити його мету, місце проведення та підстави, вивчити відомості про особу опитуваного, змоделювати та спрогнозувати можливий розвиток подій, реакцію на поставлені запитання, скласти приблизний план їх черговості. Як зазначено в п. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», опитування осіб має проводитись лише за згодою опитуваних, тобто основною умовою проведення опитування є добровільна згода особи на опитування чи бесіду.

При спілкуванні з громадянами в процесі опитування слід враховувати такі особистісні фактори, як: психологічні, соціальні та фізіологічні. Всі вони тісно пов'язані між собою, однак їх детальне вивчення потребує окремого розгляду.

До психологічних факторів слід віднести такі необхідні для врахування під час проведення опитування індивідуальні особливості осіб, як: темперамент, навіюваність, особливості слухання, рівень інтелектуального розвитку, спрямованість особистості.

В процесі бесіди з особою можна зробити спробу визначити її темперамент, особливості репрезентативної системи. Однак, набагато простіше заздалегідь врахувати інші фактори, які безпосередньо впливають на психологічні; зокрема, на психіку впливають вік, стать, наявність певних захворювань і т. ін.

Класифікація опитуваних осіб за фізіологічними факторами має значення для вивчення їх впливу на поведінку людини з метою вироблення особливостей тактики встановлення довірчих відносин саме з конкретною особою.

Стан здоров'я людини завжди справляє суттєвий вплив на всі психічні процеси. Тому він має значення для психологічного контакту з опитуваним. Більшість захворювань сприяють тому, що протікання процесів сприймання, пам'яті, уявлення, мислення, мовлення, уваги тощо зазнають змін. Тому при проведенні опитування слід розрізняти осіб, які є відносно здоровими, та осіб, які страждають на певні захворювання.

До соціальних факторів відносяться: наявність роботи, сімейне, посадове, матеріальне становище, відношення до певної соціальної групи, місце проживання і т. ін.

Таким чином, під час реалізації свого права на опитування, для ефективності виконання завдань з протидії організованим злочинностям оперативні працівники повинні враховувати такі фізіологічні та соціальні індивідуальні особливості опитуваних осіб. Зокрема, це вік, стать, стан здоров'я, сімейний стан, матеріальне становище, наявність роботи, соціальний статус. Крім фізіологічних та соціальних особливостей опитуваних бажано також враховувати і психологічні – темперамент, навіюваність, особливості сприйняття і т. ін.

Желєзов Є. О.,
*професор кафедри ОРД ННІПФКМ ХНУВС,
Заслужений юрист України, доцент*

ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО В ПРАВОВЫХ СИСТЕМАХ УКРАИНЫ И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ (СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ)

Общеизвестно, что любая правовая наука в каждой стране в отдельности, что присуще и теории оперативно-розыскной деятельности, не может развиваться лишь на основе информации, полученной в рамках собственной правовой системы. Восполнить данный пробел возможно с помощью сравнительного правоведения, так как компаративистика имеет более широкий спектр типовых решений, чем национально замкнутая правовая наука. Опыт, накопленный в правовых системах мира, расширяет и обогащает выбор, и предоставляет возможность найти наиболее оптимальное правовое решение конкретных вопросов.

В связи с вышеуказанным, интерес к сравнительному изучению, как в целом правовых систем разных государств, так и отдельных их составляющих, является, по мнению О.И. Харитонов

вой и Е.О. Харитоновой, характерной чертой научных исследований нашего времени. Не миновал данный интерес и автора настоящей работы. Тем более, что, несмотря на то, что право Украины и Российской Федерации характеризуется признаками одного и того же типа правовой системы, а оперативно-розыскная деятельность, как наука, имеет одни и ту же исторические корни, оперативно-розыскное законодательство каждой из стран уже на сегодня имеет определенные различия.

Следует, прежде всего, сказать о том, что в период существования Советского Союза оперативно-розыскного законодательства как в Украине, так и в Российской Федерации практически не существовало. Легитимность проведения оперативно-розыскной деятельности оперативными подразделениями МВД обеспечивалась лишь статьёй 103 УПК УССР и аналогичными нормами УПК РСФСР, в которых говорилось, что на органы дознания возлагается принятие необходимых оперативно-розыскных мер в целях обнаружения признаков преступления и лиц, его совершивших. В то же время, как видно из приведенного текста ст. 103 УПК УССР, в ней не давалось какого-либо определения содержания ОРД, перечня органов, которые правомочны были её проводить, порядок проведения, гарантии законности и т.д. Указанные вопросы, в том числе организация и тактика проведения ОРД, регулировались лишь на уровне ведомственных нормативных актов МВД СССР с грифами «совершенно секретно» и «секретно». Автор разделяет точку зрения А.М. Бандурки и А.В. Горбачёва о том, что полную легитимность оперативно-розыскная деятельность обрела лишь в результате принятия законов об ОРД.

Принятие в Украине и в Российской Федерации законов об ОРД явилось одним из направлений реформирования правовых систем, которое было обусловлено начавшимся, после провозглашения независимости, строительством суверенных, демократических правовых государств, так как вполне очевидно, что нельзя говорить о создании демократического государства в условиях отсутствия легитимности сыскной деятельности правоохранительных органов.

Необходимо отметить, что оперативно-розыскные законодательства Украины и России включает в себя не только законы об ОРД. Его образуют так же: Уголовный и уголовно-процессуальный кодексы, законы «О государственной тайне», «О милиции», «О прокуратуре» и ряд других законов. В частности, в Украине это также Закон Украины «Об организационно-правовых основах борьбы с организованной преступностью» и другие. Вместе с тем, именно с принятием в Украине 18 февраля 1992 года Закона Украины «Об оперативно-розыскной деятельности» и при-

нения в РФ 13 марта 1992 года Закона РФ «Об оперативно-розыскной деятельности в Российской Федерации» началось формирование соответственно украинского и российского оперативно-розыскного законодательства, так как эти законы охватывают правовым регулированием. В основном, все стороны ОРД и по определению авторов российского учебника «Оперативно-розыскная деятельность» составляют системообразующее нормативно-правовое ядро оперативно-розыскного законодательства.

С учётом того, что автор в данной работе лимитирован установленным объёмом тезисов на научно-практическую конференцию, в данной работе будут рассмотрены лишь некоторые вопросы сравнительно-правового анализа украинского и российского законов об ОРД, хотя автор даёт себе отчёт в том. Что сравнительное правоведение нельзя трактовать лишь как сравнение отдельных законодательных актов в разных правовых системах.

Для глубокого и разностороннего сравнительного анализа следует принимать во внимание не только нормы национального права, но и соответствующие им компоненты – правовую культуру, правовую сферу, правовой процесс, правоотношения, субъекты правовых отношений, правовую идеологию.

Эффективность действия любых законодательных актов, в том числе регулирующих оперативно-розыскную деятельность, во многом зависит от их положений развивающимся общественным отношениям, которые опережают. Первые, изначально принятые законы об ОРД. Как в Украине, так и в РФ, были объёмом лишь в несколько страниц, а их нормам были присущи определённая декларативность и общий характер. Приняты они были значительно раньше по времени, чем Конституции Украины и России, в связи с чем в них не нашли отражение некоторые важные вопросы, касающиеся условий проведения оперативно-розыскной деятельности. По всем этим причинам в содержании Закона Украины «Об оперативно-розыскной деятельности» после его принятия вносились соответствующие изменения и дополнения. Достаточно сказать, что к настоящему в этот закон уже внесено около 20 изменений и дополнений. Законодатели в России избрали другой путь. После принятия Конституции РФ Государственной думой 5 июля 1995 года был принят Федеральный закон «Об оперативно-розыскной деятельности» в новой редакции. По сообщениям в СМИ в Верховной Раде Украины в настоящее время также находится на рассмотрении новый закон об оперативно-розыскной деятельности.

Итак, в чём же сходство и основные различия действующих Закона Украины «Об оперативно-розыскной деятельности» от 18 февраля 1992 года и Федерального закона Российской Федерации «Об

оперативно-розыскной деятельности» от 5 июля 1995 года, которые, как было сказано выше, являются ядром соответственно украинского и российского оперативно-розыскного законодательства.

Прежде всего следует отметить, что, несмотря на различные объёмы рассматриваемых законов: украинский – состоит из 16 статей (14 по цифровому обозначению плюс статьи 9¹ и 9²), а российский более сложен по структуре и состоит из 6 глав, в которых в общей сложности 23 статьи, они, в основном, охватывают правовым регулированием одни и те же отношения, возникающие в процессе оперативно-розыскной деятельности, а также законодательно определяются понятия: оперативно-розыскной деятельности, задач, правовой основы и принципов ОРД. Считаем, что общим недостатком обоих законов является отсутствие законодательного разъяснения терминов (за исключением вышеуказанных), которые употребляются в законах: оперативно-розыскные мероприятия, поисковые, разведывательные, контрразведывательные мероприятия, оперативные средства и т.д.

Вместе с тем, следует сказать о том, что ряд вопросов, отражённых в украинском законе не нашёл отражения в российском и наоборот. Так в Законе Украины отдельно (статьи 9¹ и 9²) выделены вопросы сроков ведения оперативно-розыскных дел, их продления. В российском законе дел оперативного учёта и порядок их ведения определяется нормативными актами органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность (ст. 10). По нашему мнению украинский вариант решения вопросов сроков ведения ОРД, с точки зрения соблюдения прав разрабатываемых, является предпочтительнее.

В законе РФ перечень вопросов, не вошедших в украинский закон, более обширен. Так в нём (ст. 6) даётся перечень оперативно-розыскных мероприятий, которые проводятся в процессе ОРД, и отдельно (ст. 15) права органов, осуществляющих ОРД. В украинском законе эти вопросы объединены в одной статье (ст. 8). Следует отметить, что перечни оперативно-розыскных мероприятий в законах не идентичны. Из числа не вошедших в украинский закон оперативно-розыскных мероприятий считаем необходимым дополнить наш закон такими, как отождествление личности и оперативный эксперимент. В остальном, считаем украинский перечень ОРМ более подробным, включающим все мероприятия, необходимые для проведения ОРД.

Вместе с тем, как в украинском, так и в российском законах, нет ответа на вопрос: какие ОРМ можно проводить до заведения оперативно-розыскного дела (оперативного учёта), а какие только при его наличии? Дело в том, что ст. 9 Закона Украины «Об оперативно-розыскной деятельности» требует. Чтобы в каждом слу-

чае наличия оснований для проведения оперативно-розыскной деятельности заводится оперативно-розыскное дело. Без заведения оперативно-розыскного дела проведение оперативно-розыскных мероприятий запрещается, за исключением случаев проверки лиц в связи с их допуском к государственной тайне, а также для работ с ядерными материалами. В то же время, как свидетельствует практика, далеко не всегда в первоначально полученных оперработником данных содержится достаточная информация об основаниях для проведения ОРД. Чтобы не было фактов необоснованного заведения оперативно-розыскных дел и необоснованной постановки лиц на оперативный учёт, необходимо полученную информацию предварительно проверить до заведения ОРД. Однако, по смыслу вышеприведенной нормы закона оперработник в данном случае не может даже провести опрос интересующих его лиц.

Для устранения данного противоречия мы согласны с автором учебника «Основы оперативно-розыскной деятельности» в том, что в оперативно-розыском процессе должна быть выделена статья «предварительная проверка» и законодательно определено какие ОРМ можно проводить до заведения ОРД.

В законе РФ отдельными статьями регулируются также вопросы: основания и порядок судебного рассмотрения материалов об ограничении конституционных прав граждан, защита сведений об органах, осуществляющих ОРД, финансовое обеспечение ОРД. По нашему мнению эти важные вопросы должны быть отражены в украинском законе.

Принципиальным по мнению автора является вопрос о субъектах рассматриваемых оперативно-розыскных законов. В украинском – речь идёт о конкретных подразделениях определённых ведомств, которые осуществляют ОРД, правах и обязанностях этих подразделений. В законе указывается, что проведение ОРД другими подразделениями указанных ведомств, подразделениями других министерств, общественными, частными организациями и лицами запрещается. Говоря другими словами, руководители министерств и ведомств не могут поручить ведение ОРД другим подразделениям, кроме указанных в законе.

В российском законе подход иной. Здесь речь идёт об органах, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность (ст. 13), а уже руководители указанных органов определяют перечень оперативных подразделений, правомочных осуществлять оперативно-розыскную деятельность, их полномочия, структуру и организацию работы. По нашему мнению украинский вариант решения вопроса о субъектах ОРД больше отвечает принципам законности, соблюдения прав и свобод граждан.

Сравнительно-правовой анализ рассматриваемых законов указывает и на другие расхождения. Автор в рамках выступления на конференции считает возможным остановиться лишь на перечисленном.

Живко З. Б.,

канд. екон. наук,

*доцент, професор кафедри економічної безпеки
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Живко М. О.,

*ад'юнкт кафедри оперативно-розшукової діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ*

ТЕХНІКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ

Актуальність проблеми технічно-правового захисту інформації пов'язана із зростанням можливостей комп'ютерної та обчислювальної техніки. Розвиток засобів, методів і форм автоматизації процесів опрацювання інформації і масове застосування персональних комп'ютерів роблять інформацію найбільш уразливою. Тому проблематика захисту інформації від зовнішніх та внутрішніх загроз в умовах інформаційного простору, її правове забезпечення сьогодні є одним з пріоритетних.

Різним аспектам проблеми захисту інформаційного простору України присвячені дослідження Б.Ю.Аніна, В.А.Голубєва, М.В. Гуцалюка, В.В.Дорошева, В.В.Домарева, В.П.Захарова, І.С.Керницького, В.В.Макаренка, В.А.Ортинського, К.В.Проніна, В.А.Хорошка, А.А.Чекаткова та інших.

Широке застосування інформаційних технологій поряд з позитивними впливами на всебічну людську діяльність спричинило появу нових загроз безпеці людства. Це пов'язано з тим, що інформація, створена, збережена й опрацьована технічними засобами, стала визначати дії більшості людей і технічних засад. Тому різко зросли можливості нанесення шкоди та завдання збитків, пов'язані з крадіжкою інформації. Особливої гостроти ця проблема набуває у зв'язку з масовою комп'ютеризацією, об'єднанням ЕОМ у комп'ютерні мережі та використанням Інтернет. Всі види інформаційних загроз прийнято розділяти на дві групи : 1) відмови і порушення працездатності програмних і технічних засобів:

- ✓ порушення, які виникають внаслідок неумисного пошкодження технічних засобів (через перепади електроенергії, заводський брак тощо);

- ✓ порушення фізичної і логічної цілісності збережених в оперативній і зовнішній пам'яті структур даних, що виникають через старіння чи попередню втрату працездатності їх носіїв;

- ✓ порушення, які виникають в роботі оперативних засобів через їх старіння чи попереднє зношення;
- ✓ порушення, які виникають через неправильне поводження з програмним забезпеченням;
- ✓ порушення, які виникають внаслідок неправильної експлуатації технічних засобів;
- ✓ не усунені помилки в програмних засобах, які не виявленні під час перевірок і випробовувань;
- ✓ порушення, які виникають внаслідок некоректного поводження з комп'ютерними ресурсами;
- умисні загрози, попередньо заплановані правопорушниками для нанесення шкоди :
- ✓ загрози, реалізації яких виконуються з постійною участю людини;
- ✓ загрози, реалізація яких після розроблення правопорушником відповідних комп'ютерних програм виконуються цими програмами без участі людини (запуск певних вірусів, несанкціоноване «скачування» інформації тощо).

Важлива роль охорони інформації впливає з розуміння того, що:

- ✓ охорона інформації є не тільки однією з головних складових національної безпеки держави, але й невід'ємною компонентною усіх інших її складових;
- ✓ інформаційні стратегії в сучасних умовах набувають важливого значення під час реалізації різних моделей співробітництва або відіграють роль своєрідної «інформаційної зброї»;
- ✓ руйнування та дезорганізація інформаційної інфраструктури держави прирівнюються за наслідками до застосування зброї масового знищення.

Підприємницька діяльність у всіх сферах нерозривно пов'язана з отриманням і використанням різної інформації. До того ж в сучасних умовах, інформація є особливим товаром, що має певну цінність. Для підприємця часто найбільш цінною є інформація, яку він використовує для досягнення мети фірми і розголошування якої може позбавити його можливостей реалізувати її, тобто створює загрози безпеці підприємницької діяльності.

Інформація, використовувана в підприємницькій діяльності велими різноманітна. Її можна розділити на два види: промислова і комерційна. До промислової відноситься інформація про технологію і спосіб виробництва, технічні відкриття і винаходи, «ноу-хау», конструкторська документація, програмне забезпечення і тому подібне. Комерційна інформація – це інформація про фінансово-економічне становище підприємства (бухгалтерська та фінансова звітність), кредити і банківські операції, договори, що укладаються, і контрагентів, структуру капіталів і плани інвестицій, стратегічні плани мар-

кетингу, аналіз конкурентоспроможності власної продукції, клієнтів, плани виробничого розвитку, ділове листування тощо.

Зі здобуттям Україною незалежності почав формуватися окремий правовий інститут комерційної таємниці. Згідно ст. 505 ЦК України комерційною таємницею є інформація, яка є таємною в тому розумінні, що вона загалом чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які зазвичай мають справу з цим видом інформації, через що має комерційну цінність, є предметом заходів щодо збереження її таємності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію. Іншими документами, що регламентують використання інформації є ст. 55 Конституції України – проголошує право кожної особи будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань; ст. 155 Господарського кодексу України (ГК України) – відносить комерційну таємницю до об'єктів прав інтелектуальної власності; ст. 162 – ГК України визначає повноваження суб'єкта господарювання щодо комерційної таємниці; 1 ст. 30 Закону України «Про інформацію» – комерційна таємниця віднесена до інформації з обмеженим доступом; 2 постанови КМ України від 09.08.93р. № 611 – визначає перелік інформації, яка не становить комерційної таємниці тощо. 3

Правові засади комерційної таємниці від недобросовісної конкуренції передбачені ст. 36 ГК України і розширені в ст.ст. 16-19 Закону України «Про недобросовісну конкуренцію», а саме: ст. 16 – неправомірне збирання комерційної таємниці; ст. 17 – розголошення комерційної таємниці; ст. 18 – схилення до розголошення комерційної таємниці; ст. 19 – неправомірне використання комерційної таємниці. Згідно ст. 22 цього Закону на юридичних осіб, винних у скоєнні актів недобросовісної конкуренції, Антимонопольним комітетом накладаються штрафні санкції в розмірі двох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян.⁴

Ст. 23 Закону передбачено адміністративну відповідальність фізичних осіб, які не є підприємцями, однак вчинили розголошення комерційної таємниці в інтересах третіх осіб. Громадяни, які займаються підприємницькою діяльністю як фізичні особи, несуть адміністративну відповідальність згідно ч.3 ст. 164-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення – штраф від п'яти до дев'яти неоподаткованих мінімумів доходів громадян⁵.

Згідно ст.ст. 231 та 232 Кримінального кодексу України кримінальну відповідальність визначено за посягання на комерційну таємницю.⁵

Якщо викрадені дані будуть публічно висвітлені у ЗМІ, Інтернеті або стане відомий сам факт розкрадання, то фінансові втрати будуть супроводжуватися втратою іміджу компанії або торгової марки, падінням рейтингу компанії або втратою бізнесу загалом.

Серед працівників підрозділів технічного захисту інформаційних автоматизованих (комп'ютерних) систем (АС), системних адміністраторів локальних АС існує сформована думка, що всі проблеми захисту інформації в АС можна вирішити за допомогою комп'ютерних «замків» – програмно-математичних та технічних засобів, тобто за допомогою технічного захисту інформації.

Одразу зазначимо, що необхідність і значимість технічного захисту комп'ютерних систем не заперечується.

Однак, не слід забувати прописну істину – всі інженерно-технічні засоби захисту, що створено розумом і руками одних, з часом обов'язково будуть зруйновані іншими, особливо коли за це береться декілька людей, зокрема об'єднаних у злочинну організацію.

Одним із проявів комп'ютерної злочинності є економічне шпигунство із застосуванням комп'ютерних технологій. Відомо, що у більшості економічно заможних господарських організацій, «левова частка», інформації існує в електронному вигляді, автоматизованих (комп'ютерних) базах даних. Нерідко злочинці, знаючи психологію «захисників» комп'ютерних систем (служб технічного захисту, адміністраторів комп'ютерної мережі), втрачають пильність, бо переконані, що притягуватися до відповідальності за заволодіння не будуть, а, отже, не будуть покараними.

Висновки та перспективи дослідження. Ефективним способом захисту інформації, особливо якщо фірма має низку виробничих цехів, є обмеження фізичного доступу (переміщення) персоналу в інші зони, не пов'язані з функціональними обов'язками працівників.

Отже, ефективний захист може бути забезпечений лише комплексом правових і техніко-економічних заходів, бо кожен із засобів, застосований окремо, не може вирішити основних завдань із запобігання загрозі розкрадання інформації з баз даних. Крім того, з кожним днем з'являються нові загрози інформаційній безпеці, а значить, захист інформації має бути безперервним процесом, що відповідає на найбільш актуальні загрози.

Встановлення найсучасніших систем не може дати 100% гарантію захисту. Але впровадження розумної комбінації найбільш актуальних засобів захисту, чітко розробленої правової регламентації захисту комерційної таємниці і конфіденційної інформації дозволить захиститися від більшості загроз інформаційній безпеці, ефективно використовуючи наявний бюджет та ресурси підприємства. Оригінальним прийомом захисту інформації, що використовується деякими фірмами, є розбиття однорідної інформації на окремі самостійні блоки і ознайомлення співробітників лише з одним з них, що не дозволяє працівникам мати уяву про загальний стан справ в даній сфері.

Карпов О. І.,
канд. екон. наук,
доцент кафедри фінансів і кредиту
навчально-наукового інституту підготовки
фахівців кримінальної міліції Харківського
національного університету внутрішніх справ

ЕКОНОМІЧНА ЗЛОЧИННІСТЬ, ПРИЙОМИ ПРИХОВУВАННЯ ТА МЕТОДИ ЇХ ВИЯВЛЕННЯ

«Економічна злочинність» – одне з центральних кримінологічних понять. Статистичні данні МВС України, матеріали перевірок державних органів контролю свідчать про значний зріст злочинності у підприємницькій діяльності. Найбільш значний зріст економічної злочинності спостерігається у банківській, кредитно-фінансовій та зовнішньоекономічних сферах. Ефективність боротьби з економічною злочинністю в значній мірі обумовлює економічну безпеку держави. Ця ефективність безумовно залежить від наукового визначення методологічних засад економічної злочинності.

«Економічна злочинність» це протиправна діяльність, яка охоплює різноманітні зловживання економічною владою, котра посягає на порядок економічного управління, спричиняє суттєву матеріальну шкоду інтересам держави, приватно-підприємницької діяльності або громадянам, здійснюється постійно у рамках і під підкриттям законної економічної діяльності як фізичних, так і юридичних осіб. Об'єктом економічної злочинності є система управління економікою в цілому та окремі її елементи. Це пов'язано з тим, що управління в сучасних умовах стало головним фактором розвитку виробництва, соціально-економічних змін, в тому числі і у злочинності. Суб'єктами є фізичні та юридичні особи, які пов'язані з виконанням економічних обов'язків. Видами економічної злочинності є:

1) злочини проти банківської та акціонерної систем обміну, кредитної системи, системи страхування і свободи конкуренції, лжебанкрутства, порушення авторських прав;

2) ухилення від сплати податків, митні злочини, шахрайства з субсидіями, вимагання та хабарництво;

3) порушення законодавства про охорону праці, злочини проти споживачів, охорони довкілля;

4) шахрайства та спекуляція.

Сучасні соціально-економічні особливості розвитку держави поширюють значність таких видів економічної злочинності, як:

1) злочини, які пов'язані з порушенням правил ринку вільної конкуренції;

2) злочини, які є складовою часткою порушень прав споживачів (наприклад, зниження якості продукції);

3) злочини, які базуються на зловживаннях інвестиціями і причиняють збитки компаніям, акціонерам і таке інше;

4) злочини, які складають зловживання депозитним капіталом і причиняють збитки депозитаріям, кредиторам та громадянам;

5) злочини, які зазіхають на фінансовий, комерційний і сектор економіки (наприклад, використання підроблених банківських документів);

6) злочини, які пов'язані з незаконною експлуатацією природи, з порушенням діючих екологічних стандартів та нормативів про захист навколишнього середовища;

7) злочини у сфері соціального страхування та пенсійного забезпечення;

8) комп'ютерні злочини.

Аналітики підкреслюють і особливості та відмінні риси економічної злочинності, це:

1) охоплює різноманітні зловживання владою, котрі посягають на порядок економічного управління;

2) здійснюються в процесі професійної діяльності менеджерів;

3) спричиняють значну економічну шкоду інтересам держави, підприємств, громадян;

4) складність персональної ідентифікації, як злочинців, так і потерпілих;

5) застосовується масово і спричиняє масову шкоду (тобто не діє проти окремих осіб);

6) фактор розширення економічної злочинності – розвиток кризових явищ в економіці, посилення боротьби за економічну владу, перерозподіл сфер впливу.

Підвищення ефективності роботи по виявленню та розкриттю економічних злочинів залежить від знання прийомів їх приховування. Важливу роль в цьому грає класифікація форм приховування злочинів. Розрізняють:

1. Приховування одночасно з підготовкою злочину або при його здійсненні;

2. Приховування після здійснення злочину.

В першому напрямку викреслюють:

1. Фальсифікація засновницьких документів з метою приховування дійсного походження підприємницьких структур;

2. Вироблення фіктивних банківських документів;

3. Придбання викрадених, втрачених, підроблених платіжних засобів.

В сучасних умовах досить широко для скоєння економічних злочинів використовується створення фіктивних фірм, які після

отримання грошей від легально створеної партнерської фірми, так би мовити розчиняються.

Окрім цього з метою приховування скоєних протизаконних дій, злочинні групи використовують діяльність осіб, які потрапили від них в залежність, шляхом шантажу, насилля, погроз.

Досить часто злочинці використовують реєстрацію фірм по підставним адресам або на підставних осіб.

Приховування злочину після його скоєння, як правило зводиться до навмисного знищення бухгалтерських та інших документів, які можуть свідчити про скоєння економічних злочинів.

Приховування економічних злочинів після їх здійснення також пов'язано з процесом відмивання. Виникнення та загострення проблем відмивання «брудних грошей» тісно пов'язане з розвитком «тіньової економіки».

Визначаються наступні напрямки розвитку тіньової економіки, котрі використовуються для легалізації кримінальних засобів:

1. Неврахована діяльність суб'єктів господарювання (бартерні операції, переробка давальної сировини, деякі зовнішньоекономічні операції);

2. Економічна злочинність (ухилення від сплати податків, розкрадання, шахрайство);

3. Кримінальна діяльність (незаконний обіг наркотиків, торгівля зброєю).

Коли злочинна діяльність народжує значні доходи, особи, які причетні до скоєння злочинів, шукають засоби контролювати грошові капітали без привернення уваги до своєї діяльності. Злочинці роблять це шляхом маскування джерел отримання незаконних доходів змінюючи форми або напрямки руху грошей. Враховуючи це система протидії економічним злочинам повинна бути гнучкою, щоб бути здатною виявляти та реагувати на нові схеми їх здійснення.

У більшості випадків економічні злочини приховуються шляхів навмисного викривлення облікових та звітних даних. Для отримання вірних та об'єктивних даних органи МВС використовують фінансово-економічний аналіз.

Фінансово-економічний аналіз, який проводять правоохоронні органи представляє собою систематичне дослідження економічних показників які характеризують різноманітні сторони господарської діяльності для виявлення деструктивних відхилень в цій діяльності і випадків порушень господарсько-фінансової дисципліни з метою їх своєчасного попередження.

Повна і всебічна оцінка господарсько-фінансової діяльності підприємств і установ повинна базуватися на принципах достатності і переконливості доказів. Для отримання необхідних доказів

використовуються різноманітні прийоми документального та фактичного контролю.

Серед методичних прийомів перевірки документів можна виділити: формальну; арифметичну; експертну; зустрічну; зворотню калькуляцію; оцінку документів по даним кореспондентських рахунків; аналітичну перевірку звітності і балансу та інші.

В ряді випадків для отримання доказів, які підтверджують наявність протиправних проявів господарсько-фінансової діяльності підприємств і установ не достатньо обмежитися тільки перевіркою первинних документів і звітності. Необхідно використовувати також прийоми фактичного контролю, до яких можна віднести: інвентаризацію; контрольний обмір, обстеження об'єктів; контрольний запуск сировини в виробництво; лабораторний аналіз та інше.

Климчук Н. Я.,

*старший викладач Національний університет державної
податкової служби України*

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ

Однією з найактуальніших світових фінансових проблем останнього часу є зростання кількості випадків участі банків у процесі «відмивання» брудних грошей. Це, в свою чергу, завдає відчутних моральних збитків кредитним установам та підриває довіру вкладників. Крім того, обіг таких коштів шкодить економіці держави, сприяє створенню матеріального підґрунтя для збільшення масштабів злочинної діяльності, дестабілізації нормального функціонування фінансово-кредитної системи, зниженню рівня довіри до неї, посиленню інфляційних процесів та знеціненню національної грошової одиниці; призводить до порушення принципу рівноправності суб'єктів підприємницької діяльності, посилення недобросовісної конкуренції та майнового розшарування суспільства, погіршення міжнародного іміджу України.

Тому проблема протидії легалізації (відмивання) коштів, отриманих злочинним шляхом є надзвичайно актуальною і потребує значної уваги з боку органів влади.

Інститут боротьби з легалізацією незаконно отриманих грошей в Україні ще досить молодий. І досі в нашій країні:

- немає широкої вітчизняної практики щодо виявлення і розслідування таких злочинів та прагнення до відповідальності за їх скоєння;

- відсутня ефективна стабільна система підготовки спеціалістів, які володіють технологіями розслідування злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) незаконних доходів,

включаючи навички пошуку та ідентифікації грошей, розміщених в офшорних зонах;

- немає єдиного науково обґрунтованого підходу до аналізу та оцінки обсягів незаконного обігу валютних коштів;

- бракує відкритої і доступної статистики злочинів з відмивання грошей, без чого дуже важко виробити адекватні заходи реагування (існуюча офіційна статистика відображає лише верхівку айсбергу або те, що ніяк не можна приховати).

Слід зазначити, що законодавство у даній сфері постійно змінювалося.

Лише за півроку до Закону України «Про запобігання та протидію «відмиванню» доходів, одержаних злочинним шляхом» було внесено 16 поправок, якими змінено статті 5-8, 11, 12 та 14.

Проте й після цього даний закон не можна назвати повністю досконалим. Законодавець досить часто вживає вислови «за наявності підстав вважати», «та інше» тощо, які можна тлумачити як завгодно.

Крім того, не слід забувати, що працівник банку (як правило, операціоналіст) не має достатнього досвіду з виявлення сумнівних факторів при проведенні певних операцій. Саме тому недосвідченість банківських працівників унеможливає роботу основоположного принципу протидії відмиванню коштів через банківську систему.

На нашу думку одним з недоліків української системи боротьби з відмиванням коштів злочинного походження є відсутність у Державного комітету з питань фінансового моніторингу повноважень блокувати рахунки клієнтів, якщо їх було запідозрено у легалізації злочинних доходів.

Проте варто зазначити, що перші кроки в цьому напрямку уже зроблені. В 2006 році створено механізм блокування фінансових операцій терористів. Затверджено офіційний «список терористів», до якого включено 487 осіб. Уряд затверджує порядок формування «списків терористів». Держфінмоніторинг України отримує інформацію про осіб, причетних до терористичної діяльності в країні (від СБУ) та за кордоном (від Міністерства закордонних справ), затверджує «список терористів» (та зміни до нього) та інформує суб'єктів первинного фінансового моніторингу. Операція особи з чорного списку має бути заблокована фінансовою установою на 2 дні, про що інформується Держфінмоніторинг України, який має право призупинити фінансову операцію ще на 5 днів.

Ще одним недоліком є недостатня злагодженість дій з протидії легалізації злочинних коштів між Державним комітетом з питань фінансового моніторингу та іншими органами влади, повільність обміну інформацією між ними. Цю проблему має вирішити ство-

рення Єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом та фінансуванню тероризму.

Елементами побудови системи запобігання та боротьби з відмиванням грошей в Україні мають бути:

- з'ясування об'єктивної картини стану, рівня та динаміки злочинності з відмивання грошей в Україні;

- боротьба з корупцією та організованою злочинністю в органах управління фінансово-банківською системою та в недержавних кредитно-фінансових структурах;

- взаємодія та координація зусиль правоохоронних і контролюючих органів у протидії відмиванню коштів, одержаних злочинним шляхом; контроль за дотриманням зобов'язань, передбачених угодами про таку взаємодію;

- запровадження об'єктивної стабільної системи підготовки спеціалістів, які володіють технологіями розслідування злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) незаконних доходів.

Варто зазначити, що незважаючи на всі недоліки української системи боротьби з легалізацією злочинних коштів, все ж таки в цьому напрямку зроблено дуже багато, про що свідчить прийняття FATF рішення щодо припинення процедури активного моніторингу щодо України 1 лютого 2006 року. Це рішення ґрунтувалося на виконанні Україною всіх рекомендацій FATF та на основі прогресу, досягнутого Україною стосовно вдосконалення національного законодавства в сфері протидії відмивання коштів злочинного походження.

Клюс В. В.,

канд. юрид. наук,

доцент кафедри криміналістики

та кримінального процесу Кіровоградського

юридичного інституту ХНУВС

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ РОЗСЛІДУВАННЯ ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ЗАЙНЯТТЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

У комплексі проблем, від вирішення яких безпосередньо залежить ефективність боротьби з порушенням порядку зайняття підприємницькою діяльністю є удосконалення оперативнорозшукового забезпечення процесу досудового розслідування (як на первісному, так і на наступному етапах розслідування) і судового розгляду досліджуваного діяння. *Актуальність* зазначеного напрямку зумовлюється постійним ростом кількості економічних злочинів, низьким рівнем їхнього розкриття, що є проблемою вза-

ємодії між підрозділами і службами органів внутрішніх справ, прокуратурою, судом і т. ін.

У комплексі заходів щодо забезпечення кримінально-процесуального доведення вини осіб, які займалися порушенням порядку зайняття підприємницькою діяльністю, домінуюче положення займає опитування громадян, спостереження, обстеження приміщень, будинків, споруд, ділянок місцевості і транспортних засобів.

Проведені дослідження практики взаємодії оперативних підрозділів ДСБЕЗ і слідчих підрозділів ОВС свідчать, що протидія кримінального середовища на цій стадії подекуди має яскраво виражений агресивний характер. Як наслідок, можна зробити такий висновок, що його оперативно-розшукове забезпечення вимагає застосування цілої системи ОРЗ. Зосередимо свою увагу на тих із них, що недостатньо активно застосовуються або слабко освоєні суб'єктами ОРД.

При вирішенні завдань з нейтралізації зусиль обвинувачуваних у створенні перешкод при розслідуванні фактів злочинів, пов'язаних з порушенням порядку зайняття підприємницькою діяльністю, обов'язково варто враховувати характер обраних стосовно них запобіжних заходів. Аналіз кримінальних справ показав стійку тенденцію до залишення підслідних осіб на волі до суду. У таких ситуаціях основна увага повинна бути приділена розробці заходів оперативно – розшукового контролю за поведінкою даної категорії осіб. Ми вважаємо, що особистісний метод у формі агентурного пошуку забезпечує сприятливі умови процесу виявлення механізму протидії кримінальних структур нормальному виконанню функцій кримінального судочинства. Для припинення чи нейтралізації протидії кримінального середовища на стадії розслідування кримінальних справ про порушення порядку зайняття підприємницькою діяльністю доцільно використовувати введення агентури, що має особисті і професійні якості для продовження їхньої активної розробки, в кримінальне середовище незаконних підприємців, які залишилися на волі, а також їхніх корумпованих зв'язків.

Одним з основних методів впливу на спроби перешкодити розслідуванню є особисті контакти агента і підозрюваних у формі бесід. Саме під час бесід удається докладно і глибоко з'ясувати наміри зацікавлених у протидії розслідуванню осіб. У процесі особистого спілкування агентурі варто враховувати відомі слабкості об'єкта контролю (марнославство, користолюбство, заздрість, пристрасть до спиртного, наркотиків і т. ін.)

В умовах активної протидії встановленню істини за розслідуваною справою з боку розроблюваних оперативним співробітником підрозділів ДСБЕЗ варто активізувати використання опера-

тивно-технічних засобів для одержання необхідної інформації. До найбільш адаптованих для одержання інформації про наміри й активну протидію учасникам кримінального судочинства, за результатами нашого дослідження, є наступні оперативно-розшукові заходи.

За допомогою оперативно-технічних засобів можна зафіксувати злочинні наміри і способи їхнього виконання по протидії нормальному ходу досудового слідства у формі: 1) залякування свідків, суддів, прокурорів, та інших учасників кримінального судочинства з метою відмови чи зміни своїх обвинувальних показань, висновків, позовів і т. ін.; погрози розправи з ними чи їх близькими, а в ряді випадків – і демонстрація таких погроз; 2) спроби прямого знищення і фальсифікації доказів, що викривають обвинувачуваних аж до знищення кримінальних справ; 3) спроби підкупу учасників кримінального судочинства і реального їхнього здійснення при одержанні їхньої згоди; установлення конспіративних контактів з ними при передачі домовлених сум грошових чи інших матеріальних засобів; 4) погрози і спроби реального фізичного знищення найважливіших свідків обвинувачення чи співучасників злочинів, запідозрених у зраді групових інтересів кримінального середовища; 5) спроби здійснення терористичних акцій у службових приміщеннях правоохоронних органів і суду, за місцем постійного чи тимчасового перебування учасників кримінального процесу; 6) виявлення місця перебування осіб, які переховуються від слідства і суду і є співучасниками розглянутої кримінальної справи, або залишилися невідомими слідству, а також виявлення епізодів злочинних дій підсудних, що готуються, підготовлені чи вже вчинені і т. ін. Автономне і комплексне застосування зазначених ОРЗ дозволяє виявити додаткові фактичні матеріали про їхню злочинну діяльність, встановити співучасників, виявити конкретні факти і способи протидії органам правопорядку і т. ін.

Сукупність виявлених і відповідним чином зафіксованих цими ОРЗ фактичних даних про спільну чи індивідуальну злочинну діяльність, а також про факти і способи протидії офіційним учасникам кримінального процесу рішенням слідчого чи судді можуть бути безпосередньо залучені до матеріалів розслідуваної кримінальної справи. Отримані за допомогою ОРД фактичні матеріали в залежності від характеру й форм протидії можуть бути підставою для прийняття рішень про притягнення винних до матеріальної, адміністративної відповідальності як заходу попередження і припинення протиправної діяльності винних, а за достатніх підстав порушене нове кримінальне переслідування, наприклад, за КК України. *Своєчасність проведення ОРЗ з виявлення і документу-*

вання фактів протидії злочинного середовища створює таким чином сприятливі умови для об'єктивного і повного розслідування кримінальних справ і встановлення істини за фактами злочинів, пов'язаних з порушенням порядку зайняття підприємницькою діяльністю.

Клюско Л. А.,

*канд. екон. наук, доцент кафедри банківської
справи та фінансового моніторингу*

Національний університет державної податкової служби України

ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ У КОНТЕКСТІ ЗМІЦНЕННЯ БЕЗПЕКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ

Банківська система є основою основ, без якої неможливий розвиток жодної галузі економіки, а також неможливе вирішення соціальних завдань держави. Велика кількість провідних країн світу успішно розвивається, навіть не маючи якоїсь окремо взятої галузі, але немає в світі жодної впливової держави без потужної національної банківської системи.

Національна банківська система – це атрибут державності, необхідний елемент економічної незалежності, політичного суверенітету.

На сьогодні вітчизняні банки проходять серйозну перевірку часом в умовах економічних перетворень. Постійні швидкі зміни умов функціонування, відкритість зовнішньому середовищу, схильність до внутрішніх перетворень спонукають банківську систему до постійного удосконалення. Рівень розвитку економіки значною мірою залежить від стану банківської системи.

Одночасно, з розвитком ринкових відносин, банківська система залишається недостатньо захищеною від злочинних посягань. Вона продовжує використовуватись для «відмивання» коштів, здобутих злочинним шляхом. До економічних злочинів, які набули поширення у банківській сфері відносяться: розкрадання грошових коштів, зловживання посадовим становищем, хабарництво, незаконне переведення безготівкових коштів у готівку, безпідставне надання та пролонгація кредитів, які не повертаються до банку. Криміногенного впливу також зазнають і традиційні банківські операції. Одним із важливих методів відмивання злочинних доходів на сьогодні є електронний переказ коштів, які можна здійснювати анонімно і на будь-якій відстані, що створює ідеальні умови для уникнення сплати податків, відмивання брудних грошей та іншої злочинної діяльності. Тому проблема протистояння криміналізації банківського сектора економіки та усунення негативних проявів легалізації доходів, одержаних злочин-

ним шляхом, є надзвичайно актуальною, адже проникнення в легальний бізнес кримінальних доходів становить серйозну небезпеку для законної економічної діяльності, дестабілізації існуючих фінансової та валютної систем, зниження добробуту населення. Для її вирішення потрібні ефективні заходи, направлені на упередження зазначених правопорушень, якими є здійснення фінансового моніторингу та розробка, у цьому контексті, дієвих механізмів забезпечення фінансової безпеки банківської системи України.

Що стосується поняття фінансової безпеки банків, то за узагальненими науковими дослідженнями його сутність трактується двояко. З одного боку, це сукупність умов, за яких потенційно небезпечні для фінансового стану банку дії чи обставини, попереджені чи зведені до такого рівня, за якого вони не здатні завдати шкоди встановленому порядку функціонування банку, збереженню й відтворенню його майна та інфраструктури і перешкодити досягненню банком статутних цілей. З іншого боку, фінансова безпека – це стан захищеності фінансових інтересів комерційного банку, його фінансової стійкості, а також середовища, в якому він функціонує.

До проблем захисту банківської діяльності від зовнішніх та внутрішніх загроз слід віднести: забезпечення збереження фінансових ресурсів; убезпечення інформації, майна та персоналу банку; створення дієвих механізмів захисту банківської системи. Іншими словами, враховуючи специфіку банківського бізнесу, ефективними умовами для безпекової діяльності банків є такі, які б забезпечили оптимальне вирішення триєдиної задачі – максимум прибутків, мінімум ризиків, достатній рівень ліквідності. При цьому, зазначений механізм має забезпечувати як статичну, так і динамічну фінансову стійкість кожного окремого банку і банківської системи в цілому.

Як визначено вітчизняними науковцями, протидія легалізації злочинних доходів відбувається на чотирьох рівнях: банківському (коли юридичні та фізичні особи вступають до фінансових відносин та здійснюють відповідну діяльність); наглядовому (отримання і аналіз фінансової інформації уповноваженими державними органами – підрозділами фінансового моніторингу або фінансової розвідки); поліцейському (при здійсненні оперативно-розшукових заходів та розслідуванні викритих злочинів); та міжнародному (взаємодія між банками та правоохоронними органами різних країн шляхом обміну інформацією, включаючи оперативно-розшукову).

Проте боротьба з «відмиванням» грошей у банківському секторі економіки проводиться до поки що не зовсім ефективно. Поліпшення зазначеної ситуації можливе лише за умови вирішення цілого ряду як поточних, так і перспективних завдань, зокрема:

- розробка сучасної національної стратегії (концепції чи програми) боротьби з «відмиванням» грошей;
- створення досконалої правової бази;
- зміцнення і вдосконалення нагляду за фінансовими установами, який забезпечить можливість виявлення і попередження незаконних або сумнівних операцій;
- розширення співробітництва України з міжнародною спільнотою з метою запобігання практиці «відмивання» грошей;
- взяття під контроль незаконних фінансових потоків з наступною конфіскацією доходів, одержаних незаконним шляхом;
- визначення вимог до формування спеціалізованих баз даних про сумнівні фінансові угоди і операції та встановлення квот доступу різних структур до подібної інформації, способів розповсюдження одержаних даних;
- забезпечення гнучкості національної системи боротьби з «відмиванням» грошей, спроможності виявляти і реагувати на нові схеми «відмивання» грошей, можливості поширення дії контрзаходів на нові сфери економічного життя країни;
- розширення та систематизацію інформації, якою обмінюються фінансові розвідки;
- розвиток каналів зв'язку фінансових розвідок шляхом впровадження нових технологій досконалення процесів розслідування;
- підвищення кваліфікації співробітників та обмін досвідом тощо.

Ковальов В. В.,

здобувач кафедри ОРД ННІПФКМ ХНУВС

Злочинні групи, що вчиняють крадіжки антикваріату

У структурі крадіжок антикваріату відмічається досить високий рівень групових злочинів (1, с. 10). Як показало наше дослідження, в середньому вино складають 68%, а по окремих регіонах доходять до 100%.

Злочинні групи розрізняються за кількісним складом, ступенем організованості, рівнем злочинної підготовки та досвіду.

Серед чисельних злочинних формувань, що пов'язані з вчиненням крадіжок предметів антикваріату, слід виділити три основні форми.

1. Групи злодіїв – дилетантів (вчиняють 22% крадіжок). Звичайно вони формуються з підлітків, або підлітків та дорослих, раніше знайомих за місцем проживання; або таких, що об'єдналися на ґрунті спільного пияцтва, вчинення квартирних крадіжок, минулого відбуття покарання у місцях позбавлення волі. Групи ці нестійкі, склад їх може змінюватися. В них немає чіткого розподілу ролей у вчиненні злочинів та дій. Крадіжка предметів антиква-

ріату здійснюється в зв'язку зі зручністю для них кримінального ситуацією.

2. Стійкі злочинські групи (вчиняють 67% крадіжок). Ці групи існують у двох формах:

а) без яскраво вираженої спрямованості на крадіжку антикваріату;

б) з яскраво вираженою спрямованістю на крадіжку тільки антикварних цінностей (так звані групи «іконників»).

Вказані групи мають загальні риси. В них виділяється лідер. Учасники групи мають раніше накопичений досвід вчинення квартирних крадіжок або крадіжок з домів, храмів. Ці групи більш організовані, ніж групи злодіїв-дилетантів, стійкі, мають яскраво виражену антигромадську спрямованість. Внутрішнє життя груп в основному зорієнтовані на вчинення злочинів та одержання великих злочинних прибутків. Протягом дії групи, все більше удосконалюється її професійний досвід. Злочинна діяльність групи припиняється тільки у зв'язку з їх викриттям.

Склад групи коливається від 2 до 5 осіб. Участь в них неповнолітніх – явище рідкісне. Такі групи діють за планом, у них розподіляються обов'язки, проводиться попередня підготовка до вчинення злочинів, у більшості випадків по способу дій можна виявити «почерк» (2, с. 79).

В зв'язку з пошуком найбільш цінних предметів антикваріату групи «іконників» діють на великій території (ряду районів, областей).

3. Підвищену громадську небезпеку представляє третя форма злочинного формування – професійні злочинські групи або об'єднання (які вчиняють 11% злочинів), оскільки злочинний задум таких груп спрямований на заволодіння найбільш цінними, унікальними предметами антикваріату, втрата яких є невиправною шкодою для суспільства. Великий професійний досвід злочинців, хитромудрість їх дій, мобільність утворюють значні складнощі при розкритті та розслідуванні крадіжок. (3, с. 98).

Ці групи характеризуються:

– згуртованою організованістю, наявністю чіткої ієрархії з диференціацією ролей між членами групи, відповідною технологією підготовки, вчинення та приховування крадіжок. Для груп властиві асоціальні звички та звичаї, в тому числі специфічна форма спілкування один з одним у вигляді злочинного жаргону, прізвиська, зло дійної дисципліни (4, с. 120);

– дією на значній території. Використовуючи автотранспорт, вони можуть вчиняти на протязі доби до двох і більше злочинів у різних регіонах;

– високим рецидивом. Серед них рідко хто припиняє добровільно злочинну діяльність. Більше того, повертаючись з місць позбавлення волі, вони удосконалюють свій злочинський досвід і використовуючи одержану в умовах ізоляції інформацію про місця знаходження найбільш цінних предметів та колекцій, ще з більшою активністю вчиняють злочинні посягання на культурні цінності;

– специфікою структури групи. Структура групи може бути простою або складною. Якщо у простій групі кожний учасник напряму зв'язаний з іншими співвиконавцями та організаторами групи, то у групі зі складною структурою співучасники не завжди знають основних організаторів та співвиконавців, з якими зв'язуються через посередників.

До складу таких груп можуть входити як рецидивісти як рецидивісти, так і колишні працівники музеїв, реставраційних майстерень, молодь, що навчається, тощо. Організатори таких формувань підтримують зв'язки з колекціонерами, особами творчої праці, працівниками спеціалізованих магазинів, іноземцями, перекупниками краденого. Нерідко намагаються ввійти в довіря до працівників правоохоронних органів (5, с. 91).

Чітка організація злочинних груп, що спеціалізуються на крадіжках антикваріату, припускає розподіл різних функціональних обов'язків серед її учасників.

У функції організатора (керівника) входить:

- обрання способу вчинення злочину стосовно до можливостей доступу до конкретних предметів антикваріату;
- прийняття основних рішень, що пов'язані з діяльністю групи;
- обрання безпосереднього предмету крадіжки (якщо не було стороннього замовника на певні вироби);
- розподіл ролей у групі;
- контроль за виконанням співучасниками своїх обов'язків;
- зв'язки з замовниками;
- розподіл коштів, що отримані від реалізації викраденого.

Співучасники виконують такі ролі:

- замовники – замовлення на крадіжку конкретних предметів антикваріату, сплата «послуг» ;
- виконавці (співвиконавці) – безпосереднє заволодіння предметом антикваріату;
- підсобники – допомога у транспортуванні викраденого; знищення ознак належності предметів антикваріату конкретним власникам; приховування викраденого до реалізації; реалізація викраденого.

У справі виявлення всіх членів злочинного формування та знаходження викраденого важливе значення має встановлення каналів збуту.

Так, при реалізації викрадених виробів через підбурювачів – замовників їх передавання відбувалося у день крадіжки або вже на слідуючий день. Як правило, контакт з замовником здійснювався виключно лідером злочинної групи. При цьому він всіляко приховував замовника від співучасників. Це пояснюється тим, що керівник намагається зберегти свою роль у злочинному угрупованні, чисто меркантильними міркуваннями, оскільки дозволяло привласнювати більшу частину виручки, яка одержана від реалізації викраденого, та належить до розподілу співучасниками крадіжки.

Інакше відбувається реалізація на антикварному ринку. Так званий «конвеєрний» спосіб реалізації, коли через антикварні магазини та салони відбувається майже щоденно, вимагає залучення додаткових сил за рахунок нових співучасників або нерозбірливих випадкових знайомих, які готові за невелику винагороду надати свій паспорт для здавання викраденого. При цьому може мати місце змова з приймальниками антикварних магазинів та салонів, через те. Що регулярне здавання предметів антикваріату одним й тими ж особами не може не наводити на думку про їх злочинне заволодіння. Наприклад, при розслідуванні однієї з кримінальних справ був встановлений двірник, на протязі року здав у букіністичні магазини літератури на 16 тисяч гривень (6, с. 37).

Наприкінці відмітимо, що характерною рисою професійної організованої групи є ретельна підготовка до вчинення крадіжки і на підставі цього розроблення плану дій всіх учасників групи. Саме ці якості групи створюють умови для тривалого вчинення злочинів без викриття. В залежності від зацікавленості злочинців у заволодінні антикваріатом, обставин, що сприяють або перешкоджають вчиненню крадіжки, попередня підготовка до злочину та очікування зручного моменту для вчинення злочину може здійснюватися на протязі тривалого часу.

Колесніченко В.Ф.,

канд. екон. наук,

доцент кафедри банківської справи

Харківського національного економічного університету

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ

Сучасне банківництво є однією зі сфер, що найбільш динамічно розвиваються останнім часом. Як уже відомо, протягом останніх років у банківській системі України відбулися значні зміни, і успішне її функціонування значною мірою залежить від ефективного контролю за ризиками пов'язаними з банківськими операціями. Саме тому проблема моніторингу банківського ризику є досить актуальною для банківської системи України, тому що отримання прибутку є ризиковою справою.

Дослідженням ризиків банківської діяльності займалися такі авторів, як Каменська А., Крупка М., Кунцевич І., Печалова М., Раєвська Т., Слобода Л. та ін. Однак деякі науково-теоретичні та методологічні проблеми регулювання ризиків банківської діяльності залишилися не до кінця вивченими, а саме: недостатньо розроблені та висвітлені у наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених проблеми моніторингу банківських ризиків.

Ризик є невід'ємною складовою будь-якої діяльності. В банківській діяльності йдеться не про те, щоб взагалі уникнути ризику, а управляти банківськими ризиками, якомога правильніше та адекватно (у першу чергу) оцінювати структуру й міру (ступінь) ри-

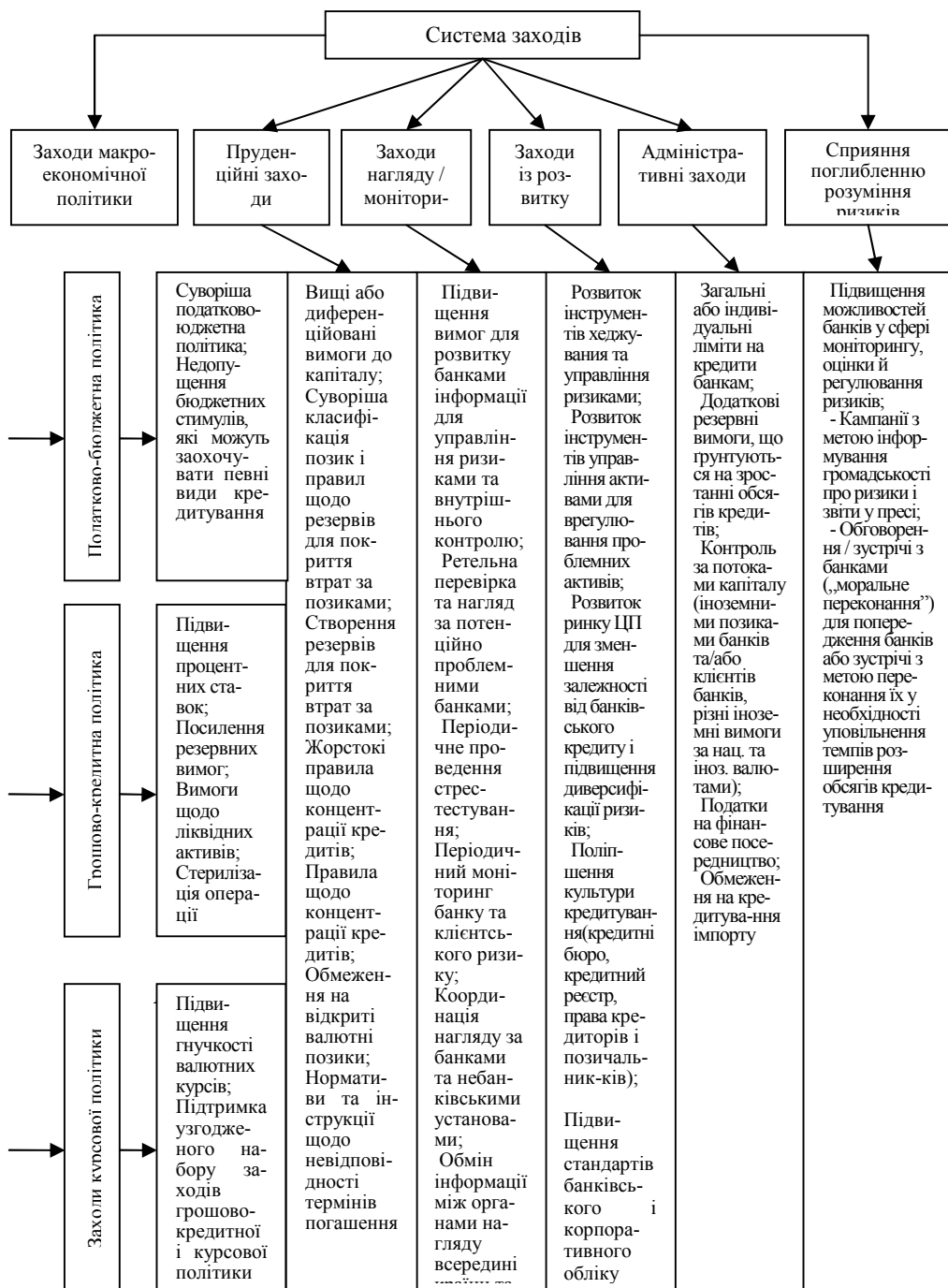
зику, здійснюючи ту чи іншу операцію, прагнути знизити ступінь ризику до допустимого (чи мінімального) рівня.

Починаючи з 2003 року, НБУ впроваджує принципово новий концептуальний підхід до нагляду за банківськими установами — нагляд на основі ризиків. Сутність концепції полягає у необхідності створення кожним банком власних систем управління ризиками, орієнтованих на встановлений певним банком рівень толерантності до ризиків, тобто прийнятний рівень ризику у відповідних умовах. При цьому функція нагляду полягає в аналізі та визнанні адекватності таких систем тим фактичним ризикам, які бере на себе банк. Вимоги до систем управління ризиками покладають на банки обов'язки враховувати усі ризики за всіма продуктами, видами діяльності та послугами; зосереджуватися на достатності капіталу та належному управлінні капіталом; розробити організаційну структуру що сприятиме ефективному управлінню ризиками; зміцнювати корпоративне управління [1, 3].

Обґрунтування певної стратегії управління банківськими процесами та підбір інструментів економічної політики у цій сфері повинні базуватися передусім на чіткому визначенні характеру та видів можливих ризиків макроекономічної і фінансової стабільності, пов'язаних зі зростанням обсягів кредитування. Цей процес включає моніторинг і аналіз агрегованих даних за категоріями позичальників, цілями кредитування, термінами та періодами фіксації процентних ставок, валютою розрахунків, а також іншими істотними параметрами, такими як наявність заставного забезпечення і джерел фінансування. Озброєні цією інформацією розробники політики можуть виявляти основні ризики, пов'язані з процесом зростання обсягів кредитування і запроваджувати комплекси заходів, необхідні для управління макроекономічними та фінансовими ризиками (мал. 1) [2].

Таким чином, можна сказати, що оцінка та моніторинг ризиків у діяльності банків, на сучасному етапі, набуває все більшої актуальності, оскільки обсяги коштів клієнтів, вкладених у банківську систему, зростають з кожним роком. Отже, впровадження у вітчизняну банківську практику адекватних методик оцінки та регулювання банківських ризиків, удосконалення методів їх мінімізації сприятиме не тільки зростанню надійності функціонування і прибутковості банків, але й покращенню найважливіших показників діяльності вітчизняної банківської системи загалом.

У наш час кожна операція є ризиковою в тій чи іншій мірі і тому банкам треба проводити ряд заходів для уникнення ризиків чи їх попередження. Для цього розробляються різні методи управління ризиками (їх досить багато і вони різноманітні), але для ефективної роботи треба обирати не певний метод, а поєднувати декілька.

Крепаков І. О.,

*викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності
навчально-наукового інституту підготовки фахівців кримінальної
міліції Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМИ ОПЕРАТИВНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У БОРЬБІ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Стан національної безпеки України на сучасному етапі залежить від результатів боротьби з організованою злочинністю, особливо в економічній сфері. Організована злочинність, використовуючи корумповані зв'язки з представниками влади, поширює свій вплив практично на всі сфери суспільного життя, стає більш активною, зухвалою, добре озброєною, швидко пристосовується до нових умов.

Активізація боротьби з ОЗ вимагає чіткого правового, організаційного, матеріально-технічного, фінансового, кадрового забезпечення, системності, координованості сил і засобів, міжнародної співпраці та взаємодії.

Умовою значного підвищення ефективності боротьби з ОЗ є негайна потреба вдосконалення законодавчо-нормативного врегулювання практичних дій співробітників правоохоронних органів.

Для забезпечення боротьби з ОЗ закон надає право використовувати:

негласних співробітників: штатних, нештатних, які вводяться під легендою прикриття;

членів організованих злочинних угруповань (*надалі – ОЗУ*): залучати їх до співробітництва з можливістю в майбутньому часткового або повного звільнення від кримінальної відповідальності; спеціальні технічні засоби.

Для прийняття ефективних заходів правоохоронні органи повинні мати можливість здійснювати систематичний збір та аналіз інформації з відповідних джерел, щоб використовувати оперативні дані як у стратегічних, так і тактичних цілях. Підготовка оперативних даних потребує отримання, обробки та аналізу великого обсягу інформації про осіб та організації, які підозрюються у причетності до вчинення злочину. Методи, що застосовуються для отримання й використання такої інформації, мають бути регламентовані законодавством.

На сучасному етапі ефективна боротьба з організованою злочинністю неможлива без широкого застосування **оперативно-технічних засобів**. Застосування оперативної техніки в оперативно-розшуковій діяльності дозволяє своєчасно виявляти та оперативно документувати злочинну діяльність осіб за умов, коли

використання слідчих дій, оперативно-розшукових заходів неможливе, недоцільне або малоефективне. Процес фіксації фактичних даних при проведенні оперативно-розшукових заходів із застосуванням технічних засобів пов'язаний з поняттям **оперативно-технічного документування** прихованої злочинної діяльності осіб та організованих злочинних угруповань.

Світова практика і досвід боротьби з організованою злочинністю вказують на те, що найбільш ефективними заходами є проведення довгострокових таємних операцій з широким застосуванням ОТЗ та проникненням інформаторів у злочинні угруповання.

Результати ОРД – різні відомості (дані, інформація) про обставини вчинення злочину і осіб, причетних до нього, отримані оперативно-розшуковим шляхом у рамках конкретної справи оперативного обліку і зафіксовані в оперативно-службових матеріалах і матеріальних носіях: рапортах оперативного працівника, що проводив ОРЗ; актах (протоколах) про застосування ОТЗ; у матеріалах фото-, кіно-, звуко-, відеозапису, отриманих при проведенні ОТЗ тощо. На жаль, законодавством процедура надання матеріалів ОТД у розпорядження слідчого, прокурора, суду не конкретизована. Головна вимога при проведенні оперативно-технічного документування – дотримання законності, інакше ця інформація не буде мати доказового значення.

Застосування спеціальної техніки прослуховування, негласного візуального спостереження, негласного досмотру і фіксації отриманої при цьому інформації з метою боротьби з організованою злочинністю визнано правомірним у більшості розвинутих країн.

Проведення необхідних ОРЗ з метою виявлення ознак злочину і осіб, які його вчинили, згідно зі статтями 103, 104 КПК України, є правовою підставою для застосування технічних засобів. Проте законодавець не обумовлює форми їх використання.

Згідно з п. 10 ст. 11 Закону «Про міліцію», їй надається право здійснювати на підставах і в порядку, встановленому законом, гласні та негласні оперативно-розшукові заходи, фото-, кіно-, відеозйомку і звукозапис, прослуховування телефонних розмов з метою розкриття злочинів.

Згідно з ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», оперативним підрозділам визначених відомств надається право:

- знімати інформацію з каналів зв'язку, застосовувати інші технічні засоби отримання інформації (п. 9);
- контролювати шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштових відправлень (п. 10);

– здійснювати візуальне спостереження в громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- і відеозйомки, оптичних та радіоприладів, інших технічних засобів (п. 11).

Принципові положення по найбільш важливих питаннях, зафіксованих у нормах закону, є правовою основою для їх деталізації у підзаконних актах, а також у відповідних інструкціях, настановах, правилах та інших документах, які визначають порядок і особливості роботи з оперативно-технічними засобами.

Нормативно-правове регламентування стосується:

– застосування ОТЗ;
– відповідних прийомів їх використання, що можуть бути двох видів – технічні та тактичні.

Технічні прийоми нормами закону не регламентуються, їх зміст розкривається на підставі технічних інструкцій.

Тактичні прийоми використання ОТЗ регламентуються нормами закону та підзаконними актами (накази, інструкції, настанови, інші документи відомчого характеру). Їх зміст визначається загальними вимогами ОРД і тому за наявності в них відповідних положень вони можуть розглядатися як правова основа для вибору необхідного тактичного прийому.

Існує два напрями нормативної регламентації застосування ОТЗ – гласний та негласний.

Під гласним потрібно розуміти регламентацію застосування ОТЗ у кримінальному судочинстві. Під негласним – підзаконні акти МВС України (та інших відомств), що повинні розглядатися як елементи правової основи застосування ОТЗ та відповідних прийомів їх використання.

Сьогодні оперативно-технічні підрозділи МВС у своїй роботі керуються підзаконними актами, що детально регламентують порядок використання, тактичні прийоми й особливості застосування тих чи інших технічних засобів. Але рядовий оперативний працівник повинен мати і рекомендації щодо правомірного їх застосування, процесуального оформлення та зразки відповідних документів. У випадку непередбаченого викриття сторонньою особою застосування ОТЗ, санкціонованого належним чином, оперативному працівнику має бути гарантовано законодавчо закріплений захист від свавілля свого керівництва.

Крім цього, існує проблема введення (легалізації) матеріалів, отриманих за допомогою технічних засобів, у кримінальний процес. Ще законодавчо не визначена процедура визнання цих матеріалів речовими доказами. Обмеження, що існують на проведення ОРЗ із використанням технічних засобів, не чіткі; не передбачено механізму незалежного контролю за дотриманням закон-

ності при проведенні ОТД. Все це заважає ефективному застосуванню технічних засобів та проведення ОТД на рівні досягнень і рекомендацій світової практики боротьби зі злочинністю у рамках міжнародних стандартів забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Видання підзаконних нормативних актів не сприяє ефективності та дієвості захисту прав і свобод людини і громадянина тому, що створюються вони під кутом зору вузьковідомчих інтересів.

Згідно зі ст. 65 КПК України, *доказами в кримінальній справі є будь-які фактичні дані, на підставі яких встановлюється наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння*. Ці дані встановлюються, зокрема, протоколами з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів та іншими документами. Матеріали ОТД відповідають цій вимозі й залучаються до кримінальної справи органом дізнання. Головне, щоб при проведенні ОТД обставини вчинення злочину були зафіксовані та доступні слідчому і суду.

Кримінально-процесуальний закон встановлює суворі вимоги до процедури отримання речових доказів: вони можуть бути оглянуті, докладно описані в протоколі огляду. Слідство і суд досліджує всі обставини, пов'язані з виникненням розглянутих предметів в дійсності для з'ясування походження застосованих технічних засобів, встановлення їх об'єктивного зв'язку з обставинами злочину. В якості свідка може бути допитаний керівник оперативно-технічного підрозділу, що уповноважений на проведення ОТД.

Діяльність із застосування ОТЗ у боротьбі з організованою злочинністю відповідно до законодавства проводиться за такими напрямками:

- безпосередньо для встановлення контролю над ОЗ, її локалізації, нейтралізації, ліквідації;
- для виявлення та усунення причин і умов існування ОЗ;
- по забезпеченню державного захисту працівників суду, правоохоронних органів, а також учасників кримінального судочинства.

Згідно з законодавством, до спеціальних заходів забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів, а також членів їх сімей відносять використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження.

Регламентацію застосування ОТЗ необхідно розглядати в поєднанні з регламентацією тактичних прийомів її використання, а також з регламентацією загальної тактики і тактичних прийомів певної форми діяльності, оскільки визначальним фактором у да-

ному випадку є дії по боротьбі зі злочинністю, а також способи, тактичні прийоми і методи застосування ОТЗ, а не самі засоби. Технічні засоби поза тактикою не діють.

Рішення про застосування ОТЗ має бути оформлене належним чином. Воно повинно ґрунтуватися на таких підставах:

- проведення заходів по кримінальній справі (приводи і підстави до порушення кримінальної справи – ст. 94 КПК України);

- проведення ОРД – ч. 1 п. 1 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»;

- перевірки по запитах повноважних державних органів, установ та організацій певних осіб у зв'язку з їх допуском до державної, військової та службової таємниці;

- наявності реальної загрози життю, здоров'ю або майну працівників суду, правоохоронних органів, а також учасників кримінального судочинства, взятих під захист, за письмовою заявою цих осіб або за їх письмовою згодою.

У разі загрози вчинення насильства або інших протиправних дій щодо осіб, взятих під захист, може проводитися прослуховування та фіксація змісту телефонних та інших переговорів.

До суб'єктів використання ОТЗ відносяться:

- безпосередньо оперативні працівники підрозділів, які здійснюють ОРД (ініціатори);

- в окремих випадках – спеціально допущені працівники оперативно-технічних та експертно-криміналістичних служб.

Згідно зі ст. 15 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», спеціальним підрозділам надається право за попередньою санкцією додатково використовувати спеціальні технічні засоби у випадках:

- контролю, фіксації та документування розмов та інших дій осіб за наявності підстав вважати їх причетними до злочинної діяльності;

- фіксації та документування фактів телефонної розмови, надсиання листа або телеграфного повідомлення без порушення таємниці їх змісту;

- забезпечення особистої безпеки і безпеки житла, майна співробітників спеціальних підрозділів правоохоронних органів, учасників кримінального судочинства, їх близьких родичів за їх згодою у разі загрози заподіяння їм шкоди у зв'язку з їх участю в боротьбі з організованою злочинністю.

Необхідно враховувати, що організовані злочинні угруповання мають широкі можливості для збирання інформації, іноді навіть формують систему розвідки та контррозвідки, оперують великими коштами, мають високопоставлених корумпованих осіб,

озброєні найновітнішими технічними засобами і чинять протидію правоохоронним органам.

Слід зауважити, що тактику боротьби з організованою злочинністю із застосуванням оперативно-технічних засобів значною мірою визначають маскування її системи (структур, їх складу, лідерів, фінансових операцій, планів, взаємовідносин із державними органами), а також активна протидія, спрямована на дестабілізацію й компрометацію правоохоронної системи.

Крикун В. В.,
оперуповноважений з ОВС ВВБ
в Харківській області СВБ ГУБОЗ МВС України

ОПИТУВАННЯ ЯК МЕТОД ОТРИМАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Боротьба зі злочинністю як одна із функцій держави здійснюється, зокрема, через виявлення, розкриття та розслідування злочинів правоохоронними органами. У цьому зв'язку з метою розробки більш ефективних заходів боротьби зі злочинністю необхідно постійне вдосконалення системи отримання оперативно-розшукової інформації. Один із варіантів її отримання є застосування методів оперативно-розшукової діяльності, а саме опитування.

Практика отримання інформації шляхом опитування показує, що в цьому процесі вирішальна роль відводиться факторам психологічного порядку. У більшості випадків успіх у цьому залежить від вміння людини налагоджувати із співрозмовником психологічний контакт і в процесі спілкування впливати на його свідомі та несвідомі сфери психіки. Такий вплив необхідний для різних цілей. Одна з них побудити співрозмовника повідомити інформацію, якою б він не хотів би ні з ким ділитись.

Попереднє вивчення співрозмовника являє собою одне з найважливіших завдань методики вивідування. Працівники оперативних підрозділів органів внутрішніх справ повинні ретельно вивчати біографії, образ життя, сімейний стан, професійну діяльність, зв'язки та звички, а також політичні, релігійні погляди особи, яка нас цікавить, що допоможе визначити основи для встановлення з нею контакту. Важливо враховувати норми поведінки даної особи при спілкуванні. Працівник правоохоронного органу повинен правильно уявляти собі, які риси характеру особи, яка цікавить можуть облегшити, а які затруднити отримання інформації під час бесіди. В першу чергу слід звернути увагу на ступінь його піддатливості і комфортності, і на таку слабкість характеру, як балакучість. При певних обставинах люди з такими рисами характеру можуть піти на необдумані вчинки та висловлювання

тільки для того, щоб привернути до себе увагу та заслужити позитивну оцінку іншої людини.

Необхідно також мати на увазі, що для більшості людей говорити правду легше, ніж брехати. Тому в ситуаціях, в яких потрібно говорити неправду чи приховувати правду, багато хто втрачає контроль над своїми словами, мимовільно виказуючи істину.

Важливо враховувати інтелектуальні та речові здібності співрозмовника, особливості його пам'яті і спостережливості, це допомагає скласти більш правильне уявлення про людину, більш об'єктивно оцінювати повідомляемі їм данні. Важливо знати і ступінь спілкування: наскільки легко з ним можливо зав'язати бесіду, яку позицію він зазвичай займає в бесіді. Слід враховувати й настрій людини під час бесіди. Події, які передують розмові, можуть у значній мірі вплинути на стан співрозмовника, на його хвилювання, на готовність почати бесіду та підтримувати її. Таким чином, різні сторони особистості суб'єкта, який нас цікавить можуть привезти до мимовільних висловлювань.

Для того щоб цілеспрямована бесіда пройшла успішно, співробітник правоохоронного органу повинен володіти достатньою загальною підготовкою, яка дозволяє легко та невимушено підтримувати бесіду та розвинути її у потрібному напрямку. Наявність ерудиції допомагає в бесідах з людьми різних професій, інтересів, різних соціальних та вікових груп. Загальна підготовка та ерудиція повинні також включати глибокі знання в області, яка являє собою інтерес для співрозмовника.

Психологічна підготовка до цілеспрямованих бесід включає в себе декілька компонентів. Одним з них є створення оптимального психологічного настрою, що дозволяє без значних зусиль приступити до проведення бесіди.

Іншим важливим аспектом психологічної підготовки є відпрацювання оптимальної лінії поведінки у передуючій розмові. Для вдалого вивідування інформації співробітнику правоохоронного органу слід у бесіді тримати себе вільно, незалежно, впевнено. Вибір співробітником лінії поведінки залежить від його індивідуальних якостей, характеру та темпераменту.

Самостійним компонентом психологічної підготовки до вивідування інформації є прогнозування ситуацій, котрі можуть ускладнити здійснення завдань: змінення настрою співрозмовника, настороженість, образа, неприємні емоціональні реакції.

Добра підготовка до бесіди надає співробітнику впевненість та спокій у ситуації, де на обдумані рішення практично не залишається час.

Практика показує, що умови проведення бесіди суттєво впливають на її процес: «неформальна обстановка», спокійне місто, що

розташовує до вільної бесіди, час достатній для бесіди, допомагають рішенню задач по отриманню інформації. Цілеспрямовані бесіди краще всього проводити у неофіційній обстановці, коли суб'єкт, який нас цікавить вільний від виконання професійних обов'язків.

При вступі у бесіду слід постаратись створити вільну обстановку. Начальна тема повинна максимально допомогти встановленню психологічного контакту і дозволити у подальшому співробітнику правоохоронного органу перевести розмову в необхідне русло.

Спроби отримати інформацію без попереднього встановленого контакту зазвичай не приводить до бажаного результату. Однак не слід занадто затягувати початкову стадію бесіди на шкоду вирішенню основних завдань по отриманню інформації. Затягування бесіди при обговоренні загальних тем також може призвести до небажаних результатів. Після отримання необхідної інформації слід поступово звести розмову до нейтральної теми та продовжити бесіду ще деякий час.

Отримати інформацію, яка цікавить правоохоронні органи можливо тільки у тому випадку, якщо всі діяння співробітника будуть сприйматися співрозмовником як звичайна бесіда і не викликають підозр. Із цього слід, що інформація, добута за допомогою психологічних прийомів вивідування, носить в основному орієнтуючий характер, вона сприяє підвищенню оперативності діянь правоохоронних органів і, головне, надає їм дійсно попереджувальну направленість.

Виходячи з викладеного, ми дійшли висновку, що ефективність проведення опитування залежить від багатьох чинників, а саме: особистості оперативного працівника; його зовнішнього вигляду; манери поведінки; знання психології та можливість застосування у практичній діяльності. Окремо, на мій погляд, можна виділити психологічний портрет опитуваної особи.

Літвінов М. Ю.,

*викладач кафедри ОРД Донецького
юридичного інституту ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОВС ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ

Концепцією національної програми інформатизації України передбачене створення інтегрованої інформаційно-аналітичної системи правоохоронних органів [1]. Необхідність створення національної інформаційної мережі зведень про осіб, події і факти, що мають значення для проведення оперативно-розшукової діяльності ОВС, надзвичайно актуальна для правоохоронних органів України.

Проте, переважна більшість інформаційних ресурсів ОВС спрямована на виконання завдань розкриття злочинів, і для профілактичних заходів використовується за остаточним принципом.

Виконання профілактичної функції оперативними підрозділами дедалі частіше викликає критику з боку суспільства. Але чи дозволяють чинні повноваження оперативних підрозділів забезпечувати необхідною інформацією, якої потребує профілактична робота? Відповідь на це питання є ключовою і виходить з принципу взаємної кореспонденції прав і обов'язків будь-яких суб'єктів суспільних відносин.

В першу чергу доцільно дослідити стан інформаційного забезпечення ОВС з огляду на можливість отримання необхідної інформації. Так, із правової точки зору, діяльність по збиранню і використанню зведень про особу регламентована Кримінально-процесуальним кодексом України, Законами України «Про інформацію», «Про міліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», іншими законами в сфері правоохоронної діяльності. На практиці зазначені правовідносини між регіональними підрозділами ОВС і суб'єктами, що володіють необхідною інформацією, здійснюються неформально, в основному на рівні міжособистісних відносин, а на рівні міністерств і відомств носять одиничний характер (наприклад Угода № 3/2340 від 30.09.1998 р. «Про передачу інформації», укладена між МВС України і Державним комітетом статистики України), угоди про обмін інформацією між ГНА і митними органами.

Аналіз правових норм основних законів, що регламентують діяльність оперативних підрозділів боротьби з організованою злочинністю, боротьби з економічною злочинністю, податкової міліції й інших, свідчить про покладання обов'язку виявляти діяння, охоплені різними складами КК України, але визнаними однаково злочинними в межах класифікації за ознаками тяжкості. У цьому зв'язку теорія правової науки дозволяє обґрунтувати законність використання всього перерахованого вище арсеналу інформаційних масивів будь-яким підрозділом правоохоронних органів. Однак, конкретному практичному працівникові ОВС важко в повсякденній діяльності витребувати необхідну інформацію з численних джерел, що перетворює значну частину оперативної роботи в оформлення письмових запитів і витребування зведень по них.

На сьогоднішній день оперативно-розшукова діяльність оперативного працівника районного чи міського підрозділу забезпечена інформаційними ресурсами підрозділів оперативної інформації УМВС та обласного адресно-довідкового бюро, до яких має доступ. Крім того, у розпорядженні мають масиви інформації про реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності, наявності ліцензій на здійснення окремих видів підприємницької дія-

льності, різних юридичних фактах, що характеризують підприємницьку діяльність (наприклад, про факти банкрутства, податкових пільгах), і багатьох інших. Однак доступ до даних ресурсів неможливо назвати ефективним і оперативним, тому що його реалізація передбачає складання письмових запитів, надання їх у відповідні організації і витребування відповідей. З огляду на те, що передбачений чинним законодавством термін надання таких відповідей складає один місяць (ч. 3 і 4 ст. 33 Закону України «Про інформацію») [2], використання даних інформаційних ресурсів для виявлення і розслідування злочинів у термін до 3 чи 10 доби (ст. 97 УПК України) не представляється можливим [3]. Виключенням, зазначеним у ст. 33 Закону України «Про інформацію», є діяльність підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю, що відповідно до п. б) ч. 2 ст. 12 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», мають право одержувати інформацію негайно, або в термін до 10 діб [4].

Нажаль, оперативні підрозділи в даний час самостійно формують розрізнені масиви зведень, які використовуються у ході оперативно-розшукової діяльності, застосовуючи як правову основу п.17 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [5]. Пошук або формування баз даних здійснюється з ініціативи безпосередніх суб'єктів оперативно-розшукової діяльності, не системно і тому не дозволяє включати в дані масиви інформацію більшості сфер суспільних відносин, що у сукупності можуть представляти значний оперативний інтерес у наступному, в тому числі і з метою профілактики злочинів.

У ході аналізу сучасного стану забезпеченості оперативно-розшукової діяльності інформаційними ресурсами, нами виділено наступні масиви інформації, які найчастіше використовуються в оперативно-розшуковій діяльності ОВС:

- бази даних ГНА України, що дозволяють установити зведення про реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності, коди ОКПО, податкові номери, фактичну і юридичну адресу, анкетні дані керівників, засновників, їхні телефонні номери, рахунки, що мають у банківських установах, одержати іншу інформацію, а так само дозволяють аналітичним шляхом виявити зв'язаних, афілійованих осіб, неформальні об'єднуючі групу підприємств умови, провести вибірку групи підприємств по визначених умовах, інше;

- оперативні бази даних ГНМ України, що дозволяють установити зведення про виявлені підприємства, що мають ознаки фіктивності, про їхніх номінальних засновників і керівників, реєстраційні дані підприємства, використані банківські рахунки, підрозділ ГНМ, яким виявлена дана фірма;

- бази даних місцевих телефонних станцій, що дозволяють установити зведення про анкетні дані абонента телефонного номера, чи адресу об'єкту місцезнаходження номера, безпосередньо телефонний номер;

- бази даних Державного комітету статистики України, що дозволяють установити зведення про реєстрацію і місцезнаходження підприємств, анкетні дані керівників і номери їхніх контактних телефонів;

- бази даних місцевих бюро технічної інвентаризації, що дозволяють установити зведення про належність нерухомості, зміну прав власності на неї, і іншу інформацію про нерухомість.

При вивченні інформаційних потреб оперативних працівників, нами встановлено масиви інформації що використовуються або потенційно можуть бути використані:

- органів земельних ресурсів України;
- державної митної служби;
- міністерства юстиції;
- залізничного транспорту (перевезення пасажирів);
- органів ліцензування визначених видів діяльності (власники ліцензій, факти порушень ліцензійних умов);
- регіональних арбітражних судів (підприємства-банкрути);
- митних органів (експортно-імпортні операції);
- більш повно використовувати бази даних органів статистики;

Національного банку України (МФО банківських установ, дані про керівників і юридичні адреси банків, і т.д.)

Українського агентства правовласників (належність прав власності на твори мистецтва, комп'ютерні програми і т.д.).

Даний перелік інформаційних масивів не є вичерпним, однак у достатньому ступені дозволяє позначити реальні перспективи розширення інформаційної забезпеченості органів внутрішніх справ. Однак отримання такої інформації на підставі необхідності здійснення профілактичних функцій чинним законом «Про міліцію» не передбачено – усі повноваження з витребування інформації виникають за наявності справи про злочин, яка повинна знаходитися у провадженні ОВС. Особливості юридичного статусу інформації, що повинна скласти основу інформаційних масивів свідчать, що дана інформація, в основному, є конфіденційною, відноситься до інформації про особистість, і може знаходитися в розпорядженні суб'єктів різних форм власності.

Безумовно, така інформація потребує юридичного захисту, але її фактична недоступність для оперативних підрозділів свідчить про декларативний характер зобов'язань держави щодо профілактики злочинності.

Манжай О. В.,
викладач кафедри інформаційної безпеки
навчально-наукового інституту психології, менеджменту,
соціальних та інформаційних технологій ХНУВС

ЩОДО СТУПЕНЮ ІНТРУЗИВНОСТІ ОКРЕМИХ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ

Останніми роками в Україні можна спостерігати активізацію з боку владних інститутів в питаннях упорядкування процедури здійснення інтрузивних оперативно-розшукових заходів. Зокрема, 2007 р. було затверджено «Порядок отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації» [1] (далі Порядок), на початку 2008 р. прийнято Постанову Пленуму Верховного Суду України № 2 «Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав громадян під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства» від 28.03.2008 р. [2] (далі Постанова № 2).

У п. 3 вказаної Постанови №2 Верховний Суд роз'яснив, що зняття інформації з каналів зв'язку полягає у застосуванні технічного обладнання, яке дає змогу прослуховувати, фіксувати та відтворювати інформацію, що передавалася цим каналом зв'язку. Така інформація може включати дані як про взаємоз'єднання телекомунікаційних мереж, так і щодо змісту інформації, яка була передана каналом зв'язку.

Контроль за листуванням, телеграфною та іншою кореспонденцією полягає в огляді поштових відправлень, їх копіюванні. *Під контролем за телефонними розмовами слід розуміти не тільки їх прослуховування і фіксування, але й одержання інформації про телефонні розмови, які відбулися, щодо абонентів розмов, часу і тривалості розмов.*

Розглянемо детальніше сутність наданого Верховним Судом роз'яснення.

Отже, натеper при здійсненні оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства відповідними органами необхідно отримати дозвіл суду не тільки на прослуховування, але й на отримання інформації про сам факт з'єднання абонентів, визначення часу здійснення дзвінка та його тривалості включно (транзакційні дані). Таким чином, вимагаючи дозвіл суду на отримання даних про транзакції, Верховний Суд фактично прирівняв за ступенем інтрузивності отримання змісту повідомлень та отримання інформації про факт передачі/отримання повідомлення.

І, якщо для одержання службової інформації про телефонні дзвінки необхідним є відповідний судовий дозвіл, то питання службової інформації відносно поштових повідомлень залишається все ще неврегульованим.

Звернемося до досвіду окремих країн з приводу регулювання вказаних відносин.

Так питання отримання транзакційних даних у США вирішується двома шляхами:

- **за допомогою використання самописців¹ та відстежувачих пристроїв²** (Глава 206 «Самописці та відстежувачі пристрої» («Pen Registers and Trap and Trace Devices») (Розділи 3121-3127) Зводу Законів Сполучених Штатів) [3];

- **шляхом провадження заходу, який має назву «доступ до збережених провідних та електронних комунікацій і транзакційних записів»**. Його врегульовано в однойменній Главі 121 «Доступ до збережених провідних та електронних комунікацій і транзакційних записів» («Stored Wire and Electronic Communications and Transactional Records Access») (Розділи 2701-2712) Зводу Законів Сполучених Штатів [3].

Як і в Україні для отримання транзакційних даних в США необхідно мати судовий дозвіл, однак процедура отримання такого дозволу є набагато простішою, аніж для дослідження контексту переданих повідомлень в рамках кримінального розслідування.

Слід зазначити, що в США на відміну від України розділяють такі заходи як перегляд змісту поштових відправлень та їх реєстрацію (mail cover). Причому для проведення реєстрації поштових повідомлень достатньо відповідного запиту правоохоронного органу.

¹ *Самописець* – це пристрій або процес, який записує або декодує інформацію (про набір номеру, маршрутизацію, адресацію, сигналізацію), яка передається за допомогою приладу або обладнання, через провід або в електронному вигляді та не містить суті передаваного повідомлення. Самописці використовуються для фіксації дати та часу телефонних розмов, номеру на який дзвонив абонент тощо.

² *Відстежувачий пристрій* – це пристрій або процес, який фіксує вхідні електронні або іншого роду імпульси, що ідентифікують вихідний номер або іншу інформацію (про набір номеру, маршрутизацію, адресацію, сигналізацію), за якою можна ідентифікувати джерело її надходження, та яка не містить суті передаваного повідомлення. Відстежувачі пристрої найчастіше використовуються для визначення номерів телефону абонентів, які робили вхідні дзвінки та місця знаходження абонента.

Так само як і в США у Великобританії існує два шляхи отримання так званих комунікаційних даних. Перший спосіб полягає в отриманні відповідної санкції, виданої уповноваженим державним органом (поліцією, розвідувальними службами, Агентством по боротьбі з організованою злочинністю). Таку санкцію отримують зазвичай, коли в оператора зв'язку немає технічної можливості збирати комунікаційні дані. В такому разі відповідний державний орган, що здійснює розслідування, за допомогою власної апаратури збирає такі дані. Дана процедура нагадує використання самописців та відстежуючих пристроїв в США, які розглянуті нами раніше.

Другий спосіб отримання комунікаційних даних полягає в надісланні офіційного письмового запиту операторові зв'язку з вимогою надати такі дані.

Обидва способи отримання комунікаційних даних врегульовані в Розділі 22 Закону «Про правове регулювання слідчих повноважень» 2000 р. [4].

Під *комунікаційними даними* розуміються дані, які відповідають якомусь з наступних визначень:

а) будь-які службові дані, які містяться в повідомленні або стосуються повідомлення (відправника або іншої особи) поштової служби чи телекомунікаційної системи, за допомогою якої воно передається або може бути передано;

б) будь-яка інформація, що не містить зміст повідомлення (відмінна, від вказаної у п. а)), яка використовується будь-якою особою з поштової чи телекомунікаційної служби, в тому числі пов'язана з намірами використання чи використанням цією особою будь-якої частини телекомунікаційної системи;

в) будь-яка інформація, яка не підпадає під визначення пунктів а) та б), отримана особою, яка надає поштові чи телекомунікаційні послуги, у зв'язку зі своєю діяльністю відносно осіб, яким ці послуги було надано [4, Section I (II) (21) (4)].

В разі відмови оператора зв'язку надати комунікаційні дані, він може бути притягнений до цивільної відповідальності.

Як бачимо, жоден з наведених способів отримання транзакційних даних (умовно назвемо його «інтрузивним» наведенням довідок) в Україні чітко не врегульовано, тому при здійсненні відповідних оперативних-розшукових заходів часто виникають труднощі з їх одержанням.

На нашу думку, для розв'язання цієї проблеми українським законодавцям необхідно йти шляхом Великої Британії, в якій запит на отримання вказаних вище відомостей не потребує додаткового судового рішення.

Така позиція пояснюється наступним чином. В Україні за законом [5] рішення суду є необхідним для проведення таких оперативно-розшукових заходів, як негласне проникнення до житла чи іншого володіння особи, застосування технічних засобів добування інформації, зняття її з каналів зв'язку, установлення контролю за листуванням, телефонними розмовами, телеграфною та іншою кореспонденцією особи. Рівень же безпосереднього втручання в приватне життя особи «інтрузивного» наведення довідок, оскільки воно не передбачає розкриття змісту повідомлень, є набагато меншим, тому для його проведення достатньо отримання санкції керівника відповідного органу.

Махота А. В.,
викладач кафедри фінансів і кредиту ННІПЕС ХНУВС

МОНІТОРИНГ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Фінансовий моніторинг банківської системи України сьогодні є одним із інструментів виявлення та попередження на ранніх стадіях негативних тенденцій розвитку національних банківських інститутів. Особливої актуальності дана проблематика набуває в умовах посилення конкуренції на ринку фінансових послуг у зв'язку з виходом на український ринок закордонних банків з власними високоліквідними активами. Для поглибленого дослідження даної проблематики в першу чергу слід визначити економічну сутність та природу даного поняття в сучасних умовах. За результатами аналізу економічної літератури можна стверджувати, що сьогодні серед вчених не існує одностайної думки щодо визначення конкурентоспроможності, яке б висвітлювало повно та змістовно положення банку з урахуванням його особливостей як фінансово-кредитної установи на ринку фінансових послуг.

Проблематикою конкурентоспроможності у різних галузях займалась низка вітчизняних та закордонних вчених, а саме: Ф. Ліст, С. Ліндер, М. Портер, Р. Фатхутдінов, Г. Азоев, У. Броль, О. Зозульов, Т. Комісарова, В. Юданов, Ю. Б. Іванов, О. М. Тищенко, А. Градов та ін. Але, незважаючи на чисельну кількість робіт, присвячених даній проблемі, в економічній літературі не достатньо уваги приділяється дослідженням конкурентоспроможності банку як суб'єкта ринку фінансових послуг, що здійснює свою безпосередню діяльність в ринковому середовищі.

Аналізуючи змістовність терміну «конкурентоспроможність» необхідно підкреслити його різноаспектність та залежність від ряду категорій, у сполученні з якими він вживається. Предметний підхід до визначення конкурентоспроможності призводить до не-

однозначності економічної сутності цього терміну та ускладнює процес чіткого розуміння його природи.

У загальному значенні конкурентоспроможність підприємства визначають як здатність до ефективної господарської діяльності та забезпечення прибутковості за умов конкурентного ринку, тобто здатність забезпечувати випуск і реалізацію конкурентоспроможної продукції за цінами, нижчими ніж у конкурентів.

Експертами Всесвітнього економічного форуму конкурентоспроможність організації визначена «як комплексна порівняльна характеристика підприємства, яка відображує ступінь переваги сукупності оціночних показників його діяльності, що визначають успіх підприємства на певному ринку за певний проміжок часу, по відношенню до сукупності показників конкурентів» [1]. Дослідники розширили поняття даної категорії, зазначаючи, що показників прибутковості підприємства та конкурентоспроможності продукції не достатньо для визначення його як конкурентоспроможної організації та наголошують на необхідності аналізу більш широкого кола показників його діяльності.

М.О. Жуковський розглядає конкурентоспроможність підприємства через призму конкурентних переваг та визначає дану категорія як «узагальнюючу оцінку конкурентних переваг підприємства, його станом, який визначає можливість подальшого розвитку» [2]. Автор звертає увагу на конкурентоспроможність підприємства як на кінцевий результат реалізації його конкурентних переваг.

В роботі [3] конкурентоспроможність підприємства представлено з точки зору його динамічного розвитку та під впливом середовища функціонування: «конкурентоспроможність – це здатність виробничо-економічних систем змінювати траєкторію розвитку або намічений режим функціонування в процесі адаптації до змін зовнішнього середовища з метою збереження, розвитку тих, що вже існують або створення нових конкурентних переваг». Ю.О. Гарачук розглядає конкурентоспроможність підприємства як систему конкурентних переваг та стверджує – «управління конкурентоспроможністю підприємства є напрямом менеджменту підприємства, спрямованим на формування, розвиток та реалізацію конкурентних переваг» [4]. Автор [5] також схиляється до концепції конкурентоспроможності як раціонального використання конкурентних переваг, та зазначає, що наявність синергетичного ефекту при цьому.

Таким чином, активний розвиток глобалізаційних процесів в Україні обумовлює необхідність постійного моніторингу конкурентного стану вітчизняних банків з метою забезпечення їх фінансової стійкості та надійності, а також формування конкурентних переваг у порівнянні з зарубіжними банками. Як показав аналіз

існуючих підходів, автори розглядають сутність категорії «конкурентоспроможність» як під різними кутами та у різних галузях економіки, так і в роботах однієї спрямованості. На нашу думку, на підставі узагальнення існуючих підходів, під конкурентоспроможністю банку в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів слід вважати його спроможність реалізовувати у довгостроковій перспективі сукупний портфель конкурентних переваг з урахуванням мінливості зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування та здатності протистояти прояву негативних факторів шляхом ефективного використання ресурсної бази.

Мелешев С. Б.,

Перший заступник начальника РВ – начальник кримінальної міліції Липецького ОГУМВС України в Харківській області

Пилипака О. А.,

курсант групи ІКМ-05-1 ХНУВС

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ХАРАКТЕРИСТИКА УМИСНИХ ВБИВСТВ І ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ

З насильницьких злочинів особливу небезпеку становлять умисні вбивства і тілесні ушкодження, хоча в структурі злочинності в цілому складають незначний відсоток. Зміни політичного, економічного і соціального характеру, що відбулися в Україні мають певний вплив на динаміку та структуру цих злочинів. Так за останні роки кількість вбивств збільшилась вдвічі, тілесних ушкоджень у півтора рази.

Умисне вбивство винне, умисне протиправне позбавлення життя іншої людини. Відповідальність за дане діяння передбачене ст. 115 Кримінального кодексу України.

Умисне тяжке тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знічення обличчя. Відповідальність за дане діяння передбачене ст. 121 Кримінального кодексу України.

Предметом цих злочинів є життя та здоров'я людей.

Понад половини вбивств і тілесних ушкоджень скоюються за умов неочевидності, що ускладнює їх розкриття. Близько двох третин скоюються в містах і селищах міського типу, до того ж половина з них – в обласних центрах. 75% умисних вбивств вчинено в приміщеннях, третина з них – в квартирах.

За часом скоєння переважна більшість умисних вбивств і тілесних ушкоджень припадає на робочі дні тижня. У вечірній час вчиняється майже половина з них.

Результати аналізу статистичних даних за останнє десятиліття свідчать, що певні особливості мають зміни у мотивах вчинення вбивств. Так на фоні порівнянної стабільності вбивств із хуліганських мотивів, поєднаних зі зґвалтуванням, більше ніж удвічі збільшилася кількість вбивств, вчинених із корисливих мотивів, у півтора рази на ґрунті ревнощів, сварок та з інших побутових мотивів.

Здебільшого вбивства вчиняють чоловіки. Проте останнім часом зростає так звана жіноча злочинність. Більшість злочинців – це молоді люди віком від 25 до 29 років. Слід зазначити, що підвищується загальноосвітній рівень осіб, що вчиняють подібні злочини.

Понад половини вбивць -- це особи працездатні, але до вчинення злочину не працювали й не навчалися, зловживали спиртними напоями.

Серед осіб, винних у вчиненні вбивстві тілесних ушкоджень, кожний третій- в минулому раніше судимий, 5% – засуджений за умисне вбивство; 2-3% злочинці, які скоюють даний вид злочину неодноразово.

Способи вчинення таких злочинів – найрізноманітніші. Абсолютною більшістю (65%) вбивства вчинялись нанесенням ударів, у тому числі з використанням предметів побутового призначення – сокир, кухонних ножів, інших речей, які випадково потрапляли до рук винних. Задушенням вчинено 10% вбивств. Різке збільшення кількості вбивств вчинених із застосуванням вогнепальної зброї свідчить про наявність тенденції до поширення вбивств на замовлення.

В 25% випадках злочинці намагаються приховати сліди злочину, нерідко справляючи при цьому (кожний 7 випадок) негативний вплив на свідків (якщо злочин не було вчинено в умовах неочевидності).

Найчастіше вбивці ховають трупи своїх жертв у лісових масивах, малолюдних місцях, покинутих будівлях, криницях тощо. 25% випадках закопують тіло або топлять його у воді; 20% – спалюють місце події, а у кожному восьмому випадку спалюють сам труп; 10% – знівечують або розтинають тіло з метою ускладнення його впізнання.

Виходячи з викладеного раніше слід зауважити, що зміни, які відбуваються в нашому суспільстві, безпосередньо впливають і на оперативно-розшукову характеристику окремих злочинів, в тому числі умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень.

Мироненко С. Ю.,
*здобувач Харківського національного університету внутрішніх
справ, начальник Київського РУ Донецького МУ
ГУМВС України в Донецькій області*

СУТЬ І ЗМІСТ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ СКОЄНИХ ЗА НАЙМОМ, ЩО ПОВ'ЯЗАНІ З ЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Історія суспільства на всіх стадіях його розвитку доводить, що феномен умисного протиправного позбавлення життя людьми один одного існував завжди. Вже ця обставина примушує розглядати умисне вбивство як об'єктивний соціально-історичний факт, що не зникає зі зміною характеру соціальної організації суспільства і відповідними змінами в його правовій надбудові. Цей вид злочинів є одним з найбільш суспільно небезпечних проявів злочинності.

Слід зазначити, що істотні зміни базових соціальних цінностей, як правило, спричиняють появу нового виду злочинів і способів їх скоєння, а також певне пожвавлення і сплеск уже відомих.

Із моменту переходу до ринкових відносин в Україні розпочався процес змін змісту, кількісних і якісних показників злочинності в цілому. Велику суспільну небезпеку становили якісні зміни в структурі загальнокримінальної злочинності: значно зросла кількість тяжких злочинів, злочинів із використанням вогнепальної зброї і вибухових речовин, розбійних нападів, убивств, спричинення тяжких тілесних ушкоджень. Особливе занепокоєння викликало поширення вбивств скоєних на замовлення.

Реформи на початку 90-х рр. XX ст. було направлено на створення багатоукладного господарства, переходу до функціонування в умовах ринкових відносин та інтеграцію у світову економічну систему. Ці процеси супроводжувалися недостатнім правовим регулюванням, ослабленням контрольних функцій держави, введенням в обіг великих сум грошей, включаючи іноземну валюту, збільшенням кількості різних видів діяльності, бурхливим зростанням підприємств різних форм власності, діяльність яких мала міжрайонний, міжобласний, міжрегіональний характер. Крім того, почався процес організації активного впливу представників «загальнокримінальної» злочинності на діяльність підприємств різних форм господарювання, створення ними власних підприємств і організації їх функціонування з урахуванням законів кримінального світу.

Аналіз мотивів розкритих замовлених убивств, вчинених останніми роками, показав, що в основі більшості з них лежить корислива зацікавленість, яка формується в процесі економічної діяльності фізичних і юридичних осіб. Потерпілими цих убивств стають банкіри, бізнесмени, підприємці, державні службовці, які

за родом своєї діяльності причетні до прийняття економічно важливих рішень відносно тих або інших комерційних структур тощо.

Особливість убивств на замовлення, пов'язаних з економічною діяльністю, полягає в тому, що вони несуть подвійну загрозу: окрім основного об'єкта посягання – життя людини, вони роблять замах і на економічні відносини (додатковий об'єкт).

Практика показує, що процес розкриття вбивств на замовлення, пов'язаних з економічною діяльністю, вельми складний, що зумовлено особливостями механізму скоєння цих злочинів, ретельним плануванням злочинної діяльності на всіх етапах – від підготовки до приховання, участю в реалізації злочинного задуму цілого ряду осіб із чітким розподілом ролей між ними і суворим обмеженням ступеня інформованості учасників. Як правило, для процесу розкриття цього виду вбивств характерний високий ступінь злочинної протидії. Усе це зумовлює необхідність максимального зосередити сили і засоби правоохоронних органів для розкриття та розслідування вбивств зазначеного виду.

Результати боротьби з убивствами на замовлення, пов'язаними з економічною діяльністю, свідчать про те, що одними гласними силами і методами, властивими оперативному супроводженню попереднього розслідування, розкриття цих злочинів неможливе або вкрай складне. Тут доречно згадати думку Д.І. Беднякова про те, що процесуальна діяльність без застосування непроцесуальних методів була б неможливою, а непроцесуальна діяльність без подальшого використання її результатів у кримінальному процесі – безцільною [1]. Лівову частку обсягу доказової бази в розкритих кримінальних справах за фактами вбивств, пов'язаних з економічною діяльністю, складають докази які одержані шляхом трансформації в них результатів оперативно-розшукової діяльності. Крім того, за допомогою орієнтуючої оперативно-розшукової інформації визначаються напрями розкриття конкретного вбивства цього виду, приймаються різного роду оперативно-розшукові та процесуальні рішення, будується організація і тактика підготовки і проведення слідчих дій. Іншими словами, оперативно-розшукова діяльність створює умови для успішного попереднього розслідування, сприяє досягненню поставлених на цьому етапі кримінального судочинства цілей. Зазначені дії у теорії оперативно-розшукової діяльності одержали назву «оперативно-розшукове забезпечення» і є фактично єдиним напрямом діяльності, у якому можливе швидке і повне розкриття досліджуваного виду вбивств. На жаль, низьке розкриття убивств цього виду свідчить про те, що вживані оперативними апаратами заходи часто не є дієвими. Оперативно-розшукове забезпечення розслідування даного виду убивств знаходиться на неналежному рівні. Залишаються маловідчутними опе-

ративна робота, ініціативне відпрацювання фігурантів, ефективна робота з негласним апаратом, а також комплексне використання можливостей оперативно-технічних і пошукових підрозділів.

Викладене свідчить про актуальність проблеми оперативно-розшукового забезпечення розслідування вказаних злочинів.

Визначаючи суть оперативно-розшукового забезпечення попереднього розслідування стосовно вбивств на замовлення, пов'язаних з економічною діяльністю, слід говорити про діяльність працівників оперативних підрозділів, в рамках такої форми ОРД, як оперативна розробка³, за тісної взаємодії зі слідчими прокуратури.

Слід розрізняти категорії «оперативно-розшукове забезпечення» і «оперативно-розшукове супроводження». Зазначені поняття складаються з трьох тісно взаємопов'язаних смисловим навантаженням ключових слів-термінів. Так, термін «оперативно» вказує, перш за все, на своєчасність, швидкість виконання чого-небудь; «розшукове» означає знаходити, досліджувати, довідуватися, дошукуватися істини; «забезпечення» і «супроводження» – це опорні слова, і для обґрунтування використання одного з указаних термінів необхідно звернутися до тлумачення цих слів.

У словнику розкривається значення слова «супроводжувати» через поняття «проводити одночасно з чим-небудь, супроводити що-небудь», тобто слідувати паралельно. Проте, звернення до того ж джерела вказує на можливість дещо іншого тлумачення цих понять. Зміст цього терміна більшою мірою розкривається в такій активній його формі, як «забезпечити» або «зробити цілком можливим, дійсним, реально виконуваним».

Таке розуміння підтверджується і юридичним змістом терміна «забезпечення». Його значення розкривається стосовно цивільного позову або виконання договірних зобов'язань і розшифровується як «реальність майбутнього або арбітражного рішення» або як «захід майнового характеру, що спонукає сторони до точного і реального виконання обов'язків» [2].

З урахуванням викладеного і характеру наступальності, оперативно-розшукові заходи щодо надання допомоги і сприяння в повній і об'єктивній реалізації завдань кримінального судочинства не можуть зводитися до пасивної функції супроводження, а повинні виступати такою, що активно забезпечує.

У найбільш загальному вигляді поняття «оперативно-розшукове забезпечення» можна тлумачити як своєчасне,

³ Етап попередньої оперативної перевірки у справах про вбивства на замовлення, пов'язані з економічною діяльністю, фактично відсутній, оскільки факт умисного спричинення смерті людині часто є очевидним уже з моменту огляду місця події

пов'язане з проведенням оперативно-розшукових заходів, створення оптимальних умов для успішного здійснення кримінально-процесуальної діяльності.

Одним із перших у теорії ОРД проблему оперативно-розшукового забезпечення стосовно діяльності слідчого щодо встановлення особи, яка скоїла злочин, досліджував В.П. Хомколов [3, 4]. На його думку, під оперативно-розшуковим забезпеченням слід розуміти систему заходів, що відповідають закону і відомчим нормативним актам, здійснюються оперативно-розшуковими апаратами органів внутрішніх справ і направлені на безперервне, своєчасне і повне забезпечення попереднього слідства інформацією, яка містить сукупність фактичних даних про обставини закінчених злочинів і осіб, що їх вчинили, а також інші відомості, необхідні для розслідування і розкриття злочинів [5]

Згодом учені, які також досліджували проблему оперативно-розшукового забезпечення, давали різні визначення цьому поняттю [6-8]. Проте не було вироблено єдиного погляду з приводу кількості оперативних працівників структурних елементів, що включаються до змісту цієї діяльності.

Сприймаючи визначення поняття «оперативно-розшукове забезпечення», необхідно включити до змісту оперативно-розшукового забезпечення такі елементи:

- забезпечення своєчасного й обґрунтованого порушення кримінальної справи;
- забезпечення доказування у кримінальній справі;
- нейтралізація протидії кримінального середовища;
- встановленню істини у справі;
- виконання функції захисту учасників кримінального процесу.

Доцільність включення цих елементів до структури оперативно-розшукового забезпечення зумовлюється їх значущістю для досягнення мети кримінального судочинства, а також тим, що вони якнайповніше розкривають зміст цієї діяльності оперативних підрозділів. Так, своєчасне й обґрунтоване порушення кримінальної справи є одним із найважливіших чинників, який забезпечує швидкість і повноту розкриття вбивств за наймом, пов'язаних з економічною діяльністю. На підставі зібраних на первинному етапі матеріалів слідчий визначає напрями попереднього розслідування. Важливість оперативно-розшукового забезпечення доказування у кримінальній справі є цілком очевидною, оскільки доказування – ядро кримінального процесу незалежно від стадії кримінального судочинства. У свою чергу, значущість останніх двох структурно-змістовних елементів обґрунтовується важливістю етапу доказування. Неefективність діяльності працівників оперативних підрозділів щодо нейтралізації злочинної протидії і щодо захисту учас-

ників кримінального судочинства може призвести до руйнування всієї доказової бази у кримінальній справі.

Слід зауважити, що оперативно-розшукові заходи забезпечувального характеру проводяться оперативними підрозділами не лише в ході досудового слідства, але і в ході судочинства, оскільки протидія кримінального середовища здійснюється і на цій стадії. Проте в межах цього дослідження буде розглянуто лише особливості оперативно-розшукового забезпечення попереднього розслідування вбивств на замовлення, пов'язаних з економічною діяльністю. Такий підхід зумовлений тим, що істотних відмінностей в організації і тактиці проведення оперативно-розшукових заходів щодо оперативно-розшукового забезпечення вказаних стадій кримінального судочинства не існує, а також тим, що саме на стадії попереднього розслідування проводяться фактично всі процесуальні дії, оперативно-розшукові й інші заходи, направлені на розкриття цього виду вбивств.

Суб'єктів оперативно-розшукового забезпечення розслідування вбивств скоєних на замовлення, пов'язаних з економічною діяльністю, на наш погляд, слід класифікувати у такий спосіб:

1) суб'єкти, що безпосередньо беруть участь у процесі оперативно-розшукового забезпечення: працівники оперативних підрозділів;

2) суб'єкти, що опосередковано беруть участь у процесі оперативно-розшукового забезпечення і впливають на нього своїми управлінськими рішеннями, а саме: слідчий прокуратури – керівник слідчо-оперативної групи, прокурор району (міста, області) і керівники органів і підрозділів МВС, ГУМВС, УМВС, ОВС, їх служб, уповноважені на проведення оперативно-розшукової діяльності, судді.

Як відомо, ряд із зазначених суб'єктів входить до окремих підсистем структури кримінальної юстиції: оперативно-розшукової, попереднього розслідування. Важливим елементом системного аналізу є вивчення зв'язків, відносин і взаємозалежностей між компонентами системи, а також дослідження їх у якісній визначеності і взаємодії, що впливають на властивість системи як єдиного цілого.

У зв'язку із цим у контексті цього дослідження є доцільним перейти до характеристики оперативних підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукове забезпечення розслідування вбивств за наймом, пов'язаних з економічною діяльністю, та їх зв'язків з іншими суб'єктами цього процесу:

- оперативні працівники – слідчі прокуратури, що входять до СОГ;

- оперативні працівники – керівник СОГ;

- оперативні працівники – керівники ОВС;

- оперативні працівники – прокурор;
- оперативні працівники – судді.

Суб'єктом, що здійснює оперативно-розшукове забезпечення розслідування злочину, є перш за все той оперативний підрозділ, до компетенції якого входить розкриття злочину. У нашому випадку, розкриття вбивств за наймом, пов'язаних з економічною діяльністю, як і будь-якого вбивства, входить до компетенції підрозділів карного розшуку, УБОЗ.

Практика розкриття вбивств на замовлення, пов'язаних з економічною діяльністю, показує, що злочинці в кожному випадку все більш ретельно підходять до розробки і реалізації свого злочинного задуму, прагнучи не залишити ані найменшого шансу правоохоронним органам на успішне розкриття. Сьогодні сформувалися і діють добре організовані угруповання, що спеціалізуються на вбивствах за наймом. До їх складу, як правило, входять досвідчені аналітики в особі колишніх співробітників спецслужб, висококваліфіковані технічні фахівці і професійно підготовлені виконавці. Для уникнення кримінальної відповідальності члени цих злочинних угруповань цілеспрямовано займаються розробкою заходів захисту від викриття із застосуванням власної розвідки і контррозвідки, з використанням сучасних технічних засобів. Також велику увагу вони приділяють отриманню інформації про діяльність органів внутрішніх справ, про плановані оперативно-розшукові заходи, джерела негласної інформації, що є в їхньому середовищі, задіяння своїх інформаторів в оперативно-розшукових підрозділах тощо. У цих умовах успішному розкриттю вбивств за наймом, пов'язаних з економічною діяльністю, сприяють заходи, що проводяться оперативно-пошуковими підрозділами і підрозділами оперативно-технічних заходів.

Іноді замовники цього виду вбивств з метою створення додаткових перешкод попередньому розслідуванню залучають до здійснення свого задуму кілерів з країн СНД, ближнього зарубіжжя, що робить необхідним їх міжнародний розшук та за діяння можливостей НЦБ Інтерполу. У деяких випадках самі замовники, організатори є іноземними громадянами, що спричиняє необхідність вивчення їхньої життєдіяльності в інших державах.

Крім того, мотиви вчинення цього виду вбивств часто пов'язані з діяльністю тих або інших комерційних структур. Це обґрунтовує необхідність спеціальних знань у сфері економіки, якими повинні володіти працівники оперативних підрозділів, що залучаються до розкриття цього виду вбивств, для вирішення питань, пов'язаних з перевіркою фінансово-господарської діяльності цих комерційних організацій як на території України, так і за її межами.

Часто професійна діяльність жертв вбивств за наймом, пов'язаних з економічною діяльністю, має тіньові, нелегальні сторони, при цьому, як закономірність, налагоджено постійні їх контакти з місцевими організованими злочинними угрупованнями, які мають характер «надання даху». Іноді і самі жертви вбивств є членами ОЗУ. У подібних випадках для розкриття вбивств цієї категорії необхідна інформація про кількість місцевих злочинних угруповань, їхні сфери діяльності, членів, що входять до цих угруповань, їх взаємини між собою, а також із жертвою вбивства скоєного на замовлення.

Викладене дозволяє стверджувати, що розкриття вбивств скоєних на замовлення, пов'язаних з економічною діяльністю, не може бути компетенцією одного оперативного підрозділу карного розшуку, а передбачає міжгалузеву і міжвідомчу кооперацію. У зв'язку із цим, виникає необхідність залучати до розкриття вбивств за наймом, пов'язаних з економічною діяльністю, працівників таких оперативних підрозділів: боротьби з економічними злочинами, податкової міліції, боротьби з організованою злочинністю, Служби безпеки України, оперативно-пошукових, оперативно-технічних заходів, митної служби, Департаменту виконання покарань, НЦБ Інтерполу.

Процес оперативно-розшукового забезпечення розслідування вбивств цієї категорії є такою формою діяльності, в ході якої необхідно повністю використовувати можливості наявних сил і засобів, тому що лише за цієї умови може бути досягнуто якнайкращих результатів. У зв'язку із цим, діяльність оперативних працівників вказаних вище оперативних підрозділів повинна мати характер тісної взаємодії, оскільки саме вона є одним із тих чинників, який забезпечує ефективність розкриття цього виду вбивств.

Узагалі, взаємодія як напрям оперативно-службової діяльності виступає найважливішим чинником ефективної організації діяльності всіх суб'єктів системи МВС України. Зокрема, лише за умови спільної, ретельно скоординованої роботи оперативних і слідчих підрозділів на всіх етапах кримінального судочинства досягається невідворотність покарання.

Під взаємодією в процесі оперативно-розшукового забезпечення розслідування вбивств скоєних на замовлення, пов'язаних з економічною діяльністю, слід розуміти нормативно врегульовану кооперацію роботи рівноправних зацікавлених суб'єктів, за якої здійснюються спільні або узгоджені заходи, а також окремі дії, направлені на досягнення як загальної, так і часткової мети боротьби із цим видом убивств.

До основних завдань взаємодії оперативних підрозділів у процесі оперативно-розшукового забезпечення розслідування

вбивств скоєних на замовлення, пов'язаних з економічною діяльністю, належать:

- 1) забезпечення планомірного здійснення комплексу узгоджених оперативно-розшукових та інших заходів;

- 2) забезпечення ефективного, наступального використання сил і засобів, що є у розпорядженні суб'єктів взаємодії;

- 3) недопущення дублювання заходів;

- 4) організація ефективного інформаційного забезпечення діяльності суб'єктів;

- 5) створення оптимальних умов для повного розкриття злочину.

Свою діяльність щодо оперативно-розшукового забезпечення розслідування вбивств цього виду на первинному етапі оперативно-розшукові підрозділи здійснюють у складі спільної чергової слідчо-оперативної групи, а на подальшому етапі – у складі слідчо-оперативної групи, спеціально створюваної для розслідування конкретного вбивства за наймом.

Практика розслідування особливо тяжких злочинів, до яких належать убивства за наймом, пов'язані з економічною діяльністю, довела ефективність функціонування СОГ. Утворення таких груп дає ряд переваг у порівнянні з іншими формами взаємодії слідчих і оперативних працівників. Зокрема, з'являється більше можливостей залучати до розслідування вбивств найбільш кваліфікованих працівників, що не завжди вдається при організації «разової» взаємодії слідчого і оперативних служб; створювати оптимальні умови для взаєморозуміння між членами групи. Це сприяє більш активному й ефективному використанню науково-технічних засобів, оперативній перевірці декількох версій, а за необхідності – концентрації зусиль групи на вирішальній ділянці.

Розглядаючи питання взаємодії слідчого прокуратури і працівників оперативних підрозділів, що входять до складу слідчо-оперативної групи, деякі вказують на домінуючу роль керівника СОГ, наділеного повноваженнями керувати діяльністю всіх членів СОГ [9]. На цю обставину також указують положення деяких нормативних актів.

В цілому можна погодитись з такою позицією і положеннями вказаних нормативних актів. Справді, цілком логічно, що саме слідчий, що прийняв до свого провадження кримінальну справу за фактом конкретного вбивства цього виду, повинен володіти повноваженнями керівника, оскільки саме він несе весь вантаж відповідальності за переважну більшість рішень у кримінальній справі. Проте слід зазначити, що подібна думка потребує конкретизації, оскільки всі повноваження керівництва працівниками оперативних підрозділів відповідно до чинного законодавства мають начальник міськрайліноргану, керівники відповідних оперативних підрозділів.

У цьому випадку йдеться не про підміну слідчим прокуратури вказаних керівників у керівництві оперативно-розшуковими підрозділами, а про тимчасове (на період розслідування) делегування йому частини повноважень щодо координації діяльності працівників оперативних підрозділів, зайнятих оперативно-розшуковим забезпеченням розслідування вбивств скоєних на замовлення, пов'язаних з економічною діяльністю.

У цьому випадку слідчий прокуратури не є повноправним керівником працівників оперативних підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукове забезпечення розслідування вбивств скоєних на замовлення досліджуваного виду. Його координуючі повноваження відносно оперативних працівників мають загальний характер і зводяться фактично лише до права давати для перевірки версій у кримінальній справі доручення про проведення оперативно-розшукових заходів щодо того або іншого напрямку розслідування вбивств цього виду, про проведення окремих слідчих дій.

У процесі виконання вказаних доручень керівника СОГ працівники оперативних підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукове забезпечення розслідування вбивств на замовлення, пов'язаних з економічною діяльністю, володіють автономністю у прийнятті рішень про форми і методи проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованість і раціональність використання відповідних сил і засобів, наявних у їхньому розпорядженні.

Практиці розкриття вбивств на замовлення, пов'язаних з економічною діяльністю, відомі процесуальні і непроцесуальні форми взаємодії слідчих і працівників оперативних підрозділів, що входять до СОГ.

До процесуальних форм належать:

- виконання органом дізнання доручень слідчого про здійснення оперативно-розшукових заходів;
- виконання органом дізнання доручень слідчого про проведення окремих слідчих дій, про виконання постанов про затримання, привід, про арешт, про інші процесуальні дії;
- повідомлення слідчому про здійснювані органом дізнання пошукові й оперативно-розшукові заходи щодо встановлення особи, яка скоїла злочин, за направленою прокуророві кримінальною справою, за якою не виявлено особу, що скоїла злочин;
- сприяння органу дізнання слідчому у провадженні окремих слідчих дій;
- провадження органом дізнання за дорученням слідчого розшуку підозрюваного, обвинуваченого, що сховався від попереднього слідства.

До непроцесуальних форм належать:

- спільне планування слідчих дій і оперативно-розшукових заходів;
- спільна аналітична робота;
- взаємне інформування;
- спільне обговорення результатів слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, а також одержаних даних для висунення і перевірки версій;
- спільні виїзди слідчого і оперативних працівників в іншу місцевість для проведення слідчих дій і оперативно-розшукових заходів.

Основним завданням організації оперативно-розшукового забезпечення розслідування вбивств на замовлення, пов'язаних з економічною діяльністю, є забезпечення найбільш ефективного і якісного застосування сил, засобів і методів в боротьбі з даним видом злочинів для досягнення якнайкращих результатів. Як показує практика розкриття даного виду вбивств, досягненню даної мети багато в чому сприяє організація взаємодії працівників оперативних підрозділів між собою і із слідчим прокуратури, а також координація їх діяльності в процесі оперативно – розшукового забезпечення розслідування.

Діяльність по організації взаємодії вказаних суб'єктів в процесі оперативно – розшукового забезпечення розслідування вбивств на замовлення, пов'язаних з економічною діяльністю, тісно пов'язана з координацією цієї діяльності. Під координацією, в широкому сенсі, розуміється узгодження діяльності різних осіб або організацій, встановлення взаємозв'язку, контакту між ними, мобілізація їх зусиль для найбільш успішного вирішення поставлених загальних завдань.

З урахуванням викладеного слід дати наступне визначення поняттю «оперативно-розшукове забезпечення розслідування вбивств скоєних на замовлення, пов'язаних з економічною діяльністю»:

Оперативно-розшукове забезпечення розслідування вбивств скоєних на замовлення, пов'язаних з економічною діяльністю, є заснованою на законних і підзаконних актах діяльністю (завдання) оперативних підрозділів, здійснюваною шляхом проведення оперативної розробки при тісній взаємодії із слідчими прокуратури, що складається з системи заходів, по виявленню і збиранню фактичних даних, що забезпечують своєчасне і обґрунтоване порушення кримінальної справи, доказування у кримінальній справі, нейтралізацію протидії кримінального середовища встановленню істини у справі і виконання функції захисту учасників кримінального процесу.

Мищенко С. П.,
оперуповноважений УБОЗ УМВС України у Харківській області

Завіховська Я. В.,
курсант групи ІКМ-05-2 ХНУВС

НАЯВНІСТЬ ДОСТАТНЬОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ОСІБ, ЯКІ БЕЗВІСНО ЗНИКЛИ

Підставами для проведення оперативно-розшукової діяльності згідно ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» є наявність достатньої інформації про осіб, які безвісно зникли. До таких осіб відносять тих, хто без видимих причин зник із свого звичного оточення, постійного місця проживання чи постійного місця роботи, стосовно яких в органи внутрішніх справ надійшли заяви чи повідомлення про зникнення і є підстави вважати, що вони стали жертвами злочину чи нещасного випадку. Такі заяви і повідомлення можуть надійти від родичів і близьких особи, яка зникла, від посадових осіб житлово-комунальних органів, адміністрацій, установ, організацій, підприємств, де працювала чи навчалась безвісно зникла особа, від органів місцевої влади і місцевого самоврядування. Повідомлення про осіб, які безвісно зникли може бути отримано із засобів масової інформації, інформація про зникнення може міститися в матеріалах кримінальної справи чи отримана від особи, яка залучена до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності.

При отриманні інформації про особу, яка безвісно зникла, оперативні підрозділи вивчають обставини, що передували її зникненню, образ життя, зв'язки, поведінку в громадських місцях та в побуті, можливу причетність до протиправних дій чи можливу свідому втрату зв'язків із своїм оточенням та інші деталі, і тільки при наявності достатньої інформації про можливість вчинення злочину стосовно особи, яка зникла, виникають підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності. Особа, яка безвісно зникла може бути вбитою чи стати жертвою нещасного випадку із приховуванням тяжких наслідків, може бути викраденою для фізичної чи сексуальної експлуатації, захопленою в заручники з метою викупу чи виконання інших протиправних умов.

Застосування оперативно-розшукових заходів стосовно осіб, які безвісно зникли розпочинається, як правило, з оперативної перевірки, метою якої є забезпечити виявлення достовірності інформації про кримінальний характер зникнення і визначення подальшого розвитку оперативно-розшукової діяльності. Оперативно-розшукові заходи можуть бути направлені на виявлення свідків, інформованих про зникнення розшукуваної безвісно зни-

клої особи, проведення опитування, фіксації показань у вигляді пояснень, технічних записів, оформлених у відповідності з нормами закону, використання таких показань при допитах та інших процесуальних діях, виявлення предметів і документів, які можуть бути доказами, проведення оперативно-розшукових заходів по їх дослідженню, збереженню і т.п., фіксацію фактичних даних про дії підозрюваних в процесі здійснення оперативного спостереження за ними.

Встановлення істини можливе тільки при поєднанні різних оперативно-розшукових заходів по перевірці інформації адекватно висунутим версіям зникнення. Характер оперативно-розшукових заходів залежить від конкретних обставин зникнення людини, її кримінальної характеристики, якщо вона причетна до вчинення протиправних дій, часу, способу і прийомів, застосованих підозрюваними для приховування свого злочину, його корисної мотивації, алібі, яке приготували особи, винні у зникненні людини. Оперативно-розшукова діяльність при кримінальному зникненні людей вимагає певної спеціалізації оперативних працівників, тому в органах внутрішніх справ в службі кримінального розшуку створюються спеціальні підрозділи по розшуку безвісно зниклих громадян.

Мірошниченко О. С.,

канд. юрид. наук,

ст. науковий співробітник НДЛ з проблем розкриття злочинів

навчально-наукового інституту підготовки фахівців

кримінальної міліції ХНУВС

ЩОДО ОПТИМІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОФІЛАКТИКИ

Поряд із такими задачами оперативно-розшукової діяльності як виявлення, припинення та розкриття злочинів, особливого значення на сучасному етапі набуває профілактика злочинності. Актуальність вирішення цієї задачі зростає в умовах сучасної криміналізації суспільства.

Як частина цілісного процесу профілактики злочинів оперативно-розшукова профілактика є сукупністю оперативно-розшукових заходів, спрямованих на виявлення та попередження суспільно-небезпечних діянь, виявлення та усунення умов, які сприяють вчиненню злочинів, припинення подальших злочинних дій, охорону прав та свобод громадян, суспільства і держави, зниження криміногенної обстановки та т.п. Сутність оперативно-розшукової профілактики полягає у виявленні, усуненні, обмеженні за допомогою

специфічних засобів і методів конкретних криміногенних процесів та запобіганні подальшій злочинній діяльності.

Оперативно-розшукова профілактика злочинів має історичні джерела, дослідженням проблем у цій сфері займалися як у минулому, так і сьогодні, зокрема, їм приділяли увагу: В.О. Глушков, О.М. Джужа, Я.Ю. Кондратьєв, О.Г. Кальман, А.Г. Лекарь, А.І. Алексєєв, Є.А. Дидоренко, С.С. Овчинський та інші, проте питання взаємодії суб'єктів оперативно-розшукової профілактики злочинів є актуальним за своїм значенням напрямом дослідження і залишається ще недостатньо вивченим. Актуальність дослідження питань взаємодії не викликає сумнівів, оскільки, слід зазначити, що її стан залишає бажати кращого, адже зростання рівня злочинності, її трансформація у професійну та організовану є ознаками неузгодженості в діяльності правоохоронних органів, неадекватності координуючих механізмів з цих питань, відсутності єдиних прагнень у досягненні бажаної мети. Тому потрібно спрямовувати зусилля, щоб взаємодія була постійною та важливою складовою щоденної службової діяльності осіб, що здійснюють ОРД.

Отже, метою нашого дослідження є надання пропозицій щодо покращення розвитку інституту взаємодії суб'єктів оперативно-розшукової профілактики.

Слід зазначити, що законодавчо основоположні питання взаємодії суб'єктів ОРД врегульовано Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». Так, ст. 5 означеного Закону чітко визначає, хто саме наділений повноваженнями на проведення оперативно-розшукової діяльності в Україні, а відтак і є суб'єктами оперативно-розшукової профілактики, це підрозділи: ОВС, СБУ, прикордонних військ, Управління державної охорони, органи державної податкової служби, органів і установ Департаменту України з виконання покарань; ст. 7 – зобов'язує оперативні підрозділи здійснювати взаємодію між собою та іншими правоохоронними органами з метою швидкого і повного розкриття злочинів та викриття винних.

В оперативно-розшуковій діяльності під взаємодією розуміється комплекс спільних, або узгоджених за часом, місцем і діями дій кількох оперативних підрозділів по вирішенню певних завдань в боротьбі зі злочинністю. Основною метою такого співробітництва має бути досягнення мети індивідуальної профілактики злочинів (виявлення осіб, схильних до вчинення злочинів, здійснення на них профілактичного впливу з метою переорієнтувати, а саме змусити їх відмовитись від злочинних намірів); загальної профілактики злочинів (виявлення і усунення умов, які сприяють вчиненню злочинів); викриття злочинів оперативним шляхом. Таким чином, основними напрямками, за якими необхідно будова-

ти взаємодію є: своєчасне виявлення фактів злочинних посягань; швидке й ефективно реагування на виявлені факти злочинних посягань; швидке і безпроблемне отримання необхідної інформації та обмін нею (зокрема, ведення спільних обліків); взаємні консультації відповідно до повноважень; допомога у зборі доказів за фактами правопорушень; аналітична робота, створення методологічної бази, навчання, законодавчі ініціативи; здійснення спільних профілактичних заходів тощо.

Дослідження напрямів співпраці дає підстави для виявлення шляхів оптимізації взаємодії, зокрема, на наш погляд, інститут взаємодії буде розвиватись завдяки:

- усвідомленню необхідності існування інституту взаємодії;
- удосконаленню організаційних форм взаємодії та постійному пошуку нових форм співпраці;
- оперативному плануванню;
- моделюванню результатів запланованої роботи та постійній орієнтації на перспективу;
- наявності кадрового потенціалу, спроможного якісно вирішувати поставлені завдання;
- сформованості координаційних структур (наявності працюючого механізму управління інститутом взаємодії всієї правоохоронної системи; покладенню відповідальності за організацію взаємодії та її кінцеві результати на керівників; можливості регулярного контакту керівників із підлеглими; наявності системи контролю керівників за станом взаємодії у підпорядкованих підрозділах тощо);
- організації дієвої системи обміну службовою інформацією з метою аналізу стану, структури злочинності, причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів, прогнозування тенденцій розвитку злочинності тощо;
- активізації проведення за єдиним задумом спільних спеціальних операцій;
- узагальненню та розповсюдженню позитивного досвіду, зокрема, шляхом проведення на постійній основі спільних засідань колегій, нарад, конференцій, круглих столів, семінарів тощо з питань взаємодії (позитивний результат, наприклад, дає обмін досвідом про способи, прийоми і умови, які використовують фігуранти для вчинення протиправних дій);
- підготовці спільних методичних рекомендацій щодо профілактики злочинності, в тому числі, й з питань взаємодії;
- підготовці й прийняттю спільних нормативних актів, розробці та реалізації спільних програм (планів) щодо профілактики злочинності;

- реалізації законодавчої ініціативи шляхом розробки пропозицій щодо вдосконалення взаємодії та міжнародного співробітництва у сфері профілактики злочинності та боротьби з нею;
- включенню питань організації взаємодії суб'єктів оперативного-розшукової профілактики у навчальні плани освітніх закладів системи МВС;
- наявності ефективної системи фінансування правоохоронної діяльності;
- наявності якісної та дієвої нормативно-правової бази, адекватної сучасним реаліям;
- постійному звітуванню щодо проведеної роботи у сфері боротьби зі злочинністю перед населенням.

На останнє хотілося б зауважити, що головна причина того, що дослідження питань взаємодії й досі є затребуваним полягає у тому, що на сьогоднішній день немає спеціального закону, який би регулював вихідні положення щодо взаємодії правоохоронних органів між собою, із населенням тощо. Ми наполягаємо саме на законі, оскільки відомчі нормативно-правові акти, як нам здається, працюють дуже слабо щодо усталення контактів.

Москаленко Н. В.,

старший викладач кафедри банківської справи та фінансового моніторингу Національного університету державної податкової служби України

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ СИСТЕМИ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАННИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Легалізація (відмивання) «брудних» грошей – один з найбільш негативних факторів, що впливає на ефективність та інтенсивність процесів реформування суспільних господарських відносин. Це явище, набуло в світі великих масштабів. За різними оцінками сьогодні нагромаджуються незаконно здобуті прибутки і обертаються «брудні» гроші на суму, еквівалентну понад 500 млрд. дол. США, тому, запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, перестає бути завданням окремо взятої держави.

В Україні виникла реальна загроза відмивання коштів злочинців, що діють в межах країни, а також використання її території для подібних дій зарубіжних злочинних об'єднань. Державний комітет фінансового моніторингу України оприлюднив інформацію, яка свідчить що в країні за останні півтора роки «відмито» 113 млрд. грн., одержаних злочинним шляхом.

Потоки «відмитих» від фіктивної підприємницької діяльності грошей підривають фінансову та загрожують стабільному функ-

ціонуванню банківської системи держави. Тим самим, скорочується сфера готівкового обігу грошових знаків.

Наслідком збільшення обсягів незабезпеченої грошової маси, стимулювання інфляційних процесів, непрозорості, сумнівної підприємницької діяльності є розвиток «тіньової економіки» та зростання ділової активності організованих злочинних груп.

Злочинці використовують практично всі відомі шляхи відмивання грошей, одержаних від злочинної діяльності, а саме:

- законний бізнес, де легалізація відбувається за рахунок завищення реальних доходів та видатків, а також шляхом депонування грошових коштів на рахунках;
- легалізацію фіктивних фінансових операцій з метою переведення грошових коштів у систему легальних фінансових розрахунків;
- офшорне прикриття, яке дає можливість приховати не тільки походження грошей, а й уникнути оподаткування.
- контрабанду та банківські махінації з фінансовими ресурсами, т.д.

На сьогодні в Україні не достатньо створено цілісну систему державної протидії відмиванню коштів злочинного походження та організаційно-правового механізму її реалізації. Це пов'язано з:

1) Недосконалістю законодавчого забезпечення протидії відмиванню коштів злочинного походження. Це стосується, насамперед, відсутності організаційно-правового механізму одержання інформації оперативними підрозділами правоохоронних органів від суб'єктів державного та первинного фінансового моніторингу.

2) Неузгодженістю дій державних органів, на які покладені функції фінансового контролю, як між собою, так і з суб'єктами первинного фінансового контролю (банками та іншими фінансовими установами).

3) Низьким рівнем показників у розслідуванні злочинів за відмивання грошей злочинного походження та фінансування тероризму та відсутністю належної судової практики.

4) Обмежена можливість обміну інформацією з міжнародними правоохоронними органами та Інтерполом та недостатня практика спостереження за сумнівними фінансовими операціями.

Серед умов, які сприяють проведенню операцій з відмивання грошей та складають для злочинців основу «привабливості» у цьому відношенні, слід зазначити:

- неузгодженість дій банківських служб з правоохоронними органами України;
- відсутність системи контролю за фінансовими операціями;
- непрозорість банківської системи для заходів протидії легалізації грошей злочинного походження.

Масштаби відмивання злочинних доходів в Україні підштовхують до пошуку фінансових засобів, за допомогою яких можна було б поставити заслін у певних рамках сумнівним операціям і тим самим ефективно реалізувати функцію держави щодо протидії легалізації коштів кримінального походження.

Слід зазначити, стан протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, залежить від дієвих заходів спостереження та виявлення фінансових операцій, пов'язаних з такими злочинами. Тому необхідно збільшувати ефективність використання спеціальних засобів протидії легалізації «брудних» грошей, у тому числі фінансового контролю, фінансового моніторингу, первинного фінансового моніторингу банків.

Сучасні механізми контролю, регулювання та нагляду за будь-якими формами відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, повинні відповідати вимогам міжнародних стандартів, і тому треба використовувати форми і методи фінансового спостереження, випробувані іншими державами.

Досвід іноземних держав, які вже тривалий час вирішують проблеми виявлення та протидії «відмиванню» коштів кримінального походження, свідчать, що головними завданнями, які може вирішувати держава, повинні бути:

- ліквідація фінансової бази злочинних угруповань шляхом взяття під контроль тіньових фінансових потоків з їх подальшою конфіскацією.

- формування умов для діяльності господарчих суб'єктів, таким чином, щоб проведення таких незаконних операцій було досить важким, невигідним, занадто ризикованим та небезпечним.

- надання максимально широких можливостей для ідентифікації правоохоронними органами конкретних операцій та осіб, що їх проводять, для припинення протиправної діяльності та притягнення винуватих до відповідальності.

Нікольченко І. Ю.,
здобувач кафедри ОРД ХНУВС

ПРОКУРАТУРА УКРАЇНИ НА ЗАХИСТІ ПРАВ ТА СВОБОД ГРОМАДЯН

При здійсненні в Україні великомасштабних перетворень, спрямованих на зміцнення демократії й створення правової держави – відбувається і переоцінка цінностей в економічній, соціальній, управлінській, духовній та інших сферах життя суспільства. Однією з головних проблем громадського розвитку є зміцнення законності та правопорядку. Криміногенна ситуація в державі набирає загрозливого характеру і все далі погіршується. Зростає протидія силам правопорядку. Організовані злочинні угруповання

нерідко встановлюють зв'язок з окремими посадовими особами владних структур, у тому числі – правоохоронних органів.

Одержання необхідної інформації про факти підготовки чи вчинення злочинів такими угрупованнями та їх документування, як правило, можливе лише шляхом проникнення в злочинне середовище із застосуванням відповідних оперативно-розшукових заходів, форм та методів. Це пояснюється тим, що своєчасне виявлення злочинів, що готуються або вчинюваних ними одними лише кримінально-процесуальними та криміналістичними засобами, їх подальше ефективне розслідування, не можливе.

Аналіз кримінальних справ про злочини, що вчинені організованими групами, закінчених провадженням органами досудового розслідування СБ України за останні 10 років, свідчить про те, що у 100% із них застосовувалися відповідні ОРЗ. У 96 відсотках провадження у таких кримінальних справах було порушено за матеріали ОРД [1].

Прокурори мають систематично перевіряти дотримання законності органами внутрішніх справ, зокрема і при проведенні оперативно-розшукових заходів [2, с. 54].

З метою забезпечення виконання Конституції України щодо нагляду за додержанням законів органами, які проводять дізнання та досудове слідство, керуючись ст. 15 Закону України «Про прокуратуру», 28 жовтня 2002 року.

Генеральною прокуратурою України був виданий наказ № 4 «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять дізнання та досудове слідство» (далі – Наказ). У п. 2.2 Наказу зазначається: «додержання прав і свобод людини і громадянина, насамперед недопущення їх порушень при затриманнях, арештах, притягненні до кримінальної відповідальності, невідкладного вжиття заходів до їх фактичного поновлення та притягнення винних службових осіб правоохоронних органів до встановленої законом відповідальності».

Перш, ніж далі продовжити розгляд одного з завдань, що покладено на органи прокуратури спробуємо дати відповідь на питання, що ж таке ПРАВА ЛЮДИНИ?

Права людини – це певні її свободи, тобто можливості діяти певним чином, або ж утримуватись від певних вчинків для того, щоб забезпечувати особі нормальне існування, розвиток, задоволення тих потреб, що сформувалися [Юридична енциклопедія: в 6т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. Ред.) та ін.-К.: «Укр. енцикл.», 1998.-Т.3: М-П. 672 с.].

Під правовим положенням особи розуміють місце людини в суспільстві й державі, обумовлене рівнем розвитку економіки та відзначене нормами права. Проголошення в Україні прав і свобод

людини вищою цінністю зобов'язує державу виконувати функції головного гаранта їх дотримання і захисту.

Реформа правоохоронних органів, що відбувається нині передбачає переорієнтування організації роботи силових відомств з каральних принципів на захист прав та інтересів громадянина.

Два найважливіші напрямки, які у цьому контексті є наріжними – це нагляд за законністю проведення оперативно-розшукової діяльності та нагляд під час провадження досудового слідства.

На реалізацію вищевикладених засад особливий внесок покладається саме на органи прокуратури. Як відмічає у своїй доповіді заступник Генерального прокурора Віктор ПШОНКА, вклад прокурорів – вагомий.

Скасовано понад 34 тисячі незаконних постанов про зупинення досудового слідства, три з половиною тисячі – про закриття кримінальних справ, дві тисячі незаконних постанов про порушення кримінальної справи, надано 36 тисяч письмових вказівок. Внесено 13 тисяч документів прокурорського реагування [3].

Саме зазначений обсяг виконаної роботи прокурорами свідчить про наявні проблеми. Одна з найважливіших – стала тенденція до зростання кількості прийнятих органами внутрішніх справ незаконних рішень при розгляді заяв і повідомлень про злочини, тобто, якщо відверто, їх укриття від обліку.

Суттєвим видається і питання про прокурорський нагляд за законністю розгляду і перевірки заяв та повідомлень про злочини. Мета такого нагляду в тому, щоб забезпечити дотримання строків перевірки, не допустити проведення слідчих дій до порушення кримінальної справи. Отже, слушною видається точка зору професора О. Михайленка щодо розробки та прийняття закону «Про розгляд заяв і повідомлень про злочини» [4] з обов'язковим запровадженням у пропонованому законі розділу, що містив би норми, які регламентували б перевірку обставин, викладених у повідомленні, заяві про злочин. Було б також доцільно передбачити у ньому права прокурора продовжувати у виняткових випадках 10-денний строк перевірки скарг і заяв.

У майбутньому законі «Про розгляд заяв та повідомлень про злочини», а також у проекті КПК необхідно передбачити гарантії правового і соціального захисту заявника.

Острянин О. І.,
заступник начальника ГУМВС України
в Харківській області – начальник ХМУ

ВРАХУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОПИТУВАНИХ ОСІБ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОРЗ

Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» під-розділам, що здійснюють зазначену діяльність, надано право «опитувати осіб за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу». Опитування осіб є важливим, елементом багатьох оперативно-розшукових заходів і корисним в процесі отримання інформації, необхідної для розкриття злочинів.

Опитування за своєю суттю є достатньо складною дією в основі якої лежить специфічне спілкування суб'єктів. На базі цього спілкування фіксується інформація про факти та обставини, які мають значення для встановлення істини та правильного розкриття та розслідування справи. Одна з проблем реалізації цього права полягає у відсутності жодних гарантій, що особа, яка володіє необхідною інформацією, захоче розмовляти з оперативним працівником, повно і правдиво відповісти на його запитання, надавати йому свою допомогу, а навіть якщо і погодиться, то часто у свідченнях особи можуть бути помилки, перекручування та вимисел, деякі особи часто забувають певні факти, які мають важливе значення. Все це визначає складність опитування із урахуванням його психологічної складової, яка пов'язана з індивідуальними особливостями осіб, опитуваних в процесі оперативно-розшукових заходів.

Однією з головних умов успішного проведення опитування є встановлення психологічного контакту, а, бажано, й довірчих відносин із співрозмовниками. Одні й ті самі прийоми та способи встановлення довірчих відносин при застосуванні їх до різних людей можуть мати різні і навіть протилежні результати. Тому особливе значення мають знання індивідуальних особливостей опитуваних осіб.

При спілкуванні з громадянами в процесі опитування слід враховувати такі особистісні фактори, як темперамент, особливості слухання, рівень інтелектуального розвитку, спрямованість особистості.

Але часто оперативному працівникові досить важко отримати інформацію про психологічні особливості потенційного співрозмовника. В процесі бесіди з особою можна зробити спробу визначити її темперамент, особливості репрезентативної системи. Однак, набагато простіше заздалегідь врахувати інші фактори, які безпо-

середньо впливають на психологічні; зокрема, на психіку впливають вік, стать, наявність певних захворювань і т. ін.

Класифікація опитуваних осіб за фізіологічними факторами має значення для вивчення їх впливу на поведінку людини з метою вироблення особливостей тактики встановлення довірчих відносин саме з конкретною особою.

Наприклад, вік – поняття, що характеризує період (тривалість) життя живої істоти. Вік (у психології) – конкретний, відносно обмежений у часі ступінь психічного розвитку індивідуума та його розвитку як особистості, що характеризується сукупністю фізіологічних та психологічних змін, не пов'язаних з розрізненням індивідуальних особливостей.

Так, юнацький вік – період життя та психічного розвитку людини у межах від 14 років до 21. В юнацькому віці відбувається інтенсивний фізіологічний та психологічний розвиток. Розв'язання багатьох життєвих завдань частіше залежить від соціальної активності юнака чи дівчини. Завищення оцінок та домагань, що не можуть бути повністю реалізовані, призводить до юнацького негативізму та нетерпимості. Зростає соціальна мобільність та кількість факторів, що позитивно та негативно впливають на розвиток особи. В юнацькому віці оцінки друзів та однолітків є найавторитетнішими. Вони є провідними стимуляторами юнацької діяльності. Активність особи у колі однолітків значно підвищена. Специфічного значення набувають манери поведінки, жаргон, одяг, які схвалюються або заперечуються друзями.

Ці особливості заслуговують на врахування з метою встановлення довірчих відносин з особами юнацького віку. Зокрема, оперативний працівник має уникати повчального тону. Необхідно також бути готовим до реплік, які не відрізняються коректністю. Покращити відношення до себе можна, якщо влучно і з гумором відповісти на них, не зачіпаючи гідність співрозмовника. При викладенні доводів можна робити посилання на авторитетних для них осіб. Дуже важливе значення має знання оперативним працівником молодіжних проблем і жаргону.

Велике значення для якісного опитування також має стать особи. Чоловікам і жінкам в процесі спеціальної бесіди слід подавати інформацію з певними відмінностями. Для жінок велике значення має емоційна сторона того чи іншого явища, взаємовідносини між людьми. Їх увагу відразу захоплює інформація відносно родини, дітей, побуту, чоловіків. Жінок цікавлять різні деталі (які чоловікам здаються дрібницями) та сам процес спілкування. Саме з урахуванням цих особливостей в процесі проведення опитування слід вести розмову з жінками.

Чоловіків, навпроти, цікавить, перш за все, доказовість, логіка, факти. У спілкуванні для чоловіків важливим, є результат, сам процес спілкування їх цікавить мало. Якщо співрозмовник виявляється комунікабельним, може викликати стан дратівливості. У зв'язку з цим чоловіки переважно є поганими слухачами. Вони уважно слухають (в середньому) 1-2 хвилини, далі увага значного послаблюється (якщо слухач не зацікавився). Знаючи це, оперативному працівникові при проведенні спеціальної бесіди якомога можна швидше потрібно зацікавити співбесідника-чоловіка. Мету візиту і суть питань треба викладати максимально лаконічно, зрозуміло, послідовно, логічно.

Стан здоров'я людини завжди справляє суттєвий вплив на всі психічні процеси. Тому він має значення для психологічного контакту з опитуваним. Більшість захворювань сприяють тому, що протікання процесів сприймання, пам'яті, уявлення, мислення, мовлення, уваги тощо зазнають змін. Тому при проведенні опитування слід розрізняти осіб, які є відносно здоровими, та осіб, які страждають на певні захворювання.

Природно, що в процесі проведення опитування не можна достовірно визначити наявності у опитуваного певних захворювань. Навіть, маючи медичну освіту, це важко зробити за зовнішніми ознаками. Однак, ґрунтуючись на своїх спостереженнях за зовнішнім виглядом опитуваного, його поведінкою, можна висунути припущення щодо стану його здоров'я. До того ж люди самі часто скаржаться на свої хвороби. Це дає можливість оперативному працівнику скорегувати свою поведінку відповідним чином.

Із психологічними факторами тісно пов'язані також соціальні. Адже умови життя людини здійснюють постійний безпосередній вплив на її внутрішній світ. Тому, вивчивши соціальний вплив зовнішнього середовища на людину, деякою мірою можна прогнозувати її поведінку в конкретних умовах, зокрема -- при проведенні опитування.

До соціальних факторів можна віднести: наявність роботи, сімейне, посадове, матеріальне становище, місце проживання і т.ін. Наприклад, При опитуванні безробітних осіб слід враховувати, що це працездатні особи, які внаслідок певних обставин не мають постійного місця роботи. При використанні вказаної категорії осіб у якості опитуваних бажано враховувати їх можливу зацікавленість в отриманні роботи як законного джерела існування та використовувати це при розмови. Такі люди, як правило, не задоволені діяльністю владних структур, часто страждають від відчуття надмірної тривожності.

Пенсіонерам часто притаманний дефіцит спілкування, що при проведенні опитування служить на користь оперативному працівникові.

При опитуванні працюючих осіб часто можна зіткнутись з такими факторами, як дефіцит часу, стомленість, зайнятість своїми справами. Для нейтралізації цих факторів особливу увагу слід приділяти подоланню мотиваційного бар'єру, з самого початку бесіди викликати зацікавленість опитуваного у продовженні розмови. В роботі з працюючими особами слід враховувати можливість професійної деформації психіки під впливом роботи на певному місці.

Таким чином, під час реалізації свого права на опитування, для ефективності виконання завдань з протидії організованих злочинності оперативні працівники повинні враховувати багато фізіологічних та соціальних факторів та особливостей кожної особи.

Пабат О. В.,
*науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем
розкриття злочинів ННІПФКМ ХНУВС*

ОПЕРАТИВНО-ТАКТИЧНІ ОПЕРАЦІЇ ОВС ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ МАСОВИХ СПОРТИВНИХ ЗАХОДІВ

При вирішенні такого стратегічного завдання, як забезпечення захисту та безпеки кожної особи під час проведення масових спортивних заходів органами внутрішніх справ здійснюється низка оперативно-тактичних операцій. Доцільним вважаємо розглядати проведення таких оперативно-тактичних операцій ОВС під час проведення футбольних матчів, як найбільш масових спортивних заходів в Україні на даний час.

У рамках підготовки до ЄВРО-2012 Міністерство внутрішніх справ України проводить низку тактико-спеціальних навчань підрозділів з охорони громадського порядку. Зокрема, цього року відбулися планові тактико-спеціальні навчання особового складу Київського гарнізону міліції та внутрішніх військ МВС України з ліквідації можливих надзвичайних ситуацій під час проведення в Україні фінальної частини чемпіонату ЄВРО-2012 з футболу. Здійснення ж оперативно-тактичних операцій ОВС під час проведення масових спортивних заходів на жаль не знаходить належної уваги.

Перш за все, зауважимо, що зазначене поняття оперативно-тактичних операцій ОВС під час проведення масових спортивних заходів потребує роз'яснень.

Як відомо, термін операція походить від латинського слова operatio – сукупність погоджених за єдиним планом дій, спрямо-

ваних на вирішення якого-небудь завдання. Забезпечення законності під час проведення масових спортивних заходів передбачає використання органами внутрішніх справ відпрацьованих і перевірених практикою форм та методів, способів і прийомів діяльності з охорони громадського порядку та виявлення, попередження, припинення і розкриття злочинів, що проводяться за певною системою. Таку спеціально розроблену систему називають тактикою.

В юридичній літературі загальне абстрактне поняття тактики визначають як сукупність засобів, прийомів і способів для досягнення поставленої мети [1, с. 141]. Комплексні програми дій з проведенням складних операцій називають тактичними операціями. Як правова категорія тактична операція це впорядкована система засобів, спланована для вирішення складних проблемних ситуацій, що виникають [2, с. 304-305].

Спроектувавши даний термін на сферу діяльності ОВС під час проведення масових спортивних заходів, ми розглядаємо оперативно-тактичні операції як сукупність організаційних, оперативних та інших дій, планованих керівником ОВС з метою забезпечення прав і свобод громадян та режиму законності в ситуаціях, що виникають під час проведення масових спортивних заходів.

Вважаємо, що такі оперативно-тактичні операції ОВС під час проведення масових спортивних заходів можна класифікувати за низкою критеріїв. Наприклад: а) за часом – наскрізні, які здійснюються на протязі кількох етапів проведення масових спортивних заходів, і локальні оперативно-тактичні операції, які проводяться на якому-небудь одному етапі, як-от підготовка до проведення, безпосередньо масовий спортивний захід (що також розбивається на етапи), вихід-вхід вболівальників на територію проведення заходу, тощо; б) по організаційній структурі – оперативно-тактичні операції, що здійснюються працівниками, які об'єднані постійними структурно-організаційними зв'язками, і оперативно-тактичні операції, що проводяться працівниками, об'єднаними тимчасовими структурно-організаційними зв'язками тощо.

Саме окремі оперативно-тактичні операції підрозділів ОВС дозволяють отримати намічене стратегічне завдання. Іншими словами вони є прийомами, способами досягнення захисту та безпеки кожної особи на стадіоні та біля нього до, протягом та після кожного матчу; напрямком поведінки підрозділів ОВС. Діяльність підрозділів ОВС із забезпечення громадського порядку та безпеки під час проведення футбольних матчів нерозривно поєднує як негласні оперативно-розшукові методи, так і гласні дії. Ці операції спрямовані проти посягань на громадський порядок, власність, життя та здоров'я кожної особи на стадіоні та біля нього до, протягом та після кожного матчу.

Для успішного виконання тактичних завдань вважаємо доцільно, окрім серйозних знань про оперативну ситуацію в регіоні та країні в цілому, в тому числі й відомості щодо факторів, що впливають на стан громадського порядку та безпеки під час проведення футбольних матчів, враховувати особисті якості вболівальників та працівників підрозділів ОВС, які залучаються до оперативно-тактичних операцій, особливості морально-етичних норм, що регулюють відносини між ними.

Характер масових спортивних заходів і їх особливості вимагають оперативності та готовності керівників органів внутрішніх справ щодо прийняття рішень по забезпеченню захисту та безпеки кожної присутньої особи на окремому масовому спортивному заході.

Одночасно, відсутність комплексних досліджень у питаннях діяльності органів внутрішніх справ, необхідного правового регулювання, дійових методичних рекомендацій практичним працівникам з питань охорони громадського порядку та безпеки, тактиці їх дій в період проведення масових спортивних заходів (особливо в період ускладнення оперативної обстановки), а також правова незахищеність співробітників органів внутрішніх справ знижують активність і ефективність їх дій та інших учасників масових спортивних заходів [1, с. 143].

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про необхідність розробки тактичних рекомендацій для оптимального вирішення завдань, що стоять перед ОВС під час проведення масових спортивних заходів і потребують проведення низки організаційних, оперативних та інших дій. Такі завдання вирішуються, зокрема, і через оперативно-тактичні операції ОВС під час проведення масових спортивних заходів.

Пелих Н. В.,

*здобувач кафедри фінансів і кредиту
навчально-наукового інституту підготовки фахівців кримінальної
міліції Харківського національного університету внутрішніх справ*

ЦІЛІ Й ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ КРАЇНИ

Цілі й принципи формування системи іпотечного кредитування як фактор розвитку фінансової системи країни

Перехідний період в Україні являє собою складний процес, у ході якого всі сектори економіки повинні бути переорієнтовані відповідно до ринкових принципів. Зміни не могли не торкнутися такої важливої для кожного з нас сфери, як житло, що у свою чергу, є основою для розвитку іпотечного житлового кредитування.

Етимологічно термін «іпотека» позначає заставу нерухомого майна й у сучасній світовій практиці застосовується для позначення трьох категорій:

1. застави нерухомого майна з метою одержання іпотечного кредиту;

2. заставний (боргового зобов'язання, що підтверджує права заставоутримувача по забезпеченому іпотекою зобов'язанню);

3. іпотечного кредиту (грошової позички), видаваного позичальникові кредитором під заставу нерухомості.

Таким чином, на думку автора, термін «іпотека» може позначати, з одного боку, форму забезпечення виконання яких-небудь зобов'язань боржника нерухомим майном, а з іншого боку, має на увазі сам процес одержання, обслуговування й повернення довгострокового кредиту під заставу нерухомості. Найчастіше цей кредит береться на придбання або будівництво об'єктів житлової нерухомості.

Нерухомість, як об'єкт застави, має істотні переваги, перед іншими видами забезпечення кредиту, що пояснюється сталістю її місця розташування, а також високою й звичайно стабільною ціною об'єктів нерухомості з тенденцією до підвищення. Фізичні ж характеристики нерухомості дозволяють залишати закладений об'єкт у володінні й користуванні заставника. Порядок іпотечного кредитування забезпечує схоронність закладеного майна поряд зі стабільністю його ціни, створює банку-кредиторів економічну базу для довгострокового відволікання кредитних ресурсів без особливих побоювань за повернення позичок позичальником.

Найбільше поширення іпотека дістає у зв'язку з розвитком ринку житла. Причина цього криється в тому, що вартість об'єктів житлової нерухомості звичайно непорівнянна з рівнем поточних доходів її потенційних споживачів. Аналіз доходів громадян показує, що тільки менш 1% населення в стані одноразово оплатити вартість житла. Для основної ж маси потенційних набувачів нерухомості неможливе вирішення цієї проблеми без залучення коштів з інших джерел, зокрема кредитів банків. Іпотечне кредитування саме і є тим діючим механізмом, що покликано розв'язати це найважливіше протиріччя сфери нерухомості – протиріччя між високою вартістю об'єктів нерухомого майна й рівнем поточних доходів потенційних покупців нерухомості.

Розгляд економічних основ системи іпотечного житлового кредитування дає можливість виділити наступні її особливості: система має розширений склад суб'єктів; об'єктом є придбання житла; іпотечні житлові кредити завжди забезпечені житловою нерухомістю; система є цілісним механізмом, що сполучає інтереси учасників системи й спрямованим на вирішення певних соціально-

економічних задач, за допомогою видачі й обслуговування іпотечних кредитів, залучення фінансових ресурсів з ринку капіталів, операцій на ринку нерухомості, роботи страхової інфраструктури й будівельних організацій. Таким чином, іпотечна система являє собою складний механізм взаємозв'язаних і взаємозалежних підсистем і зі своєї сторони є частиною ринків, з якими вона взаємодіє.

Іпотечне кредитування забезпечене реальною власністю громадян на нерухомість, могло б дати приплив коштів на ринок житла, пожвавлюючи будівництво й сполучені з ним сектори промисловості, зберегти й розширити робочі місця, підвищити доходи населення й бюджетів всіх рівнів. Тому необхідно використовувати нові економічні умови й можливості, щоб створити необхідні.

Іпотечне житлове кредитування в розвинених країнах займає важливе місце в економіці. У Німеччині, Данії, США, Канаді, Японії ринок іпотечного житлового кредитування можна розглядати як основу фінансового механізму житлового будівництва. В останні роки за допомогою вторинного ринку заставних у США і Єдиній Європі іпотечне кредитування стало невід'ємною частиною інвестиційного ринку, що дозволяє перерозподіляти фінансовий капітал як усередині країни, так і в транснаціональних масштабах. Іпотечне житлове кредитування разом із вторинним ринком заставних в економічно розвинених країнах стало системоутворюючою галуззю національної економіки.

Перехрест Л. М.,

*доцент кафедри банківської справи та фінансового моніторингу
Національний університет державної податкової служби України*

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ ВІДМИВАННЮ ДОХОДІВ НЕЗАКОННОГО ПОХОДЖЕННЯ

Проблеми відмивання грошей, набули сьогодні особливої гостроти не тільки в Україні, а й у всьому світі. Без вирішення цього питання неможливо продовження в країні економічних реформ. Очевидно, що по своїй суті відмивання грошей означає любий злочин, мотивом якого є отримання прибутку.

Водночас, найбільше занепокоєння визивають масштаби відмивання грошей, і той збиток, який наносить ця практика економіці і суспільству. Відмивання грошей тісно пов'язано з такими явищами, як корупція, утеча капіталу, використання вітчизняними компаніями і банками офшорів для приховування прибутку і ухилення від оподаткування. Крім того, відмивання грошей стало одним із головних факторів несприятливого інвестиційного клімату в Україні, який перешкоджає притоку інвестицій в економіку.

Слід зазначити, що класичні схеми відмивання грошей включають в себе використання операцій з готівкою, зловживання послугами банківських та інших фінансових інститутів, операції з дорожочінним рухомим та нерухомим майном, азартні ігри. крім того, останнім часом широке розповсюдження отримали схеми з залученням фінансових компаній, мережі Інтернет, кредитних карток, небанківських («альтернативних») систем переказу грошових коштів та міжнародної торгівлі товарами та послугами.

Для відмивання грошей можуть використовуватись як місцеві, так і іноземні юридичні і фізичні особи. В середині країни може також відмиватись іноземний капітал, особливо у тих випадках, коли країна має слабу систему протидії відмиванню коштів. Для операцій з відмивання грошей можуть ціленаправлено використовуватись або створюватись фінансові або не фінансові інститути. Глобалізація фінансових ринків поступово стирає межі між внутрішніми та зовнішніми джерелами незаконного капіталу, схемами його відмивання незалежно від місця злочину або отримання доходу від незаконної діяльності. Розвиток ринку фінансових послуг, посилюючи зв'язок між різноманітними фінансовими інститутами, дозволяє використовувати практично любий із них для відмивання грошей.

Разом з тим, необхідно відмітити, що останнім часом основною тенденцією нових фінансових злочинів є відмивання грошей через офіційну банківську систему. І проблема полягає не стільки в об'ємі грошових операцій, скільки в можливих наслідках їх появи та обігу.

Банківська система як інструмент для відмивання грошей використовувалась та використовується в Україні до цих пір. Насправді, поява на світ на початку 90-х значної кількості малих банків пояснюється тим, що злочинні гроші легко переливаються в чисте і цілком законне золото. Ще декілька років назад можна було «надавати кредити» під високі проценти підставним фірмам, які після виплати «боргу» негайно припиняли своє існування. Пункти обміну валюти з неймовірно високою маржею, в яких ніхто валюту не обмінював, щодня «відмивали» мільярди «дерев'яних». Фіктивні приватні вклади і інші способи «залучення коштів» також використовувались мафією для легалізації грошей.

Сьогодні боротьба з відмиванням грошей є пріоритетним напрямком діяльності банків. Банки все більше розуміють важливість виконання вимог законодавства і нормативних документів по боротьбі з відмиванням коштів. Слід зазначити, що банки виступають свого роду «стражами» законної фінансової системи. Тільки їх пильність може оберігати економічну систему від органі-

зованих злочинних угруповань, корупціонерів і терористів, не даючи їм інструмент приховування доходів від злочинної діяльності.

Разом з тим, на нашу думку, сучасні методи боротьби з відмиванням грошей малоефективні. Любі перевірки з метою визначення джерел доходів під девізом «знай свого клієнта» часто безкорисні, оскільки, або першорядне джерело повністю легальне, або прослідкувати весь ланцюжок «перегону» сум, що відмиваються не представляється можливим. Часто протизаконна діяльність відбувається після початкового розміщення капіталу. Ця особливість вимагає від сучасних фінансистів особливої кваліфікації в індифікації «брудних» грошей. Водночас приходиться перевіряти не тільки джерело доходів, але і легітимність переказу грошей, початково законно розміщених. У фінансовій установи виникає необхідність знати вид діяльності своїх клієнтів, що дало б можливість виявити щось підозріле. Таким чином створюється свого роду замкнуте коло – дотримання банківської таємниці складно сумістити з девізом «знай свого клієнта», оскільки це створює проблеми для банкірів, які змушені шукати баланс між вимогами органів фінансового контролю виявляти випадки відмивання коштів і необхідністю зберігати старих і залучати нових клієнтів, а не відлякувати їх придириливими питаннями відносно походження внесених коштів.

Таким чином стає очевидним, що банки грають вирішальну роль у попередженні і виявленні факторів відмивання грошей і передачі даних у відповідні органи.

Для створення в Україні ефективної системи боротьби з відмиванням коштів, необхідно, на нашу думку, розробити національну стратегію, яка повинна включати наступні цілі:

- створення системи з попередження і протидії відмиванню коштів у взаємозв'язку із заходами щодо удосконалення податкового режиму, попередження відтоку капіталу та скороченню масштабів корупції;
- створення правових механізмів, зміцнення регулювання і нагляду за компаніями, банками та іншими фінансовими установами;
- формування системи взаємодії між державним та приватним бізнесом, направленої на витіснення із ділової практики схем з відмивання коштів;
- активна участь України в міжнародному співробітництві з боротьби з відмиванням коштів.

Перепелиця М. М.,
канд. юрид. наук, доцент
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
Навчально-наукового інституту підготовки фахівців кримінальної
міліції Харківського національного університету внутрішніх справ

Здійснення контролю шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштових відправ- лень в різних країнах

В Україні право здійснювати контроль шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштових відправлень надається підрозділам, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність відповідно до п. 10 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 р.

Відповідно до п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 [1] контроль за листуванням, телеграфною та іншою кореспонденцією полягає в огляді поштових відправлень, їх копіюванні.

Проектом змін до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», запропонованому МВС України [2], *контроль шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштових відправлень* визначено як перегляд поштових відправлень, телеграфної та іншої кореспонденції особи з метою виявлення даних про її причетність до протиправної діяльності та одержання іншої інформації в інтересах вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності.

Для негласного контролю поштових повідомлень і відправлень може застосовуватися переносна (у тому числі портативна) малогабаритна рентгеноскопічна або рентгенотелевізійна апаратура, ознаками якої є її малі габарити [3].

У Росії, відповідно до п. 9 ст. 6 Федерального закону «Про оперативно-розшукову діяльність» від 12.08.1995 р. цей захід має назву *контроль поштових відправлень, телеграфних та інших повідомлень* – це спосіб отримання інформації про злочинну діяльність підозрюваних осіб шляхом негласного перегляду (перлюстрації) поштової, телеграфної та іншої кореспонденції, яка передається по мережах електричного та поштового зв'язку [4].

Контролю може бути піддана кореспонденція, адресована конкретній особі, або кореспонденція, яка відправляється від неї, або кореспонденція, що поступає на яку-небудь адресу чи відправляється з даної адреси. Така кореспонденція (повідомлення) може бути або просто прочитана, або прочитана і з неї знята копія, або в окремих випадках, встановлених Законом «Про оперативно-розшукову діяльність», не буде відправлена одержувачеві [5].

У разі виявлення в поштових відправленнях предметів і речовин, заборонених до пересилки, організації федерального пошто-

вого зв'язку незалежно від проведення оперативно-розшукового заходу мають право затримувати такі поштові відправлення [6].

Відповідно до п. 1 Указу Президента Російської Федерації № 891 «Про впорядкування організації і проведення оперативно-розшукових заходів з використанням технічних засобів» від 01.09.1995 р. контроль поштових відправлень, телеграфних та інших повідомлень на користь органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, покладається на органи федеральної служби безпеки [7].

Результати контролю поштових відправлень оформлюються довідками посадових осіб оперативних підрозділів, які його проводили [8].

У США проведення цього оперативно-розшукового заходу частково врегульовано в Інструкції Генерального прокурора «Про порядок розслідування справ щодо загальнокримінальних злочинів, рекету та тероризму». Зокрема, існує заборона на здійснення цього заходу на стадії попереднього розслідування [9, Section II (B) (5) (a)]. Крім того, контроль шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштових відправлень врегульовано Зводом законів Сполучених Штатів.

У Великобританії цей захід входить до так званого перехоплення комунікацій [10].

Слід зазначити, що провадження контролю шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштових відправлень поступово втрачає свою актуальність, оскільки з розвитком комп'ютерних технологій люди все більше спілкуються за допомогою електронної пошти. Перехоплення електронної пошти не входить до цього заходу, а більше стосується зняття інформації з каналів зв'язку.

Нині у Верховній Раді України знаходяться три законопроекти № 4042 «Про моніторинг телекомунікацій», внесений Кабінетом Міністрів України, № 4042-1 «Про перехоплення телекомунікацій», внесений народним депутатом України В. Лебедівським, та № 4042-2 «Про перехоплення телекомунікацій», внесений народним депутатом України Ю. Кармазіним. Ці законопроекти передбачають створення нового порядку зняття інформації з каналів зв'язку, але не враховують контроль шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштових відправлень. На нашу ж думку, в Україні такі оперативно-розшукові заходи як контроль шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштових відправлень та зняття інформації з каналів зв'язку доцільно об'єднати в єдиний захід – **перехоплення комунікацій**, як це зроблено у Великій Британії. Це дозволить встановити єдині правила та процедури для проведення перехоплення комунікацій та зняти нині існуючу невизначеність, яка може виникати при перехопленні тої чи іншої

комунікації. Крім того, об'єднання таких заходів цілком узгоджується зі світовою тенденцією щодо переходу від конкретних норм права до абстрактних.

Петрова І. А.,
канд. техн. наук, доцент,
начальник кафедри економічної безпеки Харківсько-
го національного університету внутрішніх справ,

ЕКСПЕРТНА ОЦІНКА КОНФІСКОВАНОЇ ТА ІНШОЇ ОРГТЕХНІКИ ПРИ РОЗКРИТТІ ЗЛОЧИНІВ

Підтримка вітчизняного товаровиробника – категоричний імператив сьогодення. Це один з напрямків подолання економічної і соціальної кризи, фактор економічного зростання. У цьому напрямку великого значення набуває розвиток (пов'язаний з потенційними можливостями іноземних інвестицій) малого і середнього бізнесу, який супроводжується переобладнанням старих і побудовою нових підприємств з використанням нового обладнання та нових технологій, що впливає на формування оновленого товарного асортименту, який у свою чергу потребує використання нових видів сировини та компонентів тощо.

Недосконалість, а іноді й відсутність багатьох законодавчих актів, спрямованих на підтримку і захист вітчизняного виробника, є однією з головних причин, що заважають стабілізації економіки України. Так, дефіцит державного бюджету, що спостерігається впродовж багатьох років, значною мірою є наслідком спаду виробництва. Це завдало істотної шкоди економіці країни взагалі, дрібному і середньому бізнесу, зокрема перешкоджаючи його розвитку і тим самим справляючи дестабілізуючий вплив на якість української продукції та підсилюючи на вкрай негативні, в тому числі й криміногенні, процеси.

Незважаючи на те, що зараз Україна перебуває у стані під назвою «Соціально-економічна криза», в ній відбувається побудова нових економічних відносин. В умовах формування цивілізованого ринку економічна діяльність на новому протікає навколо товару.

На сьогоднішній день актуальною проблемою є процес оцінки та реалізації конфіскованого майна, серед якого значне місце посідає оргтехніка. Сучасний ринок дуже насичений іноземними виробами не найкращої якості. На більшій частині вилученого майна, яке знаходиться на промисловому чи побутовому ринку відсутні будь-які маркувальні позначення, технічні документи (паспорта) не відповідають дійсності, моделі є морально застарілими, надписи на них не відповідають дійсним назвам існуючих

фірм-виробників. Всі ці показники якості необхідно враховувати при оцінці конфіскованої оргтехніки [1].

Кожний вид товару виділяється в окрему групу, яка має свою певну назву. До групи оргтехніки відносяться такі підгрупи:

- комп'ютери та їх складові;
- друкарські, проекційні пристрої та пристрої для креслення і лічення зображень;
- обладнання зв'язку.

Визначення вартості конфіскованого майна, в тому числі і оргтехніки повинно здійснюватися за ринковими цінами, які діють на день проведення оцінки з обов'язковим урахуванням їх фактичного (товарного) стану. Якщо дані вироби відносяться до товарів низької якості, нестандартні, або були у використанні їх вартість визначається за цінами можливої реалізації [2,3].

Вартість конфіскованої оргтехніки визначається за методом аналогової продажі [3,4]. В основі цього метода лежить середня ринкова ціна подібного (аналогічного) виробу за мінусом ПДВ та торгової націнки, за умови, що виріб не є морально застарілим та деякий час не перебував у використанні, або технічні документи (паспорта), маркувальні позначення та надписи не відповідають дійсності.

Вартість оргтехніки, яка не відповідає певним вимогам, перерахованим вище, оцінюється за аналоговим методом шляхом віднімання коефіцієнту зниження (%), а саме:

а) моральне старіння – незалежно від умов експлуатації товару з часом на ринку виникає все більше нових передових сучасних моделей, порівняно з якими моделі минулих років є морально застарілими і не користуються попитом. Ефективність використання даного товару зменшується на 30-50 %, в залежності від росту оновлення ринку на даний вид товару (див. табл. 1)[5,6].

Таблиця 1

Коефіцієнт зниження вартості морально застарілої оргтехніки

№ п/п	Назва товару	Коефіцієнт зниження (%)
1	Комп'ютери та їх складові	50
2	Друкарські, проекційні пристрої та пристрої для креслення і лічення зображень	40
3	Оргтехніка (коп. апарати, дуплікатори, касові та друкарські машинки)	30
4	Обладнання зв'язку	30

б) відсутність технічної документації, маркувальних позначень та невідповідність написів фірм – виробників у разі відсутності зазначених документів на виробі дана продукція викликає сумніви щодо якості та фірми-виробника. Як правило, такі товари не мають потрібної документації, а їхнє штрихове кодування не відповідає дійсності. Все це враховується при визначенні вартості товару і зменшує його ціну на 20-40 % [5,6];

в) некомплектність – вироби, які ввозяться на територію України можуть бути не укомплектовані, тоді їхня вартість буде визначатись за методом аналогового продажу мінус вартість відсутніх деталей. В разі відсутності на ринку вищезазначених запасних деталей та вузлів, які повинні входити в комплект, згідно паспорту, даний виріб може бути продано за ціною можливої реалізації по запчастинах (див. табл. 2) [5,6];

Таблиця

**Коефіцієнт зниження вартості оргтехніки, на яку відсутня
технічна документація, маркувальні позначення та невідповідність
написів фірм-виробників**

п/п	Назва товару	Коефіцієнт зниження (%)
1	Комп'ютери та їх складові	40
2	Друкарські, проекційні пристрої та пристрої для креслення і лічення зображень	30
3	Оргтехніка (коп. апарати, дуплікатори, касові та друкарські машинки)	25
4	Обладнання зв'язку	20

г) функціонування – кожний виріб, ввезений на територію України повинен перевірятися на функціонування. В разі його непрацездатності необхідно скласти акт технічного стану, в якому буде вказано які деталі пошкоджені, потребують вони заміни або ремонт даного виробу не рентабельний [5,6]. Вартість конфіскованої оргтехніки, яка перебувала у використанні визначається за методом аналогового продажу із застосуванням корегувального коефіцієнту, який враховує ознаки експлуатаційного, морального та фізичного зносу цього майна.

При наявності у досліджуваному виробі декількох параметрів, що визначають наявність декількох корегувальних коефіцієнтів, береться до уваги та застосовується при визначенні вартості досліджуваного виробу найбільший за своїм значенням корегуваль-

ний коефіцієнт. Досліджуваний виріб обов'язково повинен перевірятися на функціонування.

Проведення судово-товарознавчих експертиз конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави, ускладнюється відсутністю єдиного методичного підходу до вирішення проблеми його оцінки.

Погребняк О. О.,

*викладач кафедри ОРД, СТ та СТ Кіровоградського
юридичного інституту ХНУВС*

ПРАВА підрозділів, які здійснюють ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ діяльність під час ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ вчинених на РЕЛІГІЙНОМУ ҐРУНТІ

Останнім часом в Україні з'явився новий вид злочинності, а саме релігійної. Більшість псевдорелігійних організацій які є яскравими представниками нових способів шахрайства, вже не один рік незаконно заробляють собі кошти на теренах України за рахунок громадян України. Перед оперативними органами поставили нові проблеми та задачі їх вирішення, а саме: фінансові аспекти злочинної діяльності.

Так, оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності при наявності передбачених законом підстав надається право: порушувати в установленому законом порядку питання про проведення перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності та осіб; ознайомлюватися з документами та даними, що характеризують діяльність підприємств, установ та організацій, вивчати їх, за рахунок коштів, що виділяються на утримання підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, виготовляти копії з таких документів, за вимогою керівників підприємств, установ та організацій — виключно на території таких підприємств, установ та організацій, а з дозволу суду — витребувати документи та дані, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину, джерело та розміри їх доходів, із залишенням копій таких документів та опису вилучених документів особам, в яких вони витребувані, та забезпеченням їх збереження і повернення у встановленому порядку; відвідувати жилі та інші приміщення за згодою їх власників або мешканців для з'ясування обставин вчиненого або такого, що готується, злочину, а також збирати відомості про протиправну діяльність підозрюваних або осіб, щодо яких провадиться перевірка; негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи та інші предмети, що мо-

жуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати розвідувальну інформацію, у тому числі шляхом проникнення оперативного працівника в приміщення, транспортні засоби, на земельні ділянки; здійснювати проникнення в злочинну групу негласного працівника оперативного підрозділу або особи, яка співробітничав з останнім, із збереженням в таємниці достовірних даних щодо їх особистості; знімати інформацію з каналів зв'язку, застосовувати інші технічні засоби отримання інформації; контролювати шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштові відправлення; здійснювати візуальне спостереження в громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- і відеозйомки, оптичних та радіоприладів, інших технічних засобів; отримувати від юридичних та фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформацію про злочини, які готуються або вчинені, та загрозу безпеці суспільства і держави.

Застосування цих заходів проводиться виключно з метою запобігти злочинові чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо.

Слід зазначити, що використання вище зазначених прав повинно бути в межах закону. Також, при здійсненні шахрайських дій новими релігійними організаціями найчастіше проводиться ввведення в оману adeptів. Саме останні на законних підставах здійснюють дарування майна, або надають право вчинення будь-яких дій за генеральним дорученням. Крім того існує таке поняття як десятина, яка використовується всередині релігійної організації. Саме мета використання цих коштів не контролюється.. А це може бути використано як фінансування в терористичній діяльності. Яскравий приклад застосування отриманих речовин на початку 90-х років в Токійському метро.

Враховуючи вище викладене, необхідно приділяти особливу увагу узаконенню, фінансуванню та контролю за діяльністю нових релігійних організацій, де далеко не останнє місце займають оперативно-розшукові підрозділи ОВС.

Пономаренко М. В.,
начальник ВКР Комінтернівського РВ ХМУ ГУВС
України в Харківській області

ВЗАЄМОДІЯ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПРИ ОПЕРАТИВНОМУ РОЗПІЗНАВАННІ

Питання взаємодії у діяльності оперативних підрозділів особливо актуальне, що пов'язано необхідністю упорядкування, взаємозв'язку, узгодженості спільних дій оперативних працівників

різноманітних оперативних підрозділів ОВС, відповідної підпорядкованості та маневру силами і засобами.

На даний час правова наука не виробила єдиного підходу до понять «взаємодія», «форми взаємодії» тощо. Зазначені поняття не визначені також у правових актах, хоча досить часто в них зустрічаються. Практичні працівники оперативних підрозділів також не мають достатньо чіткої уяви про сутність та форми взаємодії. Так, 32% респондентів із працівників правоохоронних органів пояснили, щодо взаємодії вони відносять будь-які службові контакти; 44 % – розглядали взаємодію тільки на рівнях оперативно-розшукової діяльності та досудових стадій кримінального процесу; 24 % – вважають, що взаємодія повинна бути тільки в системі оперативних підрозділів на регіональному, державному, міждержавному рівнях. Загальноприйнятим у науковому товаристві є те, що при вирішенні суперечливих та широких за змістом питань необхідно спиратися на визнану в теорії права ідею взаємозалежних підходів -філософського, спеціально-юридичного і соціологічного.

Так, у філософському розумінні взаємодія означає категорію, що відображає процеси впливу різноманітних об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість, зміну стану, взаємоперехід, а також породження одним об'єктом іншого. Взаємодія як філософська категорія відображає процеси дії об'єктів одного на інший, їх взаємну обумовленість. У філософії Канта це категорія відношення, яка породжує єдність речей і процесів чуттєвого світу. Таким чином, для категорії «взаємодія» з філософської точки зору характерно: по-перше, наявність фактичних та стійких зв'язків; по-друге, таких зв'язків, що дозволяють об'єктам впливати один на одного; по-третє, наявність самого впливу, у результаті якого відбувається взаємна зміна взаємодіючих сторін.

У військовій справі під взаємодією прийнято розуміти погоджені за завданням, напрямком, рубежем і часом дії підрозділів... різних видів збройних сил в інтересах досягнення мети бою. Розрізняють взаємодію тактичну, оперативну і стратегічну.

З точки зору науки соціального управління та кібернетики, взаємодія – це одна з форм спрямованого впливу для досягнення конкретної мети, а також процесу обміну інформацією.

У галузі кримінального процесу та криміналістики взаємодія оперативних підрозділів з органами прокуратури формулюється як погоджені щодо мети, місця і часу спільні дії.

Спеціально-юридичний підхід дозволяє зробити аналіз нормативно-правових актів, що діяли і діють у сфері взаємодії правоохоронних органів, зокрема оперативних підрозділів. Таким чином, спеціально-юридичний підхід до поняття взаємодії показує, що

його сутність не зводиться тільки до спільної діяльності суб'єктів, а містить у собі більш широке коло зв'язків і контактів (обмін інформацією, узгодження самостійних дій, планування роботи).

Під взаємодією – на думку О. М. Порубові – слід розуміти співробітництво, яке ґрунтується на спільності мети і організоване таким чином, що дії слідчого і експерта взаємно узгоджуються для досягнення найбільш ефективного результату в здійсненні завдань кримінального судочинства. У підручнику «Криміналістика» за редакцією Р. С. Белкіна взаємодія визначається як узгоджена діяльність у процесі встановлення істини у кримінальній справі. У роботах Р. С. Белкіна взаємодія також визначається як одна із форм організації розслідування злочину, що являє собою засноване на законі співробітництво слідчого з органами дізнання, спеціалістами, експертами. Це співробітництво погоджене за цілями, місцем та часом. Визначення поняття «взаємодія», яке відображає погляди харківської школи криміналістів, наведено В. Ю. Шенітьком. Взаємодія, за його визначенням, -- це процес безпосереднього або опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, що породжує їх взаємозумовленість і зв'язок.

Термін «взаємодія» несе дуже багато смислових навантажень. Це пояснюється як складністю та багатозначністю даного терміна, так і різноманітністю аспектів його вивчення. Спільною рисою майже всіх наведених визначень поняття «взаємодія» є те, що автори тлумачать взаємодію як узгоджену діяльність, спрямовану на досягнення мети, виконання завдань або досягнення результату.

Отже, під взаємодією в оперативно-розшуковій діяльності розуміється заснована на законах і підзаконних нормативних актах погоджена за цілями, місцем, і часом діяльність незалежних один від одного підрозділів чи окремих працівників щодо поєднання можливостей, сил, методів і засобів, які є у їх розпорядженні для успішного проведення комплексу процесуальних, оперативно-розшукових, організаційно-технічних, профілактичних і інших заходів боротьби зі злочинністю.

Прокопенко В. Ю.,

канд. екон. наук, доцент

*в.о. начальника кафедри фінансів і кредиту
навчально-наукового інституту підготовки фахівців кримінальної
міліції Харківського національного університету внутрішніх справ*

НЕКЕРОВАНІСТЬ РИНКУ НЕРУХОМОСТІ – ЗАГРОЗА ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Український ринок нерухомості затримується у розвитку відносно інших ринків. Крім того, відсутність офіційних достовірних

даних про обсяг проведених операцій із нерухомістю на ринку з боку суб'єктів цього ринку не дозволяють оцінити реальний оборот операцій з нерухомим майном, а відповідно – і ринкову вартість комерційної нерухомості.

Протягом останніх п'яти років (2002-2007рр) в Україні відбувалося різке підвищення цін на нерухомість. Ціни на початку 2008 року досягли критичної межі для покупця. Це стало причиною різкого зниження кількості угод. Зникла гостра конкуренція між «кінцевим покупцем» та «посередником-спекулянтом». Відбувся деякий відтік спекулятивних коштів на тлі негативних очікувань. Стежити за цінами житла у сучасних умовах розвитку ринку нерухомості непросто. Основна причина цього полягає в наступному прояві тіньової економіки: задокументована у договорах на відчуження майна вартість відрізняється від ринкової у кілька разів, а іноді і на декілька порядків. Ціна продажу та будівництва суттєво відрізняються у регіонах. Крім того, ціна, за якою зареєстровані квартири в БТІ (бюро технічної інвентаризації), може на порядок відрізнятися від ціни продажу, що веде до зловживань, і як наслідок – ухилення від оподаткування. Але при всьому цьому ринок розвивався повільно, ріст цін, це ще не розвиток. Також на ринку спостерігається загрозливий для економічної безпеки явища, пов'язані з корупційними схемами, підвищеною спекулятивною активністю та створенням тіньових схем на ринку житла і землі. Поширюються прояви тінізації операцій на ринку нерухомості, які знаходять вираз у прихованій змові про монопольно високі ціни між основними суб'єктами ринку нерухомості, зумисне заниженні цін на нерухомість (як правило, державну), що характеризується високою ринковою вартістю для окремих суб'єктів, які мають доступ до тендерів з продажу об'єктів нерухомості.

Причинами негативних тенденцій слід вважати: відсутність державного регулятора ринку нерухомості, і як наслідок, корупційні дії чиновників (викликані складністю отримання дозволів і узгоджень, перевищенням попиту над пропозицією житла, утрудненістю доступу до комунальних мереж, невизначеністю статусу земельних ділянок тощо), що спричиняють штучне підвищення чи підтримання необґрунтовано завищених цін на житло; відсутність єдиної інформаційної бази щодо цін на об'єкти нерухомості, про кількість об'єктів, та т ін; кредитування не лише потенційних покупців житла, але й будівельних організацій, за якого самі банки вкладають кошти у великі інвестиційні проекти з огляду на їх високу дохідність, що робить для банків невигідним і навіть ризиковим здешевлення житла чи навіть припинення тенденції до його подорожчання; створення ажіотажного попиту на житло, на земельні ділянки.

З метою поліпшення ситуації на ринку нерухомості вважаємо за доцільне здійснити такі заходи:

- * створення єдиної інформаційної бази ринку;
- * створення державного регулятора ринку;
- * створення спеціального фонд резервування та гарантування внесків при інвестуванні будівництва житла;
- * заборонити продаж житла інвестиційними компаніями, якщо його готовність не досягла 80 %;
- * запровадження на законодавчому рівні порядок формування стратегічних планів забудови міст з метою унеможливлення корупційного надання ділянок під забудову місцевими органами влади.

Пчолкін В. Д.,
канд. юрид. наук,
доцент кафедри криміналістики
Національної юридичної академії України
імені Ярослава Мудрого

ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОВС

Успішне вирішення завдань боротьби зі злочинністю, які стоять перед підрозділами ОВС, може бути досягнуте лише за умови належним чином організованого інформаційно-аналітичного забезпечення роботи оперативних підрозділів як головної умови прийняття своєчасних та всебічно обґрунтованих управлінських рішень на всіх рівнях управління. Важливість інформаційно-аналітичного забезпечення зумовлена тим, що завдання оперативно-розшукової діяльності досягаються лише шляхом отримання оперативно важливої інформації, її накопичення, обробки, аналізу та вжиття відповідних заходів. Робота кожного оперативного підрозділу пов'язана, в першу чергу, з виявленням, попередженням, розкриттям та розслідуванням злочинів. Неможливо навіть уявити, що оперативні підрозділи можуть виконувати свої завдання, не маючи жодних відомостей про злочинця. Повне і всебічне висвітлення діяльності суб'єкта правопорушення є запорукою успішного припинення його протиправної поведінки.

Науковими дослідженнями проблем інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності ОВС займалися – О.М. Бандурка, В.П. Євтушок, І.П. Козаченко, М.В. Корнієнко, В.І. Лебеденко, М.М. Перепелиця, В.Л. Регульський та ін. Комплексно проблему інформаційного забезпечення ОРД розглянув у дисертаційному дослідженні В.Ю. Журавльов. На даний час проблема інформаційного забезпечення діяльності оперативних підрозділів ОВС набуває особ-

ливої актуальності, оскільки від її вирішення багато в чому залежить ефективність усієї цієї діяльності. У цілому інформаційно-аналітичне забезпечення складає початковий етап організації діяльності, а тому воно є найважливішою організаційною складовою. У спеціальній літературі можна зустріти чимало близьких за змістом і значенням понять, скажімо, «інформаційне забезпечення», «інформаційний процес в ОРД», «аналітична робота», «інформаційно-аналітичне забезпечення», «інформаційно-аналітична робота». Широкий спектр думок з питання про інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності ОВС свідчить як про недостатню його розробленість у науковому плані, так і про інтерес, який виявляють фахівці до даної проблеми. Поняття ж «інформаційно-аналітичне забезпечення» є більш узагальненим, відстороненим і водночас встановлює певні обмеження для усвідомлення місця й ролі інформаційно-аналітичної роботи в системі організації ОРД, що як на нас, є більш прийнятним. Водночас і термін «інформаційно-аналітична робота» з притаманною йому предметністю, на нашу думку, також має право на існування, тому вживатимемо його там, де йдеться про виконавчу частину інформаційно-аналітичного забезпечення ОРД.

Сьогодні на фоні бурхливого розвитку інформаційних процесів у державі особливо гостро відчувається потреба створення цілісної системи інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності правоохоронних органів. Одним з основних завдань функціонування системи інформаційного забезпечення оперативних підрозділів у наш час є завдання інформатизації оперативно-розшукової діяльності ОВС України. Це завдання нерозривно пов'язане з формуванням інформаційного середовища органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, що складається з відомчих інформаційних ресурсів та інформаційної інфраструктури правоохоронних органів. В інформаційній мережі ОВС України функціонують такі основні інформаційні системи «Статистика», «Інтегрована інформаційно-пошукова система органів внутрішніх справ України» («ІПС ОВС»), «Оперативно-довідкова картотека» («ОДК») та функціональна підсистема Єдиної державної інформаційної підсистеми у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму (ФП ЄІС МВС). До складу ІС «ІПС ОВС» входять інформаційні підсистеми: «Особа», «Розшук», «Пізнання», «Номерні речі», «Антикваріат», «Кримінальна зброя», «Автомобілотранспорт», «Арсенал», «АПРА», «Втрачені паспорти». До складу ІС «ОДК» входять підсистеми: «Мігрант» та «Рубін-2002». Крім цього оперативні та слідчі підрозділи використовують інформаційно-пошукові системи «Оазис», АІС «Оріон», та «Скорпіон».

З метою вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності оперативних підрозділів ОВС з використанням перерахованих інформаційно-пошукових систем, інформаційно-аналітична робота, на нашу думку, має передбачати дотримання таких передумов:

- визначення найбільш оптимального обсягу інформації, достатньої для аналітичної роботи згідно з цілями та завданнями, що стоять перед підрозділами ОВС. Треба при цьому мати на увазі, що в організації інформаційно-аналітичної роботи чітко виділяються два тісно пов'язаних між собою аспекти: інформаційний та аналітичний. Сама аналітична робота вимагає інформаційного забезпечення, не кажучи вже про організацію оперативно-розшукової діяльності. Тому не випадково слово «інформаційно» у словосполученні розташоване спочатку. Інформацію, на нашу думку, можна вважати достатньою для аналітичної роботи, якщо вона містить відомості про стан злочинності, зокрема, про результати боротьби з нею, а також про причини і умови, що сприяють вчиненню злочинів;

- встановлення каналів і джерел надходження необхідної для оперативних підрозділів інформації, визначення періодичності її надходження;

- активне використання комп'ютерних технологій з метою одержання інформації, що заслуговує на увагу, її концентрації та обробки. У наш час найбільш перспективними напрямками застосування комп'ютерної техніки в інформаційно-аналітичному забезпеченні діяльності ОВС можуть бути: а) автоматизація роботи підрозділу; б) створення ряду інформаційно-пошукових систем (ІПС) діагностичного типу; в) створення експертних систем;

- розробку спеціальних методик аналізу інформації, що надходить, визначення порядку її видачі користувачам, встановлення повного переліку документів, які підготовляються у встановленому порядку на основі систематизованих даних, періодичності їхньої підготовки;

- визначення науково обґрунтованих критеріїв відбору інформації, необхідної для вироблення оптимального управлінського рішення. Відомо, що непотрібна інформація, як правило, створює інформаційний «шум». Щоб цього не сталося, необхідна система її відбору;

- організаційне і правове забезпечення інформаційно-аналітичної роботи підрозділів ОВС та розробку методичних рекомендацій з організації одержання й обробки інформації, що становить інтерес для підрозділів ОВС. Виходячи з цього до основних напрямків подальшого удосконалення інформаційно-аналітичної роботи треба віднести:

– поліпшення якісних характеристик інформації: про криміногенні та антикриміногенні фактори; про осіб, що становлять для працівників ОВС інтерес; про вчинені злочини або ті що готуються; особливості механізму їхнього здійснення. Наявність у розпорядженні працівників ОВС різноманітної за змістом інформації, що сприяє якісному проведенню аналізу й оцінці стану криміногенної обстановки дозволяє відійти від примітивних шаблонних оцінок, заснованих тільки на статистичних показниках. В інформаційне поле мають потрапляти поряд з даними внутрішньосистемної інформації матеріали соціально-економічного і кримінологічного прогнозування, аналітичні розробки інших правоохоронних і контролюючих органів;

– створення системи, що забезпечує безперервний процес збору, передачі, збереження, перетворення інформації. З цією проблемою нерозривно пов'язане вирішення багатьох питань, у тому числі уніфікація документів, що складаються працівниками ОВС у процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності; визначення раціональної форми концентрації оперативно-розшукової інформації з використанням інформаційних технологій; науково обґрунтоване розміщення оперативно-розшукової інформації відповідно до рівнів управління;

– підвищення рівня організаційно-методичного забезпечення. На наш погляд, це досягається шляхом пошуку ефективних прийомів і методів збору й аналізу визначеної сукупності інформації, створення експертних систем, автоматизації роботи, своєчасного виявлення й оцінки проблеми, пізнання закономірностей і тенденцій розвитку злочинності і криміногенної ситуації;

– приведення правового регулювання інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності підрозділів ОВС у відповідність з вимогами часу.

В умовах подальшої криміналізації суспільства інформаційно-аналітичне забезпечення ОВС має постійно вдосконалюватися у таких важливих напрямках як виявлення, розкриття та розслідування злочинів. Повинні виявляються нові джерела одержання необхідної інформації, з'являтися способи накопичення, обробки і систематизації, а також конкретні методи проведення аналізу. Складовим елементом підсистеми отримання оперативно значущої інформації може стати комп'ютерне моделювання, відтворення картини вчинення злочину та інші складові. Комп'ютерне моделювання – це відтворення комп'ютерними засобами можливих злочинних дій, які найчастіше вчиняються. Результатом такого процесу є інформаційно-рекомендаційна система, її нормальне функціонування передбачає створення відповідних умов. До таких умов необхідно віднести: розробку нормативно-правової бази, про-

грамного забезпечення, розробку формалізованих носіїв первинної інформації, створення надійної системи захисту даних від несанкціонованого доступу та використання. Відтворення картини вчинення злочину включає в себе комплекс оперативно-розшукових заходів, направлених на уявлення картини злочину, максимально наближеної до реально існуючої. До інших складових підсистеми отримання оперативно-значущої інформації відносяться:

- інформаційні потоки всередині модульованих систем. Їх слід систематизувати за криміногенними факторами та обставинами вчинення злочину;
- алгоритми дій працівників оперативних підрозділів ОВС щодо виявлення ознак злочинів та осіб, які їх вчинили. Вони також перекладаються на мову комп'ютерного моделювання;
- наявність необхідних сил та засобів, рівня професійної майстерності працівників оперативних підрозділів ОВС, практики проведення традиційних і нетрадиційних оперативно-розшукових заходів.

Таким чином, організоване на належному рівні інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності оперативних підрозділів ОВС створить необхідні передумови для вжиття рішучих заходів по своєчасному виявленню, розкриттю та розслідуванню злочинів.

Рябченко М. С.,
здобувач кафедри ОРД

Гарбазей Д. О.,
курсант групи ІКМ-05-1 ХНУВС

ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ З КАНАЛІВ ЗВ'ЯЗКУ

У відповідності із Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативним підрозділам за певних умов дозволяється знімати інформацію з каналів зв'язку, застосовувати інші технічні засоби отримання інформації.

Зняття інформації з технічних каналів зв'язку полягає в негласному отриманні інформації про поведінку і дії осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, шляхом контролю спеціальними технічними засобами за електромагнітними і іншими полями, виникаючими в результаті передачі різних відомостей мережами електровз'язку, роботи комп'ютерних мереж, використання баз даних інформаційно-пошукових систем, здійснюючих збирання, накопичення, обробку, зберігання, пошук і розповсюдження інформації. Особи, які здійснюють злочинні дії, маскують свою поведінку, застосовують в телефонних переговорах та в інших каналах зв'язку умовні фрази, жаргонні висловлювання, паролі, клички, зарані обумовлені кодові слова. Вони можуть використовувати технічні за-

соби захисту інформації, протидії можливості звукозапису, створювати спеціальний шумовий фон, змінювати телефони, використовувати канали зв'язку, які належать стороннім особам, говорити на інших мовах чи використовувати діалекти. Тому зняття інформації з технічних каналів зв'язку може бути ефективним, якщо воно виконується кваліфікованими спеціалістами за допомогою відповідної оперативно-технічної апаратури. Важливо не лише зафіксувати, зняти інформацію, а дослідити її, обробити, встановити зв'язок між конкретними особами, визначити характер діяльності контрольованих осіб, їх причетність до конкретних злочинів.

Прослуховуванню можуть бути піддані переговори, які ведуться з домашнього телефону, службових телефонів, чи телефонів-автоматів з використанням ліній провідного, мобільного, супутникового зв'язку. В останній час це можливо здійснювати й щодо мобільних телефонів.

Для проведення такого оперативно-розшукового заходу, як зняття інформації з каналів зв'язку та застосування інших технічних засобів отримання інформації, потрібні не тільки законні підстави, а й відповідний дозвіл апеляційного суду. Зняття інформації з технічних каналів зв'язку здійснюється на підставі подання, оформленого керівником органу, уповноваженого на проведення оперативно-розшукової діяльності і відповідного рішення судді.

Отримана інформація повинна сприйматися і аналізуватися відповідно до джерел, часу і місця її отримання, форми закріплення, значущості, можливості легалізації, достатності для розкриття злочину.

Результати прослуховування телефонних переговорів та зняття інформації з інших каналів зв'язку оформляються рапортом або довідкою, в яких вказуються час і місце проведення прослуховування, дані про засоби звукозапису і їх основних технічних характеристик, зміст фонограми, вказівку на факти і обставини, які стосуються злочину, чи мають відношення до цілей прослуховування.

Оперативно-розшукова інформація, об'єктивно зафіксована за допомогою технічних засобів у речовій (мовній) формі, створює додаткові гарантії її достовірності і при її одержанні з дотриманням законних вимог, може перетворюватись на доказову інформацію, необхідну для використання у процесі доказування при розслідуванні кримінальних справ, та при розробці профілактичних заходів. Перетворення оперативно-розшукової інформації, здобутої негласними методами, в тому числі і через зняття інформації з каналів зв'язку та при застосуванні інших технічних засобів, із негласної у гласну, із закритої у відкриту, називається легалізацією оперативно-розшукової інформації. Легалізація оперативно-розшукової інформації – це передбачені законом прийоми і

методи введення в процес доказування матеріалів-носіїв доказової інформації, отриманої шляхом використання технічних засобів та інших негласних оперативно-розшукових заходів.

При необхідності розгляду в судовому засіданні матеріалів, прослуховування телефонних переговорів чи матеріалів зняття інформації іншими технічними засобами, фонограми переговорів, в якості доказів, представляються в суд. Проте, інколи суди відмовляють у прийнятті інформації отриманої шляхом зняття з каналів зв'язку у якості доказів. Причиною цьому є якість матеріалів-носіїв доказової інформації. Вона не дає змогу підтвердити або спростувати матеріали справи. Але, якщо якість отриманої інформації добра і вона дає змогу чітко визначити наявність того чи іншого факту, то така інформація повинна обов'язково залучатися до розгляду справи у якості доказів.

Святокум І. О.,

науковий співробітник відділу організації наукової роботи ХНУВС

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ НЕЗАКОННО ОДЕРЖАНИХ ДОХОДІВ ЯК ОСНОВНИЙ ОБ'ЄКТ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

Боротьба з легалізацією «тіньових», зокрема й кримінальних доходів – явище відносно нове в світовій правоохоронній практиці. Вперше визначення поняття «відмивання (легалізація) доходів, одержаних злочинним шляхом» було наведене у Віденській конвенції ООН 1988 р. про боротьбу із незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин і, як зрозуміло із назви документа мова йшла лише про злочинні доходи з певної «галузі» діяльності. Документ зазначав, що під легалізацією незаконних доходів слід розуміти:

1) конверсію або переведення власності, якщо відомо, що така власність є отриманою внаслідок будь-якого правопорушення або правопорушення, пов'язаного із обігом наркотичних засобів, або внаслідок участі у такому правопорушенні чи правопорушеннях із метою приховування або утаювання незаконного джерела власності, або із метою надання допомоги будь-якій особі, яка бере участь у вчиненні такого правопорушення чи правопорушень із тим, щоб вона могла ухилитися від відповідальності за свої дії;

2) приховування або утаювання справжнього характеру, джерела, місцезнаходження, способу розпорядження, переміщення, справжніх прав щодо власності або її належності, якщо відомо, що така власність є одержаною внаслідок правопорушення або правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, або внаслідок участі у такому правопорушенні чи правопорушеннях.

На доходи з усієї незаконної діяльності поняття легалізації було поширене у 1990 р. Страсбурзькою Конвенцією про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, отриманих злочинним шляхом Ради Європи. При цьому, хоча формулювання Віденської конвенції були дещо змінені, двохчасне визначення легалізації залишилось.

У 1989 р. було створено Групу із розробки фінансових заходів боротьби із відмиванням грошей (FATF) – основну міжнародну організацію в сфері боротьби із легалізацією «брудних» грошей. Її було створено розроблення і вдосконалення методів боротьби із відмиванням грошей, а також налагодження міжнародного співробітництва у цій сфері. Одним з основних методів боротьби з легалізацією «брудних» грошей став фінансовий моніторинг. Для цілей моніторингу була розроблена ціла низка методів виявлення легалізаційних операцій, заснована на систематизації досвіду.

Як свідчить практика, найпоширенішою є, так звана, «трифазна» модель «відмивання» грошей. Для неї є характерними такі етапи процесу легалізації: розміщення, розшарування, інтеграція.

На першій стадії відбувається попереднє «відмивання» брудних грошей. Її проявом є дії, спрямовані на уникнення ідентифікації клієнтів. Вважається, що даний етап є найкритичнішим. Розроблено багато методів первинної легалізації незаконних доходів, з них найпоширенішими є: шахрайство із використанням підставних осіб та фірм; обмін банкнот невеликої номінальної вартості на банкноти більших номіналів; підкуп, шантаж або залякування банківського персоналу, відповідального за здійснення ідентифікації клієнтів; підробка документів із метою приховування справжнього джерела походження грошей; використання підприємств зі *значним* готівковим обігом, до легальної виручки яких додають брудні гроші; смерфінг, тобто переказ грошових коштів у банківські чеки, облігації, цінні папери на пред'явника тощо на суму дещо меншу ніж та, яка вимагає ідентифікації клієнта; струнтуринг, тобто здійснення платежів невеликими сумами на один і той же банківський рахунок; створення власних фіктивних підприємств, котрі декларують брудні гроші як *легальну* виручку. Саме на даному етапі процес «відмивання» виявити простіше.

Етап розшарування полягає у відокремленні злочинних доходів від джерела їх походження шляхом проведення великої кількості фінансових операцій, як правило на відносно невеликі суми, у результаті яких ще більше заплутується походження цінностей та забезпечується їхня анонімність. Такі операції є у більшості своїй міжнародними. Саме із цієї причини FATF укладає «чорний список» країн, які створюють сприятливі умови для легалізації незаконно набутих доходів, рекомендуючи більш ретельний моні-

торинг та ряд репресивних мір по відношенню до цінностей, які походять з таких країн. Особливу роль у цій стадії відіграють офшорні зони та країни із слабким фінансовим контролем. У даному випадку часто використовується схема із використанням фіктивних експортно-імпортних контрактів, як правило із завищеними цінами. Ця стадія також часто характеризується придбанням цінних паперів на вторинному ринку із залученням брокерів або дилерів брокерської фірми. Можливим є і використання електронного переказ коштів, який можна виконувати анонімно і на будь-якій відстані. При цьому постає проблема (звичайна, в принципі, для всієї системи фінансового моніторингу): як збалансувати з одного боку потреби правоохоронних органів у інформації, а з іншого – інтереси користувачів у даному разі електронних систем переказу грошей. Але у будь-якому разі зрозуміло, що існуюча на сьогодні система переказу грошей потребує упорядкування, в тому числі законодавчого та інституційного, адже часто є хаотичною та неконтрольованою, що робить її ідеальною для цілей правопорушників.

На стадії інтеграції гроші «набувають» легальне джерело походження та інтегруються у легальну економіку, найчастіше – шляхом інвестицій (у тому числі і у підприємства, які в подальшому можуть бути використані у протиправному бізнесі). Вважається, що на цьому етапі легалізацію виявити практично неможливо. Враховуючи міжнародний досвід, українське законодавство встановлює кількісні та якісні ознаки підозрілих операцій. Кількісною є гранична сума у 80 тис. грн. (щоправда, відповідно до прийнятого у першому читанні проекту змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» поріг знижується для ряду категорій діяльності, зокрема сфери азартних ігор до 13 тис. грн. та банків, для яких він зараз становить 50 тис. грн., а планується на рівні 5 тис.). Якісні ознаки визначені ст. 11 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом».

Стацак М. В.,
ад'юнкт ХНУВС

ОСОБЛИВОСТІ СПІВПРАЦІ З ІНФОРМАТОРАМИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Вивчення міжнародного досвіду зарубіжних країн, як позитивного так і негативного, у будь-якій сфері життєдіяльності суспільства завжди привертало до себе увагу багатьох вчених. І нічого дивного в цьому немає, адже це дає змогу скористатися вже існуючими позитивними напрацюваннями закордонних колег у

вирішенні існуючих проблемних питань або удосконаленні певної ділянки роботи, в тому числі, і в правоохоронній діяльності.

Одним із найважливіших аспектів діяльності поліцейських іноземних країн є організація роботи з інформаторами, якій, на наш погляд, потрібно приділити увагу. Також, значущість цієї теми для правоохоронців підтверджує висловлювання О.М. Бандурки про те, що без використання конфіденційних прийомів і методів (в тому числі, інформаторів) практично неможливо отримати достовірну інформацію про таємні плани та наміри злочинних формувань, їх дії, склад учасників, зв'язки, місця зберігання злочинно здобутого майна і цінностей [1, с. 7]. С.В. Степашин відмічає, що кримінальна поліція зарубіжних країн, спираючись на інформаторів, створює їх перманентну розвідувальну сітку на об'єктах і територіях, де ведеться збір інформації [2, с. 285].

Слід зазначити, що в наш час питання співпраці з інформаторами в зарубіжних країнах знаходило своє відображення у наукових роботах О.Ф. Долженкова, Є.О. Желєзова, М.М. Перепелиці, М.А. Погорецького, М.В. Корнієнко, В.П. Сапальова, О.П. Снігєрьова, Н.Є. Філіпенко, І.Р. Шинкаренко, В.В. Шендрика та інших. Однак, ряд актуальних і значущих проблем у цій сфері ще потребують подальшого дослідження.

Розглядаючи дане питання, нашу увагу привернув досвід співпраці з інформаторами у декількох розвинутих країнах. Так, в поліції Сполучених Штатів Америки (надалі – США) таємних співробітників іменують, в основному, інформаторами. Ними є особи, які не входять в систему охорони правопорядку, періодично або регулярно надають інформацію посадовій особі правоохоронних органів про злочинну діяльність інших осіб. У свою чергу, інформатори поділяються на випадкових (в більшості випадків – анонімні) і завербованих. Випадкові – це особи, які нерегулярно, а іноді і випадково передають оперативникам інформацію та не мають бажання в подальшому співпрацювати з поліцією. Такі інформатори можуть бути і анонімними. Взагалі, основну роль в американській поліції відіграють завербовані інформатори, тобто спеціально підібрані особи, які є постійним джерелом інформації, яких існує три типи.

До першого типу відносяться найбільш бажані джерела, які у зв'язку із займаною ними посадою добровільно повідомляють ті або інші відомості (працівники банків, страхових, телефонних і авіаційних компаній, лікарі, водії, професорсько-викладацький склад та інші).

До другого типу належать особи, які надають інформацію під примусом поліцейських органів (особи, які притягуються до кримінальної відповідальності, засуджені, раніше судимі і інші).

До третього типу входять інформатори, збір інформації для яких є основним заняттям. Їх в деяких поліцейських органах називають спеціальними працівниками.

В іншому правоохоронному органі США – Федеральному бюро розслідувань (надалі – ФБР), також використовують інформаторів. У ФБР США інформатором вважається особа, яка передає інформацію на конфіденційній основі. Звичайно ними є особи, які тісно пов'язані з об'єктами негласного розслідування і мають надійний доступ до цінної оперативної інформації [3, с. 114-115]. Термін «інформатор», частіше за все, вживається щодо осіб з сумнівною репутацією, джерелом інформації яких є минулі чи дійсні зв'язки з особами, котрі займаються незаконною діяльністю.

Слід наголосити, що залучаючи до співробітництва інформатора, працівники ФБР, насамперед, з'ясовують причини, які спонукали його до цього, а також визначають ступінь його надійності. Зазвичай, таких причин є декілька: грошова винагорода, помста, прагнення розширити свій вплив, зміцнити своє становище, особиста вигода, прагнення до екстравагантності, гострих відчуттів тощо.

Крім зазначеного, нашу увагу привернула класифікація таємних джерел отримання інформації в Агентстві по боротьбі з розповсюдженням наркотиків США. У цьому підрозділі вживають такі терміни, як:

1. інформатор першого класу – представник кримінальної сфери або особа, яка тісно з нею пов'язана. Звичайно, він співпрацює свідомо, але інколи буває і навпаки. Наприклад, вуличний торговець наркотиками може не знати, що укладає угоду з працівниками згаданого підрозділу і, таким чином, ненавмисно виводить правоохоронців на оптового постачальника забороненого товару;

2. інформатор другого класу – звичайний громадянин, наприклад, працівник готелю, який повідомляє про прибуття до міста об'єкту оперативної уваги або легальний торговець хімічними препаратами, що можуть бути використані у виробництві амфетамінів або барбітуратів [3, с. 115].

В такій європейській державі як Нідерланди в положеннях Кримінально – процесуального кодексу закріплено право поліцейських на використання допомоги інформаторів. Згідно законодавства цієї країни, інформатор – це особа, яка надає інформацію органам розслідування (за їх проханням чи без такого) про злочини, що були вчинені або готуються за умови збереження у таємниці його особи. Взагалі, у Нідерландах до інформаторів не має спеціальних вимог і ним може бути будь-хто. Під час своєї діяльності згадані особи повинні діяти згідно з інструкціями детективів.

У той же час, треба відмітити практику нідерландських поліцейських в тому плані, що, по-перше, вони ведуть спостереження за інформаторами, по-друге, для дотримання правил особистої безпеки і об'єктивності, конфідента опитують два детектива і, по-третє, зазначені вище детективи повинні відвідати тритижневі курси у Національному інституті підготовки детективів, на яких навчають методам та формам роботи з інформаторами (проводиться додатково після оформлення на роботу) [4, с. 32-33, 35].

На нашу думку, останні три аспекти потрібно використовувати і нашим оперуповноваженим для досягнення більшої ефективності у роботі.

Поряд із сказаним, не можна не згадати такий важливий аспект роботи як стимулювання більшості інформаторів до надання інформації за грошову винагороду. Як відомо, отримання інформації за грошову винагороду від будь-яких осіб є, напевно, найлегшим способом здобуття відомостей, що становлять інтерес і люди, в більшості випадків, охочіше повідомляють щось за грошову винагороду. Доказом цього твердження є дані ФБР США, згідно яких основним мотивом надання інформації є прагнення до збагачення. Отримати винагороду за інформацію можливо на підставі положень Федерального кримінального кодексу та правил. Водночас, страхові компанії, банки, інші установи, що постраждали внаслідок пограбувань, шахрайств або інших злочинів, готові сплачувати гроші. Такі винагороди виражаються у грошовій формі та виплачуються на певних підставах інформаторам, які надають інформацію про злочини. Типи виплат у кримінальному судочинстві диференціюються залежно від категорії наданої інформації. Наприклад, відповідно до Кримінально-процесуального збірника законів США, міністр юстиції може сплатити винагороду в розмірі до 25 тисяч доларів за інформацію про особу, яка винна у порушенні кримінального законодавства, якщо це посприє арешту або затриманню злочинця. Взагалі, згаданий міністр має право виплатити максимальну винагороду, що не перевищує 500 тисяч доларів США. При цьому, всі виплати таємним джерелам поділяються на дві категорії: нагороди і винагороди.

Нагороди мають грошовий вираз, їх виплачують в якості відповідних відсотків від вартості конфіскованих предметів, що були виявлені внаслідок проведеного розслідування та на підставі наданих інформатором повідомлень. А винагороди не належать до відсотків з певних сум конфіскованого майна. Їх сплачують з бюджету відповідного правоохоронного органу [4, с. 50-51, 53-54].

Таким же способом заохочують інформаторів і у Нідерландах. З цією метою Міністерством юстиції Нідерландів виділяються певні грошові кошти. Коли інформатор хоче одержати матеріальну

нагороду, то його інформація має бути корисною, тобто в результаті її використання має бути розкрито чи попереджено злочин. Сума виплати обирається за погодженням з прокуратурою та міністерством юстиції. Крім цього, страхові компанії також готові платити гроші, особливо тоді, коли за допомогою інформатора виявлено певне майно (речі, товари тощо), за яке передбачаються великі відшкодувальні виплати. Винагорода надається інформаторам лише згодом [5, с. 54].

Окрім виплат, які здійснюють правоохоронні органи, банки і страхові компанії у США, існують ще спеціальні громадські організації, що збирають кошти, контролюють фонд винагород і визначають суми та способи виплати їх за надану інформацію. Гроші у цей фонд надходять з різних джерел: від підприємств, організацій і приватних осіб. Поліція у діяльність цієї організації не втручається, а лише допомагає виділенням приміщення, обладнання і працівника (поліцейського-координатора, який працює цілодобово) для прийняття телефонних дзвінків від осіб, котрі бажають надати відомості [3, с. 98-99].

Слід окремо відмітити, що ще одним вагомим стимулом до надання інформації правоохоронцям у США є передбачене законом положення про непритягнення інформатора до кримінальної відповідальності через його обізнаність з інформацією кримінального характеру [4, с. 54].

Враховуючи все викладене, ми вважаємо за необхідне:

1. закласти у бюджеті МВС України статтю видатків; «Винагорода особам, які конфіденційно співробітничали з ОВС України за інформацію, що призвела до затримання і засудження злочинця» та передбачити і у ній розміри винагороди за таку інформацію, залежно від ступеня тяжкості злочину;

2. залучити до процесу виплати винагород зацікавлених юридичних і фізичних осіб, котрі постраждали від скоєних стосовно них злочинів;

3. проходити курси підготовки до роботи з особами, які конфіденційно співробітничали з ОВС всім працівникам, яких вперше призначили на посаду оперуповноваженого (додатково, після оформлення на роботу), що проводились би найбільш досвідченими працівниками (стаж роботи – не менше 10 років);

4. укласти відповідні угоди про стажування оперуповноважених в правоохоронних органах зарубіжних країн для вивчення і впровадження у практичну діяльність оперативних підрозділів ОВС України позитивного іноземного досвіду роботи з інформаторами.

Сапальов В. П.,
канд. юрид. наук,
доцент спеціальної кафедри № 2 Інституту підготовки
юридичних кадрів для Служби безпеки України Національної
юридичної академії України імені Ярослава Мудрого

Щодо розробки програми психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності МВС України

Розробка і розгортання цілісної системи психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності набуває особливого значення в умовах зростання професійних вимог до оперативного складу МВС України. З цією метою пропонується наступна програма психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності МВС України, а саме:

1. Загальні положення

1.1. Психологічне забезпечення оперативно-розшукової діяльності визначається як система організаційних і психологічних заходів, спрямованих на вдосконалення роботи оперативних співробітників з метою підвищення ефективності оперативно-розшукової діяльності в МВС України шляхом цілеспрямованого використання науково обґрунтованих форм, методів і засобів психології.

1.2. Метою програми психологічного забезпечення є:

- забезпечення якісного професійного підбору і відбору кандидатів на службу в оперативні підрозділи МВС України;
- збереження людського потенціалу та зведення до мінімуму шкоди від впливу на оперативних співробітників негативних факторів;
- підтримка високого рівня професійної готовності та боєздатності оперативних співробітників;
- якісне вирішення оперативно-розшукових завдань;
- формуванню у оперативних співробітників та курсантів ВНЗ професійно значущих морально-етичних якостей й громадської свідомості, необхідних для ефективного виконання оперативно-службових завдань.

1.3. В основу системи психологічного забезпечення покладені наступні *принципи*:

- науковості. Полягає в науковій обґрунтованості форм, методів та засобів психологічного забезпечення;
- правомірності. Психологічне забезпечення повинно здійснюватися згідно чинного законодавства та нормативних актів МВС України;
- комплексності. Реалізація системи психологічного забезпечення здійснюється комплексно, за умови взаємозв'язку та взає-

модоповнення різних форм і методів роботи, об'єднаних спільною метою, зокрема, підвищення ефективності оперативно-розшукової діяльності.

- об'єктивності (неупередженості). Застосування апробованих психодіагностичних методик з високим рівнем надійності та валідності, відповідної компетенції, кваліфікації й неупередженості психологів;

- гуманізму. Психологічне забезпечення спрямовано виключно на:

- а) досягнення гуманних цілей, що передбачають сприяння розвитку особистості оперативних співробітників та інших осіб, які сприяють здійсненню оперативно-розшукової діяльності на добровільних засадах;

- б) збереження їхнього фізичного здоров'я та належного психоемоційного стану;

- в) підвищення ефективності їхньої професійної діяльності, що досягається шляхом розробки та застосування нових безпечних технологій, методик і методичних комплексів;

- активного підходу. Вимагає вивчення та урахування закономірностей індивідуальних та групових проявів психіки в професійній діяльності;

- наступальності. Полягає в тому, що психологічне забезпечення проводиться постійно, своєчасно, обґрунтовано, з проявою ініціативи, із завчасним попередженням формування та виникнення негативних наслідків;

- конфіденційності. Полягає у нерозголошенні отриманих конфіденційних відомостей та інформації, яка відноситься до державної таємниці, а також довірчих стосунках між оперативними співробітниками та спеціалістами психологічних служб;

- цілеспрямованості. Полягає у тому, що психологічне забезпечення проводиться до повного виконання поставлених оперативно-розшукових завдань;

- добровільності. Це означає, що психодіагностичні та психокорекційні заходи проводяться з оперативними співробітниками та іншими особами тільки на засадах добровільності. Цього принципу також дотримуються при застосуванні психологічних технологій з метою забезпечення оперативно-розшукової діяльності.

1.4. Психологічне забезпечення включає наступні напрямки:

- професійний психологічний підбір і відбір кандидатів до служби в оперативних підрозділах;

- професійно-психологічна підготовка, яка буде відповідати сучасним вимогам щодо рівня виконання завдань оперативними співробітниками та іншими особами, які сприяють оперативно-розшуковій діяльності;

- психологічне супроводження оперативно-розшукової діяльності;
- підтримання рівня готовності оперативних співробітників та інших осіб, які сприяють оперативно-розшуковій діяльності, до виконання завдань.

1.5. Основними завданнями психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності є:

- організація та проведення професійно-психологічного відбору і професійної орієнтації кандидатів на службу в оперативних підрозділах, а також на навчання в навчальних закладах МВС України з метою визначення їх емоційно-вольової готовності до оперативної роботи. Здійснення психологічного вивчення оперативних співробітників, які переміщуються на іншу посаду, з метою визначення їх психологічних характеристик та прогнозування психологічної готовності до виконання ними певних оперативно-розшукових завдань;
- організація та проведення соціально-психологічної роботи, здійснення заходів щодо оптимізації соціально-психологічного клімату в колективах, психологічне консультування керівників оперативно-розшукових підрозділів, а також оперативних співробітників і членів їх сімей;
- вивчення актуальних проблем управлінського та оперативного спілкування в умовах оперативно-розшукової діяльності з метою надання рекомендацій щодо їх оптимального вирішення;
- здійснення психопрофілактичної роботи з оперативними співробітниками, психологічного супроводження їхньої діяльності, адаптації до умов оперативно-розшукової діяльності, підтримки під час проходження служби;
- психологічна підготовка оперативних співробітників до конкретних видів оперативно-розшукової діяльності, та роботи в екстремальних умовах;
- проведення заходів щодо психологічної реабілітації оперативних співробітників і осіб, які сприяють здійсненню оперативно-розшуковій діяльності, відтворення їхньої професійної працездатності;
- розробка та впровадження новітніх психологічних технологій в оперативно-розшукову діяльність;
- консультативно-методична допомога оперативним співробітникам у питаннях залучення осіб до конфіденційного співробітництва з органами МВС України на засадах добровільності;
- наукова розробка та впровадження засобів формування мотивації осіб до конфіденційного співробітництва на засадах добровільності з органами МВС України;

- надання допомоги оперативним працівникам щодо психологічного впливу на об'єкти оперативної зацікавленості;
- психологічне супроводження оперативно-розшукових заходів з метою надання допомоги оперативним співробітникам щодо вирішення покладених на них та підрозділи завдань;
- надання допомоги оперативним співробітникам та підвищення їхньої психологічної готовності до роботи з особами, які конфіденційно співробітничать на засадах добровільності;
- аналіз різноманітних факторів, що небезпечні для життя та психічного здоров'я оперативних співробітників МВС України, а також напрацювання відповідних науково-обґрунтованих рекомендацій з метою їх усунення.

Створення (удосконалення) системи психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності в МВС України повинно бути здійснено в три етапи.

– на першому етапі:

- а) розроблення та затвердження базових документів щодо основних положень психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності, а також кваліфікаційних вимог до психологів, на яких покладаються завдання щодо його реалізації;
- б) здійснення відбору кандидатів на конкурсній основі до служби психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності;
- в) здійснення планування кадрової роботи щодо укомплектування служби психологічного забезпечення з урахуванням перспектив розвитку;
- г) визначення шляхів розвитку служби психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності;
- д) визначення основних напрямків науково-методичних досліджень щодо психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності;
- е) виконання раніше затверджених програм;

– на другому етапі:

- а) створення:
 - груп (відділень) психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності;
 - Координаційного центру щодо психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності;
 - лабораторії з проблем психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності;
- б) продовження розробки та узгодження програм досліджень, а також виконання раніше затверджених програм і заходів;
- в) завершення процесу формування системи психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності та її комплектування кадрами;

– на третьому етапі:

а) планування заходів щодо подальшого розвитку та удосконалення науково-методичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності, а також матеріально-технічного і кадрового комплексування психологічної служби;

Скрябін О. М.,

старший викладач кафедри юридичної психології, судової медицини та психіатрії Запорізького юридичного інституту ДДУВС

*Науковий керівник **О. М. Цільмак**, канд. псих. наук, доцент*

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЯК СКЛАДОВІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ КАРНОГО РОЗШУКУ

Професійна компетентність працівників кримінальної міліції є сьогодні одним з актуальних питань у дослідженні ефективності діяльності правоохоронної системи нашого суспільства.

У науковій літературі поняття професійна компетентність має різноманітне значення. К.Абульханова, Н.Васіна, Л.Лаптев, В.Сластьонін розглядають професійну компетентність як професійну підготовленість і здатність суб'єкта праці до виконання завдань і обов'язків повсякденної діяльності. Показниками компетентності, на їх думку, виступають об'єктивно необхідні знання, уміння, навички, а також професійні позиції, індивідуально-психологічні особливості (якості) й акмеологічні інваріанти.

На думку Р. Вдовиченко, більшість наукових досліджень підтверджує той факт, що категорія «професійна компетентність» визначається наявним рівнем професіональної освіти, досвідом, індивідуально-психологічними особливостями, мотивацією професійної діяльності і безперервної освіти, самовдосконаленням і рефлексією. У оперативно-розшуковій діяльності, яка пов'язана з ризиком, небезпекою, великою відповідальністю в екстремальних ситуаціях, ці індивідуально-психологічні риси особистості є вирішальними для визначення професійної компетентності працівника карного розшуку. Саме цьому аспекту присвячена наша стаття.

Розпочинаючи професійну діяльність, оперуповноважений має певні індивідуально-психологічні особливості, деякі з яких є професійно важливими для його діяльності. Вони характеризуються певним рівнем розвитку функціональних та операційних компонентів. У процесі оволодіння професійною діяльністю операційні компоненти перебудовуються відповідно до її вимог. Цей процес призводить до трансформації індивідуально-психологічних особливостей у професійні якості оперуповноваженого.

Працівнику карного розшуку доводиться мати справу з найскладнішим в соціальному відношенні контингентом, для якого характерна наявність асоціальних установок, некерованість, агресивність, скритний характер злочинної діяльності, протиставлення і вороже відношення до представників влади. У зв'язку з цим, професія оперативного працівника вимагає від співробітників не тільки спеціальних знань, але й особливих професійних та особистісних якостей які пов'язані з індивідуально-психологічними особливостями працівника.

Згідно з вимогами нормативно-правових актів МВС України працівник ОВС повинен проявляти: патріотизм, пильність, старанність, скромність, ввічливість, увага до людей, вміння вступати в психологічний контакт з незнайомими людьми, сміливість, рішучість, навички до узагальнення та аналізу фактів і подій, уміння орієнтуватися у складній обстановці та приймати правильні рішення, прагнення до пізнання спеціальних знань тощо.

На нашу думку, коло професійно-значущих якостей, що повинні бути притаманні оперативному працівнику під час служби, складає: комунікабельність; здібність аналізувати та правильно оцінювати зміну оперативної обстановки; розуміння людей та здібність впливати на них у необхідному напрямку; конспіративність; пильність; рішучість; наполегливість; сміливість; витримка та самоволодіння; спостережливість; самостійність; добра фізична підготовка ініціативність.

Що стосується емоційної сфері оперуповноваженого, то основні вимоги зводяться до наявності: урівноваженості й самовладання оперативника в складних, у тому числі конфліктних, ситуаціях; емоційної стійкості при прийнятті неординарних рішень, а також уміння контролювати свій психічний стан.

У вольовій сфері властивості, яким повинен відповідати оперативний працівник, полягають у його наполегливості в досягненні цілей; умінні переборювати труднощі, внутрішню напруженість, страх; схильності до помірного та виправданого ризику; здатності брати на себе відповідальність у складних ситуаціях; здатності об'єктивно оцінювати свої досягнення, сили та можливості.

Дуже важливе значення у професійній діяльності оперуповноваженого має комунікативні якості та комунікативна компетентність яка сприяє позитивній взаємодії і співпраці працівника з колегами, особами, підозрюваними в здійсненні злочинів, злочинцями, очевидцями. Такі якості, як ввічливість, доброзичливість, зовні виражене прагнення вислухати співбесідника є такими якостями працівника, які істотно полегшують йому процес встановлення комунікативних зв'язків. Такі якості притаманні халеріку та сангвініку. Навпаки, такі якості, як невміння висловлювати

свою думку, виняткова бідність міміки і пантоміміки, похмурість, які притаманні флегматику та меланхоліку, негативно впливають на встановлення комунікативних зв'язків та є негативними комунікативними якостями. На нашу думку, комунікативні якості оперуповноваженого залежать від багатьох чинників, серед яких можна вказати на фізичні дані, вікові особливості, професійні особливості і звички, умови виховання, особливості темпераменту та характеру. Комунікативні якості особи не є незмінними. В різних умовах, в різному стані людини вони можуть по-різному виявлятися. Це в істотному ступені залежить від інтересу і цілей майбутнього спілкування, від наявності відповідного зворотного зв'язку в процесі спілкування і, нарешті, від попередньої ретельної підготовки до майбутнього спілкування. Комунікативні якості оперуповноваженого можуть розвиватися і удосконалюватися у процесі його діяльності за допомогою різних способів та методів. Але треба зазначити, що індивідуально-психологічні особливості, певні типи темпераменту, риси характеру оперативника можуть впливати на його професійно-психологічні якості та професійну компетентність як з позитивного так і з негативного боку. Характер прояву індивідуально-психологічних особливостей, як і перебіг психічних процесів в оперативного працівника виявляються насамперед у його професійній діяльності в різноманітних обставинах. Так, залежно від типу темпераменту та характеру оперативний працівник по-різному може реагувати на той чи інший подразник, по-різному сприймати й оцінювати сприйняте. Відмінності у здібностях з'являються при здійсненні різних оперативно – розшукових дій, застосуванні тактичних прийомів. Один оперуповноважений краще допитує, має комунікативну компетентність але гірше працює з документами. Інший відмінно працює з речовими доказами, гострою спостережливістю при огляді і обшуку та має більшу інтелектуальну компетентність. Працівник карного розшуку може підпорядковувати свій темперамент позитивним мотивам діяльності. Наприклад, розвинене почуття обов'язку спонукатиме меланхоліка прагнути до неухильного підвищення працездатності; пошана до товариша допоможе запальному холерику проявити витримку у взаємостосунках і т.п. Пом'якшити окремі недоліки, обумовлені проявами темпераменту, дозволяють вміло поставлене виховання і самовиховання.

У науковій літературі постає проблема, щодо визначення домінуючого типу темпераменту у працівників органів внутрішніх справ, а саме оперуповноважених кримінальної міліції. На це питання, у науковій літературі є багато різних поглядів. Так, Т. Богдан вважає, що холеричний і меланхолійний темпераменти принципово протилежні для судово-слідчої роботи. Колектив авторів

А.М. Бандурка, С.П. Бочарова, Е.В. Землянська у своєму підручнику «Юридична психологія» визначають, що такий тип темпераменту, як холерик, професіонально придатний до всіх видів юридичної діяльності.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що розглядаючи проблему впливу психічних особливостей на професійну діяльність необхідно звернути увагу на професійний відбір та процес підготовки працівників карного розшуку. При професійному відборі, необхідно враховувати, що надмірна слабкість, інертність і невірноваженість нервової системи слугуватиме перешкодою для роботи у кримінальному розшуку. На нашу думку, працівнику карного розшуку повинен бути притаманний халеричний або сангвінічний тип темпераменту, тому що професія оперуповноваженого вимагає від нього живої, рухомої, продуктивної діяльності, він повинен бути готовим до екстремальної діяльності, швидко реагувати на зовнішні подразники. Оперуповноважений повинен переживати легко невдачі і неприємності. У противному разі діяльність оперуповноваженого не буде ефективною. У процесі навчання у вищому навчальному закладі темперамент і характер може зазнаватиме невеликі зміни, тобто розвиватиме позитивні риси і усуватиме негативні. Тому за допомогою різних форм і методів активного навчання можливо вплинути на індивідуально-психологічні особливості оперуповноваженого.

Ступіна В. О.,
викладач Харківського національного
університету внутрішніх справ

ПРОТИДІЯ ВІДМИВАННЯ ГРОШЕЙ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом 1. Вчинення фінансової операції чи укладення угоди з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, а також вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, а так само набуття, володіння або використання коштів чи іншого майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, – караються позбавленням волі на строк від трьох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до двох років з конфіскацією коштів або іншого майна, одержаних злочинним шляхом, та з

конфіскацією майна. 2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або у великому розмірі, – караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років з конфіскацією коштів або іншого майна, одержаних злочинним шляхом, та з конфіскацією майна. 3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою або в особливо великому розмірі, – караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років з конфіскацією коштів або іншого майна, одержаних злочинним шляхом, та з конфіскацією майна. Примітка. 1. Суспільно небезпечним протиправним діянням, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, відповідно до цієї статті є діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох і більше років (за винятком діянь, передбачених статтями 207 і 212 Кримінального кодексу України) або яке визнається злочином за кримінальним законом іншої держави і за таке ж саме діяння передбачена відповідальність Кримінальним кодексом України та внаслідок вчинення якого незаконно одержані доходи. 2. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, визнається вчиненою у великому розмірі, якщо предметом злочину були кошти або інше майно на суму, що перевищує п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. 3. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, визнається вчиненою в особливо великому розмірі, якщо предметом злочину були кошти або інше майно на суму, що перевищує вісімнадцять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [1].

Глобалізація світової економіки безумовно впливає на глобальний характер криміногенних процесів, «тінізацію» економіки і зміцнення її потужного джерела – організовану злочинність. З огляду на цю обставину, з середини 70-х р. за ініціативою Конгресу ООН з питань попередження злочинності її організовані прояви транснаціонального характеру стали предметом серйозної уваги міжнародні спільноти. З того часу постійно проводиться робота стосовно універсалізації відповідного понятійного апарату, розробляються проблеми ставлення до особи злочинця, напрацьовується міжнародна нормативно-правова база (рекомендації, конвенції і декларації) з питань боротьби з «відмиванням» доходів незаконного походження.

Аналіз наукових джерел та міжнародних правових актів з проблем боротьби зі злочинністю дозволяє виділити дві групи транснаціональних організованих злочинів, економіко-

кримінологічний моніторинг яких дає можливість визначити притаманну їм структуру «відмивання» доходів незаконного походження. По-перше, це наднаціональні злочини, що посягають на інтереси людства у цілому; по-друге, злочини міжнаціонального характеру, що утворюють небезпеку для інтересів громадян чи організацій двох і більше країн.

До першої групи належать агресія, геноцид, екоцид та апартеїд. Вчинення зазначених видів злочинів супроводжується значним обсягом витрат, хоча у процесі їх реалізації не можна виключити як накопичення, так і «відмивання» капіталів незаконного походження. Прислів'я «Для кого – війна, а для кого – мати рідна» має пряме відношення саме до злочинів проти людства та незаконних доходів, що отримують певні національні і міжнародні кримінально-політичні угруповання у процесі вчинення наднаціональних злочинів.

Глобалізація світових криміногенних відносин зумовлює такі негативні наслідки вчинення злочинів другої категорії, які наближаються до першої категорії і суттєво впливають на розвиток останніх.

До другої класифікаційної групи організованих злочинних діянь Організація Об'єднаних Націй відносить посягання на різні соціально значимі інтереси громадян та організацій двох і більше країн – тероризм, наркобізнес, незаконний оборот зброї, військової техніки, радіоактивних речовин, ядерних матеріалів, людських органів, тканин для трансплантації, підробку грошей, «відмивання» коштів, здобутих злочинним шляхом, комп'ютерне шахрайство та ін.

В Україні у зв'язку з наступом «тіньових» економічних відносин викрадені або виведені з-під оподаткування кошти у різні способи фінансових махінацій у сфері безготівкового платіжного обороту безпосередньо обмінюються на готівку через конвертаційні фіктивні фірми і банки. Тобто, незаконно здобуті безготівкові гроші, що вже наявні у банківській системі, фактично вилучаються з банківського обороту і вводяться до «тіньового» готівкового обігу. Специфіка «відмивання» незаконних коштів в Україні полягає не у введенні злочинних доходів до легітимної сфери капіталообороту, а, навпаки, – в їх вилученні з легітимної сфери у вигляді готівки, що є джерелом функціонування «тіньового» сектора економіки. В умовах глобалізації «тіньової» економіки в Україні вилучення коштів з легітимного обороту як з метою ухилення від оподаткування, так і їх розкрадання, для багатьох організованих злочинних угруповань стало професійним видом «підприємницької» діяльності. Сформовано мережу фіктивних конвертаційних фірм, що функціонують у міжзвітний податковий період та

постійно оновлюються, напрацьовуються чисельні схеми конвертації безготівкових коштів у готівку (практично, саме це і є процесом «відмивання»), встановлюються необхідні контакти в банках, що стали центральною ланкою у технологічному ланцюгу саме такого виду «відмивання» коштів (переміщення незаконно здобутих безготівкових коштів до «тіньового» сектору економіки, але вже у вигляді готівки у національній валюті або у вільноконвертованій іноземній валюті (ВКВ) чи у безготівковій ВКВ), коли вкрадені кошти відправляються за кордон через систему лоро – (конвертаційних) рахунків [2].

Судаков О. Е.,

доцент кафедри правових основ підприємницької діяльності ННІ ПЕС ХНУВС

АНАЛІЗ ЗЛОЧИННИХ ПОСЯГАНЬ НА ВЛАСНІСТЬ БАНКІВ І ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ДЛЯ ЇХ КВАЛІФІКАЦІЇ

Складні умови переходу до ринкових відносин, недостатнє правове забезпечення їх зумовили виникнення якісно нової, сприятливої обстановки для здійснення економічних злочинів, у тому числі і в банківській системі. Більш того, банківська злочинність є потужним каталізатором та осередком сучасної економічної злочинності в Україні. Основними причинами такого стану є:

- платіжна криза. Загальна сума дебіторської та кредиторської заборгованості на 01.07.2007 року становила відповідно 193,3 млрд. грн. і 272,2 млрд. грн. (1);

- значна «тінізація» економіки держави. Якщо в іноземних країнах на частку «тіньової» економіки припадає 5-10% ВВП, то в Україні до 45-50%, що є критичним рівнем, за якого держава втрачає свій вплив на розвиток сфер господарської діяльності (2, с. 7);

- наявність значної кількості бартерних операцій при проведенні платежів. У першому півріччі 2006 року бартерні операції становили 21,7%, що практично виключало банки з організації розрахунків і обмежувало сферу фінансових відносин (2, с. 32);

- поширення кримінальних засобів господарювання суб'єктів підприємництва, наявність значної кількості підприємств, які діють нелегально або напівлегально з приховуванням деяких видів своєї діяльності;

- корумпованість органів влади, змова посадових осіб, кримінальний лобізм в органах представницької влади;

- часта зміна правил фінансово-господарської діяльності, що нерідко призводить до суперечностей у нормативній базі і дає можливість уникнути відповідальності за скоєні злочини.

За таких обставин значна частина злочинів, що скоюються в сфері економіки, припадає на фінансово-кредитну систему, основну якої складають банки. Тільки при проведенні органами МВС України операції «Невід» (квітень-травень 2007 року) у перевірених 521 банківській установі було викрито 83 факти розкрадання кредитних ресурсів, 93 факти шахрайства з фінансовими ресурсами, 7 фактів хабарництва (3). До того ж кількість злочинів, скоєних у фінансово-кредитній сфері, має стійку тенденцію до зростання.

Серед економічних злочинів найбільшого поширення, особливо у банківській сфері, набули розкрадання грошових коштів, зловживання службовим становищем, хабарництво. Все частіше стають факти незаконного переведення безготівкових коштів у готівку, безпідставного отримання та пролонгації кредитів, які не повертаються.

Досвід роботи підрозділів банківської безпеки показує, що найбільш кримінального впливу зазнають операції банків із:

- залучення і розміщення грошових вкладів і кредитів;
- здійснення розрахунків за дорученням клієнтів, банків-кореспондентів та їх касового обслуговування;
- ведення рахунків клієнтів та банків-кореспондентів;
- фінансування капітальних вкладів за дорученням вкладників або розрахунками інвестиційних коштів;
- випуску платіжних документів і цінних паперів (чеків, акредитивів, акцій, векселів тощо);
- видачі за третіх осіб доручень, гарантій та інших зобов'язань, які передбачають їх виконання у грошовій формі.

Різного роду правопорушення при проведенні банківських операцій зумовлюють конкретні види злочинів. Останнім часом найбільше поширення отримали злочини, пов'язані з незаконним (необґрунтованим) одержанням і нецільовим використанням кредитних ресурсів. Підвищена суспільна небезпека таких злочинів визначається у першу чергу тим, що одержані кошти у багатьох випадках переводяться у готівку та привласнюються або переводяться за межі України з метою незаконної конвертації і зберігання на незаконно відкритих рахунках у іноземних банках.

Наведемо найбільш поширені шахрайські схеми незаконного отримання та привласнювання банківських коштів при проведенні кредитних та інших операцій. Так, фірма «Д.», яка діє в Україні як дилер іноземної компанії, укладає від імені останньої контракт з фірмою «К.». На поставку обладнання. Фірма «К.» отримує для реалізації угоди в українському банку кредит, сума якого в якості передоплати перераховується на рахунок компанії до іноземного банку. Водночас компанія отримує в цьому банку кредит, гарантуючи повернення його коштами, які передбачені в

контракті з українською фірмою «К.». Внаслідок цього отримані кошти не надходять на рахунок компанії, а відразу приймаються банком як повернення кредиту. Через деякий час (1-2 тижні) компанія оголошує себе банкрутом і реорганізується в іншу структуру. Ліквідаційна комісія не показує фірму «К.». У списку кредиторів компанії, оскільки грошей фірми на рахунках останньої не виявляється.

Другою схемою шахрайства є така: «Іванов» є директором фірми «Ф-1» і засновником фірми «Ф-2». Його дружина працює головним бухгалтером фірми «Ф-3», а син – фінансовий директор фірми «Ф-4», тобто фінансові операції фірм при невеликих удосконаленнях можуть здійснюватись за одним сценарієм. А накопичені у фірмах кошти у будь-який час можуть опинитися в одних руках. При значних розмірах сум гроші одночасно перераховуються на інші рахунки, розподіляються по різних банках, щоб врешті-решт опинитись у бюджеті сім'ї «Іванових». Самі шахраї, як правило, зникають.

Дуже поширеною є і така схема шахрайства: фірма «О.» отримала кредит у банку «Б.» для купівлі товару. При цьому повернення кредиту забезпечується заставою, якою виступає сам товар. Придбавши товар, фірма «О.» швидко реалізує його за готівку. Після чого починаються тривалі пояснення, прохання про пролонгацію, а врешті-решт фірма «О.» реорганізується в іншу, самоліквідується або оголошує себе банкрутом.

Досить широкого розповсюдження в Україні набула і така схема шахрайства: відкривається Фірма. Отримавши кредит у банку «Альфа» під свої активи, вона засновує фірми «Ф-1», «Ф-2», «Ф-3». Останні під гарантію основної Фірми отримують кредити у банках «Ліра», «Ялта», «РІД». З метою обґрунтуванням кредитної угоди між ними підписуються договори. За рахунок отриманих кредитних коштів погашаються минулі позики. Враховуючи, що розмір кредитів невеликий, їх погашення протягом відповідного строку здійснюється якісно. Після ряду угод Фірму та засновані нею «Ф-1», «Ф-2», «Ф-3» отримують великі кредити і зникають.

Також поширеною є схема шахрайства шляхом маніпулювання ресурсами банку: фірма «Ф.» отримує у банку «В.» під гарантію банку «А.» кредит, кошти від якого розподіляються між керівництвом фірми «Ф.» і банку «А.» та привласнюються. При настанні строку платежу і неповерненні кредитних коштів фірмою «Ф.» банк «В.» подає претензію її гаранту – банку «А.». Останній оформляє та видає фірмі «Ф.» кредит на суму, яка необхідна для погашення заборгованості. У цьому випадку збиткова операція банку змінюється на активну операцію. Виграно час, а неповернутий кредит – звичайне для сучасних умов явище.

Схемою шахрайства при проведенні вкладних операцій почасті використовують таку: фірма «Ф-1» відкрила у банку «Б-1» депозитний рахунок, перерахувавши на нього 5000 грн., і отримала під нього кредит у 4000 грн. Фірма «Ф-2» надала банку «Б-1» чек на 3000 грн. З використанням цих коштів фірма провела кілька операцій, а під їх залишок отримала кредит на суму 1500 грн. Через деякий час з'ясувалося, що депозитний вклад «Ф-1» створений від помилково перерахованих банку коштів у сумі 5000 грн., які необхідно повернути. А пред'явлений фірмою «Ф-2» чек виявився підробкою. Таким чином, кошти, видані банком «Б-1» фірмам «Ф-1» і «Ф-2», виявилися незахищеними, а враховуючи, що такі фірми, як правило, існують недовго-то і практично втраченими.

Нарешті поширеною схемою шахрайства з цінними паперами є наступна: працівник підрозділу цінних паперів, вступивши у зговір з отримувачем підроблених або вкрадених цінних паперів, розміщує їх у портфелі боргових зобов'язань банку. Водночас він здійснює підміну своїх цінних паперів, що втратили високу доходність на цінні папери, які належать банку, вносячи при цьому відповідні зміни до реєстру (7, с. 71-78).

В основу реалізації шахрайських дій злочинцями покладено зловживання довірою банку і введення його в оману відносно мети злочинних дій.

Практика показує, що основними видами шахрайського обману є надання неправдивих відомостей, приховування обставин і фактів, організація фіктивного підприємництва. Причому такі дії, як правило, проводяться через цивільно-правові (договірні) відносини.

Злочинці при підготовці до проведення шахрайства з кредитними ресурсами намагаються:

- створити у банку видимість законно діючого учасника господарської діяльності;
- постати перед банком солідною. Перспективною фірмою, яка має значні фінансові можливості для виконання умов кредитного договору, створити видимість широкого кола зв'язків;
- продемонструвати наявність засобів забезпечення повернення кредиту;
- показати наявність виробничих потужностей та інших умов для виконання економічного проекту.

Для досягнення поставленої мети злочинці вдаються до:

- внесення у документи про створення юридичної особи відомостей, які не відповідають дійсності;
- використання документів, що належали суб'єктам підприємницької діяльності, які припинили своє існування;
- використання фіктивних платіжних та інших документів та ін.

Мають місце випадки, коли злочинці для отримання документів про реєстрацію юридичної особи використовують вкрадені або куплені паспорти, документи на підроблених бланках, чужі найменування фірм тощо.

Викриття таких злочинів утруднюється застосуванням злочинцями великої кількості підроблених і фіктивних документів, змови та розподілу ролей у групах злочинців, детальним плануванням злочинів. Крім того, значна кількість злочинів породжується і недосконалим законодавством у галузі кредитування. Так, крім Положення НБУ «Про кредитування», в якому наведена технологія проведення кредитної операції, та законів «Про заставу», «Про страхування», «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (до 01.01.2000 року – Закон України «Про банкрутство»), не існує ніяких законодавчих або нормативних актів, які б захищали банки від протиправних посягань на їх кредитні ресурси, встановлювали відповідальність за неповернення кредитних позик.

На сьогодні існує тільки один підхід до кримінальної оцінки неповернення кредиту – ст. 222 Кримінального кодексу України «Шахрайство з фінансовими ресурсами». Якщо шахрайство не доведено – кримінальна відповідальність за незаконне отримання і неповернення коштів банку не настає. Практика роботи слідчих органів показує, що в деяких випадках дії злочинців, які посягають на кредитні ресурси банків, можуть бути кваліфіковані за ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», ст. 205 «Фіктивне підприємництво», ст. 366 «Службове підроблення», ст. 192 «Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою». В той же час відмітимо появу в Кримінальному кодексі України ряду статей, що передбачають відповідальність за злочини, що пов'язані з цінними паперами: ст. 199 «Виготовлення. Зберігання, придбання, переведення, ввезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї», ст. 227 «Виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів».

Однак, за таких умов, поряд з необхідністю доказів умисного неповернення кредитних коштів, необхідно доказувати, яким чином це було зроблено, щоб встановити вину і відповідальність злочинців.

Крім того, слід брати до уваги, що більше половини всіх злочинів, пов'язаних із посяганням на кредитні ресурси банку, здійснюється за участю працівників банків. Тому суди, за умови відсутності достатньої кількості доказів співучасті посадових осіб банку у безпосередньому скоєнні злочинів, як правило, виносять про-

цесуальне рішення щодо зловживання посадовим положенням або щодо службової недбалості працівників банку.

У одному з останніх досліджень по забезпеченню кредитної політики банків Росії наведена структура учасників злочинних посягань на власність банків, серед яких 51% – фінансово-бухгалтерські працівники, 28% – керівний склад банків, 10,5% – власники, засновники банків, 10,5% – державні службовці (5, с. 22). Можна передбачити, що у загальному вигляді наведена структура характерна і для банківської системи України.

Зі зміни механізму здійснення господарських зв'язків, зумовлені реформами в економіці, зробили актуальною проблему використання чеків у платіжному безготівковому обороті, що в свою чергу вплинуло на криміногенну ситуацію і в кредитно-грошовій сфері, стимулювало появу нових способів фінансових правопорушень. В основу таких правопорушень покладено використання фіктивних чеків. Механізм такого злочину полягає в тому, що оформлюється чек, в який вносяться відомості підприємства, якого взагалі не існує, або підприємства, яке має поточний рахунок в установі банку. Ознаками злочинних дій тут можуть бути: значні суми грошових коштів, вказані у чеках або кількість чеків, пред'явлених однією особою, грошові кошти по яких становлять значну суму (6, с. 49).

Умови скоєння таких злочинів, як правило, бувають:

- наявність двох і більше рахунків в установах банку одного підприємства;
- оформлення злочинцями доручень на підставну особу з метою отримання чекових книжок;
- отримання чекових книжок та внесення у них фіктивних відомостей;
- отримання фіктивних документів про реєстрацію підприємств, надання їх до установ банку та відкриття поточних рахунків.

Такі дії кваліфікуються за ст. 190 «Шахрайство», ст. 367 «Службова недбалість», ст. 192 «Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою» Кримінального кодексу України.

Видами злочинних посягань на власність банків є також злочини, пов'язані з використанням акредитивів і векселів. Оскільки депонувати фіктивно утворену суму одержувачу коштів при акредитивній формі розрахунків можуть тільки працівники установ банків, одним із суб'єктів такого злочину обов'язково буде банківський службовець.

При організації таких злочинів використовують псевдо угоди, не вигідні контракти, фіктивні товарно-транспортні документи, демпінгові, нееквівалентні розрахунки з постачальниками.

Учасниками зловживань з акредитивами частіше всього є державні підприємства та комерційні структури. Останні у змові

з працівниками банку, що їх обслуговує, депонують реальні матеріальні цінності. У разі викриття злочину збиток несе одержувач грошових коштів та його банк, з обсягів кредитних ресурсів якого знята ця сума.

Іноді учасником змови буває і постачальник, тоді продукція не відпускається, а останній виступає своєрідною ланкою, за допомогою якої «відмивається» фіктивно утворена сума. Отримана сума за своєю суттю є фіктивною і повертається власнику на підставі відмови партнерів від угоди або ж за допомогою нової псевдо угоди, яка діє у зворотному порядку.

Шахрайство з векселями може здійснюватись: за підробленими фінансовими документами; за умови неповного виконання необхідних дій при операціях з ними; надання векселів без оплати державного мита за їх отримання, з розривом у часі передачі-отримання, прострочених; надання іноземних векселів з перекладом, не засвідченим нотаріально; передача векселів банку без реєстру на них та ін. Такі дії кваліфікуються судами за ст. ст. 222, 367, 192 Кримінального кодексу України.

Останнім часом поширення набувають злочини, пов'язані з обігом пластикових платіжних засобів. Такі злочини скоюються з підробленими або викраденими платіжними засобами та їх сліпами. Технології підробки пластикових карток на сьогодні в Україні ще досить примітивні, але, аналізуючи досвід іноземних країн, передові методи підробки дуже скоро можуть бути у нас. Найбільш поширеними є протиправні посягання за допомогою сліпів (платіжних квитанцій).

Працівники торгівельних пунктів, користуючись неухважністю клієнтів, роблять кілька відбитків на платіжних квитанціях, які потім використовують для оплати привласнених матеріальних цінностей.

Практика кримінального переслідування за такі злочини в Україні дуже незначна і її можна охарактеризувати тільки у загальних рисах. Тут дії, пов'язані із злочинним посяганням на власність банків та їх клієнтів через комп'ютерні технології можуть кваліфікуватись тільки за ст. 361 «Незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж», ст. 222 «Шахрайство з фінансовими ресурсами» або ст. 194 «Умисне знищення або пошкодження майна» (якщо вважати пластикову карту майном) Кримінального кодексу України.

Отже, аналіз юридичної практики використання норм права для боротьби із злочинними посяганнями на власність та імідж банків і забезпечення безпеки їх діяльності вказує на необхідність подальшого удосконалення боротьби з такими злочинами. Ефек-

тивність такої діяльності безумовно буде залежати від узгодженості та цілеспрямованості зусиль як суб'єктів держави, так і підприємництва, і перш за все – їх сил безпеки.

Телійчук В. Г.,

*в.о. начальника кафедри оперативно-розшукової діяльності,
спеціальної техніки та спеціальної тактики Кіровоградського
юридичного інституту ХНУВС*

ПРОФІЛАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ ЯК ПРОТИДІЯ ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ

Важливе місце в діяльності правоохоронних органів щодо протидії тероризму, зокрема, виявлення засобів фінансування цієї злочинної діяльності, займає профілактика. Російський вчений Петрищев В.Є. звертаючи увагу на питання профілактики зазначає, що в основі будь-якого злочину проти держави лежить певний конфлікт, протиріччя соціально-політичної властивості (між державами й спецслужбами, які проводять їх політику, різними партіями й рухами, інтересами держави й ціннісними орієнтаціями певних соціальних груп населення або окремих громадян і т. д.). З моменту виникнення цього протиріччя до спроби його вирішення злочинним шляхом протікає процес наростання погрози, який включає формування злочинного наміру, пошук шляхів і варіантів його реалізації, підшукування засобів вчинення протиправного акту, наростання психологічної готовності потенційного злочинця вчинити ті чи інші протиправні, кримінально карні дії.

У практиці суб'єктів оперативно-розшукової діяльності попередження злочину, запобігання й припинення його «назрівання» припускає оперативно грамотний вплив чи на особистість потенційного правопорушника, чи на обставини, що сприяють виникненню, розвитку й реалізації злочинних задумів, або на те й інше одночасно.

Підстави й форми профілактичного реагування держави на виникнення погроз його безпеці повинні бути законодавчо закріплені й доведені до населення у відкритому нормативному акті. Зрозуміло, дати вичерпний перелік таких підстав у чинність унікальності й неповторності кожної криміногенної ситуації неможливо. Разом з тим можна й потрібно визначити якийсь загальний формалізований критерій «включення» механізму профілактики. Як представляється, підставою для застосування заходів профілактичного реагування повинне стати виявлення: а) факторів, що відтворюють злочини, і б) криміногенних проявів, що вчиняються окремими особами або їх групами, які мають явну тенденцію наближення до вчинення злочину.

Попередження вчинення злочинів завжди було, є і буде ефективним напрямом боротьби зі злочинністю. Чільне місце в цьому процесі посідає і оперативно-розшукова профілактика. Під оперативно-розшуковою профілактикою Д.Никифорчук розуміє цілісну систему оперативного контролю та профілактичного впливу на осіб, які мають стійку кримінальну орієнтацію, на криміногенну обстановку (ситуацію) та інші антигромадські прояви, а також на попередження вчинення злочинів з використанням оперативно-розшукових сил, засобів та методів. Оперативно-розшукова профілактика, як і будь-яка інша профілактична робота має свій об'єкт впливу. У нашому випадку таким об'єктом буде виступати терористське формування джерела його існування. Для здійснення реальних профілактичних заходів, спрямованих на попередження виникнення терористських формувань, зокрема, їх джерел фінансування, сьогодні навряд чи в повному обсязі можуть бути використані вже існуючі форми профілактичної роботи, які були розроблені правовою наукою в минулому (загальна та індивідуальна профілактика, попередження злочинної діяльності за допомогою та при залученні до цього представників громадськості, адміністрації підприємств, установ, організацій і такого іншого).

Їх треба застосовувати в комплексі вважає Д.Никифорчук, разом із заходами оперативно-розшукового характеру. При цьому, на нашу думку, головним напрямом в оперативно-розшуковій профілактиці щодо терористських формувань повинно бути попередження інцидентів виникнення та формування терористських груп – рання профілактика, яка є одним із найбільш складних та мало досліджених напрямів оперативно-профілактичної роботи правоохоронних органів. У цілому це обумовлено характером протиправної діяльності та особливостями мотивації поведінки злочинців, що об'єднуються у терористські формування, значним рівнем конспіративності їх протиправної діяльності, помилками в роботі оперативних працівників тощо.

Все це призводить до того, що виявлення кримінальних об'єднань терористської спрямованості на ранній стадії їх формування здійснюється не завжди вчасно. Разом з тим, визначення оперативно-профілактичних заходів, які спрямовані на попередження виникнення терористських формувань, сьогодні неможливе без з'ясування загальних, типових закономірностей, що об'єктивно існують у механізмі формування подібних кримінальних об'єднань. Узагальнюючи матеріали практики, Д.Никифорчук прийшов до висновку, що правоохоронні органи останнім часом одержують в багатьох випадках первинну інформацію про діяльність терористських формувань вже на завершальній стадії їх створення та переходу до активних дій. Про це свідчать отримані,

за результатами нашого дослідження, емпіричні дані Росії, які вказують на те, що значна більшість терористських формувань була виявлена вже в період їх активної діяльності. Серед них: формування, що діяли до 3 місяців становили 10 %, такі, що вчиняли злочини понад 6 місяців – 35 %, більше року – 55 %. З цього можна зробити висновок і про те, що нині відсутня чітка система оперативно-розшукових заходів, які спрямовані на попередження виникнення терористських формувань на ранній стадії. А все це призводить до різного роду утруднень в практичній діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів та негативного впливу на стан боротьби зі злочинністю.

З метою профілактики та запобігання зростання в Україні тероризму в різних його формах прояву, пропонуємо наступні оперативно-технічні шляхи його протидії:

– корупційні дії чиновників за допомогою законодавства зробити кримінально карними, використавши при цьому досвід Федерального Антикорупційного законодавства США, особливо застосування закону «RICO», який дав змогу майже повністю знищити італійський злочинний синдикат у межах всієї країни; впровадити в практику, враховуючи досвід США, а саме – вимоги Виконавчого наказу №12674 стосовно принципів поведінки службових осіб, а також стандартів поведінки, викладених у частині 2635, де американським посадовцям та службовим особам дозволено отримувати від урядів інших держав подарунки на суму, яка не перевищує 245 доларів США. Окрім того, американське законодавство забороняє начальнику приймати подарунки від підлеглих, вартість яких перевищує 10 доларів США, а також подарунки від підлеглих, заробітна плата яких є меншою за його; слід звернути увагу на створення інституту винагороди стосовно особи, яка надасть інформацію щодо терористичних актів чи діяльності організованих злочинних груп, або інформацію, яка сприятиме розкриттю злочину в подальшому (такий інститут винагород існує в США в Зведенні Законів Федерального Кримінального права). При цьому гарантувати конфіденційність та безпеку особи, яка надала інформацію.

Зазначені заходи протидії не є вичерпними, на наш погляд, саму проблему тероризму та шляхи боротьби з ним слід розглядати в комплексі, а саме: законодавче та технічне забезпечення, вивчення тероризму як на кримінально-правовому, тактико-спеціальному рівні, вироблення комплексу дій в цивільній обороні серед населення, оперативно-розшукових заходів.

Тимошенко О. П.,
*старший викладач кафедри банківської справи та фінансового
моніторингу, Національний університет
державної податкової служби України*

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ

Для нормального функціонування економіки необхідна надійна, стабільна і розвинена банківська система, що надасть змогу підприємствам отримати повний набір якісних банківських послуг, починаючи від вчасного здійснення платежів і закінчуючи наданням своїм клієнтам кредитів, послуг по операціях з цінними паперами.

Проблема розкриття і попередження злочинів, скоєних з використанням банківської системи, набуває в останні роки особливої актуальності. МВС України вживаються певні заходи щодо вдосконалення боротьби зі злочинністю у кредитно-фінансовій сфері. Ускладнюється цей процес тим, що економічна злочинність на сьогодні має здебільшого характер організованої зі складною структурою і значно поширила свій вплив на фінансово-кредитну систему.

В останні роки відбувається поширення способів протизаконної діяльності у банківській сфері. Одним з найбільш розповсюджених до недавнього часу способом була видача кредитів новоствореним невеликим комерційним структурам або приватним особам без оформлення відповідним чином забезпечення кредиту. За допомогою службових осіб банку створювалася правдива «легенда» про об'єктивні причини неповернення кредиту, в зв'язку з чим термін погашення кредиту неодноразово продовжувався, що надавало боржнику можливість краще підготуватися до перевірок тощо. Значно більшого розповсюдження отримали розкрадання кредитів позичальниками без участі службових осіб банку. Такого роду злочини звичайно ретельно підготовлені і призводять до втрати банками великих грошових сум. При оформленні гарантій або доручень достатньо широке розповсюдження набули підроблені гарантійні листи від імені великих банків, а також надання кредитів з оформленням договорів страхування зі страховими компаніями неначебто для забезпечення повернення коштів. В останній час спостерігається розповсюдження привласнення позичальниками кредитних коштів через офшорні зони. Такі фірми виявляються, як правило, правоохоронними органами. Працівниками банківського нагляду рахунки таких фірм, які відкриваються для здійснення фінансових операцій, не встановлюються і відповідні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю не інформуються. Національним банком України та його регіональними управліннями якщо і направляються до про-

куратури та МВС України матеріали, то, як правило, за вимогою і жодного за власною ініціативою.

Таким чином можна вказати на такі чинники поширення злочинності у фінансово-кредитній системі:

- відсутність належного контролю за діяльністю комерційних банків з боку Національного банку України;

- неналежний контроль з боку банків за дотриманням кредитних угод та надходженням коштів до бюджету;

- відсутність механізму регулювання грошових потоків готівки і використання їх для підвищення обсягів виробництва у державі, вилучення з тіньового обігу шляхом інкасації;

- протиріччя в законодавстві, які сприяють скоєнню злочинів і потребують врегулювання, а саме:

1. Відсутність механізму реалізації пункту «В» ст. 12 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», де мова йде про право залучати до проведення перевірок, ревізій та експертиз кваліфікованих спеціалістів установ, організацій контрольних і фінансових органів, в той же час в Законі «Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні», ревізії можливо назначати лише за порушеними кримінальними справами, а порушити кримінальну справу по економічних злочинах без висновків документальної ревізії неможливо.

2. В Законі «Про банки і банківську діяльність» на управління внутрішніх ревізій Національного банку України покладена функція проведення тільки внутрішніх перевірок структурних підрозділів НБУ. Таким чином, перевірки комерційних банків, які складають 99,9 відсотка банківської системи України, взагалі не передбачені.

3. Пункт «Г» ст. 12 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», надає право спецпідрозділам одержувати інформацію з автоматизованих, інформаційних і довідкових систем та банків даних, створюваних різними міністерствами, відомствами України тощо, але внаслідок відсутності механізму реалізації зазначеного пункту міністерствами не виконуються вимоги зазначеного Закону та видаються накази, які під приводом комерційної таємниці заперечують спецпідрозділам та уповноваженим особам вимагати інформацію з метою використання та недопущення негативних наслідків від злочинної діяльності ОЗГ.

4. Виникає потреба правового тлумачення банківської та комерційної таємниці з урахуванням інтересів держави, визначення права доступу до цієї таємниці спецпідрозділів або уповноважених осіб, які згідно з діючим законодавством несуть відповідальність за її розголошення.

5. Внаслідок викладених причин та довільного тлумачення Законів України «Про банки та банківську діяльність», «Про підприємництво» та ряду інших, не виконуються вимоги п. «Д» ст. 12 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю».

Законодавством не врегульовано механізм виконання п. 3 ст. 12 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», де вказано на право спецпідрозділами по боротьбі з організованою злочинністю подавати до суду заяви про скасування реєстрації і припинення діяльності суб'єктів підприємництва, а також за наявності підстав, передбачених Законом, подавати до суду позови про визнання недійсними угод. В той же час в Законі «Про арбітражний суд» передбачено, що за такими позовними заявами може звертатись лише Державна податкова адміністрація. Прокуратура, органи внутрішніх справ і спецпідрозділи БОЗ не вказані, а тому не можуть реалізувати прав, визначених цим Законом.

6. Не працює п.4 «Г» ст. 18 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», де зобов'язано Національний банк України попередньо інформувати спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю про великомасштабні операції фізичних осіб (у розмірі понад сто мінімальних заробітних плат) чи юридичних осіб (у розмірі понад п'ять тисяч мінімальних заробітних плат), здійснені одноразово або протягом 30 діб», що не дає змоги у повній мірі відслідковувати незаконні операції з грошовими коштами кримінальних комерційних структур.

7. В банківському законодавстві відсутній порядок інформування Державної податкової адміністрації щодо відкриття і закриття розрахункових рахунків комерційних підприємств.

Враховуючи викладене вважаємо за доцільне:

На урядовому рівні розглянути питання про створення Міжбанківської служби інкасації з залученням на комерційній основі банківських та інших фінансових установ, що дасть можливість забезпечити регулювання грошових потоків. Використовуючи оперативні можливості ГУБЕЗ та ГУБОЗ МВС України встановити надійний контроль з боку держави за обігом коштів, їх інкасацією, поповненням до бюджету України.

Створити у банківських установах спеціальний відділ для збору інформації за ознаками фінансових правопорушень, систематизації і аналізу електронних платежів для запобігання випадкам шахрайства з фінансовими ресурсами, відтоку грошових коштів за кордон.

З метою вирішення питання щодо повернення валютних коштів в Україну, які незаконно знаходяться за її межами, посилення впливу банківської системи на ці процеси, законодавчо закріпити механізм ідентифікації клієнта банку (фізичної та юридичної особи), що подає документи на проведення банківських операцій, а також передбачити відповідальність банків за пролонгацію кредитів, за якими були порушені терміни їх повернення або сплати відсотків.

Усунути протиріччя у чинному законодавстві, особливо в Законі України «Про банки і банківську діяльність» і Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», що надасть можливість попереджувати значну частину зловживань, розкрадань і шахрайських дій з фінансовими ресурсами.

Ткаченко С. О.,

канд. екон. наук,

доцент кафедри фінансів і кредиту

навчально-наукового інституту підготовки фахівців кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ

ДІАГНОСТИКА РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ПРОВЕДЕННЯ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

Процес проведення фінансового моніторингу діяльності суб'єкта підприємництва як доволі складний повинен мати свою технологію, а саме: послідовність кроків, спрямованих на виявлення причин погіршення стану підприємства і важелів його оптимізації.

Зміст поняття моніторингу фінансової визначається як спеціально організоване систематичне спостереження за зміною кількісних та якісних параметрів фінансової діяльності, які характеризують конкурентні переваги та відставання за умов постійної зміни кон'юнктури та поглибленого вивчення тенденцій економічного розвитку підприємств.

Моніторинг у сфері економіки – це спостереження і дослідження, що визначає зміни, зумовлені економічною діяльністю підприємства. Моніторинг підприємства – це спеціально організоване систематичне спостереження за основними кількісними та якісними параметрами господарювання й оперативна їх оцінка. Основними структуроутворюючими елементами моніторингу є механізми, які попереджують виникнення небезпечних для підприємства обставин, які зумовляють економічні, фінансові, банківські, страхові, валютні та інші ризики. Такі механізми повинні відстежувати процес збору інформації, її оцінку з огляду на актуальність, наукову та практичну цінність.

Діагностування стану та результатів діяльності підприємства доцільно проводити в наступних форматах:

- експрес-діагностика, яка передбачає побудову та аналіз системи взаємопов'язаних показників, що характеризують загальний фінансовий стан підприємства з точки зору його відповідності оперативним (тактичним) цілям бізнесу;

- фінансова оцінка діяльності підприємства, яка націлена на побудову та аналіз системи взаємопов'язаних показників, які характеризують ефективність фінансової діяльності з точки зору її відповідності стратегічним цілям бізнесу.

- моніторинг фінансових показників являє собою поточну аналітичну діяльність та контроль обмеженої кількості показників, які характеризують результати діяльності з метою оперативного виявлення недоліків, визначення негативних тенденцій та імовірності погіршення операційної ефективності підприємства.

Фінансова діагностика передбачає визначення поточного стану підприємства та динаміки його змін, можливих шляхів вирішення виявлених проблем за допомогою розрахунків, оцінки та інтерпретації комплексу фінансових показників.

Джерелами інформації для діагностики фінансового стану підприємства є фінансова звітність підприємства, а також статистична та оперативна звітність; нормативна інформація, інформація про технічну підготовку виробництва, висновки експертів, результати різних опитувань, тощо.

Проведення фінансової діагностики в умовах моніторингу фінансової діяльності суб'єкта підприємництва має бути спрямовано на вирішення наступних задач:

- визначення фінансово-економічного стану підприємства на момент дослідження;

- виявлення тенденцій і закономірностей у розвитку підприємства за досліджуваній період;

- визначення «вузьких місць», що негативно впливають на фінансовий стан підприємства;

- виявлення резервів, які підприємство може використовувати для поліпшення фінансового стану;

- розробка організаційно-технічних заходів щодо поліпшення досліджуваних показників.

Процес моніторингу фінансової діяльності підприємства складається з:

- оцінки поточного стану підприємства. Тут надається характеристика стану підприємства на поточний момент часу та динаміка його змін, визначаються параметри роботи, що є прийнятними та незадовільні, які вимагають оперативного втручання.

– визначення причин, які призвели до зміни фінансового стану підприємства. З'ясовуються причин змін показників та визначаються важелі їх оптимізації;

– розробка програми дій на майбутнє. Формується підсумковий набір управлінських рекомендацій, рішень, реалізація яких дозволить покращити, зміцнити фінансовий стан підприємства.

За висновками вказаних етапів складається аналітична записка.

Таким чином, діагностика фінансових результатів в умовах здійснення фінансового моніторингу, дозволяє на основі системного підходу проводити детальну діагностику фінансових результатів від операційної, інвестиційної, фінансової діяльності підприємства, одержувати для цього достовірну і повну інформацію, яка служить базою для розробки та прийняття ефективних управлінських рішень.

Філіпенко Н. Є.,

канд. юрид. наук,

*доцент кафедри ОРД навчально-наукового інституту
підготовки фахівців кримінальної міліції ХНУВС*

Івенко О. І.,

здобувач ХНУВС

СУТНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПІДРОЗДІЛІВ КАРНОГО РОЗШУКУ

У теорії ОРД проблемам взаємодії приділяється значна увага. Проблематика, яку обрано за основу під час формулювання назви цієї статті, була предметом досліджень К.В. Антонова, О.М. Бандурки, В.О. Глушкова, Е.О. Дідоренка, О.Ф. Долженкова, Д.В. Гребельського, М.В. Салтевського, В.В. Каплунова, І.П. Козаченка, Я.Ю. Кондратьєва, О.А. Кириченка, В.А. Лукашкова, В.С. Овчинського, В.А. Регульського, М.П. Стрельбицького та інших науковців. Разом з тим, ряд актуальних і практично значущих проблем потребують подальшої розробки.

На сьогоднішній, день не існує єдиного визначення поняття що характеризує в тій або іншій мірі сутність взаємодії. Ряд авторів під взаємодією розуміють “спільну” або “узгоджену” діяльність (дії) ряду служб і підрозділів органів внутрішніх справ, обумовлену загальними цілями, що стоять перед ними, а також єдністю місця і часу здійснення даної діяльності [1; 2; 3].

Підрозділи карного розшуку, вирішуючи поставлені перед ними, завдання здійснюють як між собою, так і з іншими службами і підрозділами органів внутрішніх справ постійну взаємодію [4, с.43]. Така взаємодія відбувається на управлінському, організаційно-тактичному і оперативно-тактичному рівнях. На управлін-

ському рівні взаємодія здійснюється у вигляді сумісної оцінки тої оперативної обстановки, що склалась, планування сумісних заходів [1, с.53-54], більш раціональної розстановки сил і засобів органів внутрішніх справ і т.ін. Для організаційно-тактичного рівня така взаємодія простежується, при проведенні комплексних, розшукових заходів в масштабі окремих районів, міста тощо [5, с.622]. На оперативно-тактичному рівні взаємодія практикується при проведенні заходів щодо затримання злочинців, організації контрольно-пропускних, загороджувальних пунктів і т.ін.

Як свідчить практика, в основу успішного функціонування будь-якого з перелічених рівнів в більшій чи меншій мірі встановлено обмін інформацією про злочини, скоєні та ті, що готуються, осіб підозрюваних в цьому, розшукуваних, викрадені речі і предмети, способи здійснення небезпечних злочинів і т.ін. Іншими словами, здійснюється інформаційна взаємодія, що є постійно діючою системою інформування. Ця система ґрунтується на нормативному, але в більшості випадків, з урахуванням потреб в ній і отриманні аналогічної ініціативної інформації, на ініціативному відборі, аналізі та відправлені оперативними підрозділами інформації до інших підрозділів карного розшуку (оперативним службам органів внутрішніх справ). Отже, суть інформаційної взаємодії підрозділів карного розшуку визначається тим, що взаємодіючий апарат (ініціатор) за своєю ініціативою, керуючись єдністю цілей боротьби зі злочинністю, аналізує, оцінює, а потім (залежно від ситуації, що склалася) приймає рішення про надання інформації зацікавленому підрозділу органів внутрішніх справ (споживачу). Приймаючи рішення про надання інформації, ініціатор керується наступними обставинами:

- знанням лінійних цілей різних підрозділів в боротьбі із злочинністю;
- обізнаністю оперативної обстановки не тільки на обслуговуваній території, але в цілому по місту, району, можливістю комплексної оцінка значущості одержаної інформації для інших підрозділів;
- наявністю певної орієнтуючої (допоміжної) інформації і т.ін.

Теоретичною передумовою ініціативного відбору і напряду інформації є вчення про її цінність.

На думку Р.С. Белкіна й А.І. Вінберга інформація цінна, якщо вона сприяє досягненню мети. Інформація може мати різну цінність, якщо її розглядати з погляду використання для різних цілей. Автор статті обґрунтовано робить висновок, що критерієм оцінки цінності інформації може служити приріст вірогідності досягнення мети. Автори вважають, що тільки та інформація цінна, яка містить щось нове про предмет [6, с.185]. Дане твердження, на

думку автора, не зовсім точно і здається одностороннім, оскільки значення інформації, її зміст не визначають ще її цінності. Цінність в першу чергу пов'язана з поняттям мети і залежить від здатності забезпечити потрібний результат. Зокрема, оригінальне порівняння змісту книги, яку ніхто не читає, з “мертвою інформацією”. Тільки з'єднуючись із споживачем, повідомлення “виділяє” інформацію, саме по собі воно ніякої субстанції не містить... Одне і те ж повідомлення одному споживачу може надати багато інформації, а іншому мало [7, с.15]. Для одних споживачів отримана ними інформація не викликає зацікавленості у зв'язку зі специфікою вирішуваних завдань і поставлених цілей. Для інших, така інформація цілком усуває невизначеність відносно об'єкту їх пізнавальної діяльності. Щось може придбати цінність, якщо воно співвідноситься з уявленням про мету чогось. Зовні віднесення до чогось істина цінності не має. В своїх роботах С.С. Овчинський відзначає, що цінність інформації слід розглядати щодо її використання стосовно конкретних ситуацій, що виникають, наприклад, в процесі оперативно-розшукової діяльності апаратів кримінального розшуку, БЕЗ УВП, тощо [8, с.64].

Далі слід зазначити, що інформаційна взаємодія ефективна лише тоді, коли вона здійснюється за певними правилами.

У спеціальній літературі досить широко висловлюються міркування з приводу доцільності видання єдиного спеціального нормативного акту, що розглядає в повному об'ємі аспекти взаємодії між службами в підрозділах органів внутрішніх справ в боротьбі із злочинністю. Здається, що позиція прихильників детальної регламентації в одному документі всіх напрямів і аспектів взаємодії є не зовсім обґрунтованою, оскільки навряд нормативний документ з таким глобальним викладенням може бути зручний для оперативного користування. В цьому документі була би викладена діяльність всієї системи органів внутрішніх справ. Автор вважає, що доцільно було б визначити в одному документі найважливіші положення пов'язані з обміном інформацією стосовно діяльності конкретних служб. В зв'язку з цим вказані положення слід би було, викласти у вигляді Інструкції про порядок інформаційної взаємодії оперативних підрозділів. По своїй структурі цей нормативний акт, на нашу думку, повинен містити наступні питання:

а) загальні положення інформаційної взаємодії; порядок отримання, обробки і розповсюдження інформації, у тому числі і в ініціативному порядку; терміни її перевірки і отримання відповідей; стимули і відповідальність співробітників, що беруть участь в інформаційному обміні, тощо;

б) визначаючи порядок інформаційного обміну між оперативними підрозділами будь-якого рівня;

в) визначаючи порядок інформаційного обміну між підрозділами карного розшуку (КР) і БЕЗ у тому числі і відповідними підрозділами ОВС на транспорті;

г) визначаючи порядок інформаційного обміну між підрозділами КР і оперативними підрозділами УВП;

д) визначаючи порядок інформаційного обміну між підрозділами КР і іншими службами і підрозділами органів внутрішніх справ.

Розглядаючи проблеми нормативного вдосконалення, слід зазначити, що в діяльності органів внутрішніх справ мають місце факти, коли під надуманим приводом співробітники, у тому числі і підрозділів карного розшуку, не використовують за призначенням ініціативно отриману інформацію. Це негативно відображається на боротьбі зі злочинністю.

З огляду на вищевикладене автори вважають доцільним і своєчасним нормативно закріпити не лише порядок відбору “ініціативної” інформації і обміну нею, але і порядок, що передбачає обов'язкову, беззастережну перевірку такої інформації підрозділом або співробітником, що її отримав. При цьому, за фактом не використання цінної інформації, одержаної з інших підрозділів співробітники, що не забезпечили її своєчасну реалізацію, повинні бути притягнені до дисциплінарної відповідальності.

Зрозуміло, на цьому не вичерпується коло питань, пов'язаних з поняттям сутності інформаційної взаємодії підрозділів карного розшуку. В даній статті нами була зроблена спроба лише позначити деякі з них. Разом з тим, вважаємо, що будь-які проблеми, пов'язані з обміном інформацією, вимагають в даний час пильнішої уваги як в теоретичному плані, так і в практичній діяльності органів внутрішніх справ.

Федосова О. В.,

*викладач кафедри ОРД
навчально-наукового інституту підготовки
фахівців кримінальної міліції ХНУВС*

ВІДОМЧИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОВС

У вирішенні питань забезпечення прав і свобод громадян в оперативно-розшуковій діяльності органів внутрішніх справ важливе значення має відомчий контроль за її здійсненням. Це один із видів державного контролю, що організується і здійснюється в порядку, встановленому законодавством та нормативними актами МВС України. Колегія МВС України визначає своїм стратегічним завданням зміцнення дисципліни й законності у діяльності

органів внутрішніх справ, попередження злочинних проявів та інших надзвичайних подій серед особового складу, які можуть викликати резонанс у суспільстві. Але ж відомості, що надходять до МВС, вивчення та аналіз стану справ на місцях свідчать про те, що не всі керівники органів та підрозділів внутрішніх справ з розумінням ставляться до вимог керівництва Міністерства і вживають адекватних заходів, спрямованих на попередження та викорінення фактів допущення надзвичайних подій, порушень законності й дисципліни за участю підлеглих працівників. У повсякденній діяльності особового складу продовжують мати місце такі ганебні явища, як перевищення владних повноважень, зрада службових інтересів, цинічне паплюження прав і законних інтересів громадян, ігнорування вимог статутів та наказів. Тому питання дисципліни, виховання та контролю за діяльністю особового складу є одним з найбільш важливих завдань, що стоять перед органами внутрішніх справ. Керівництво МВС України привертає увагу до цієї роботи керівників міськрайлінорганів, зобов'язує їх предметно, цілеспрямовано працювати з кожною справою, документом та з кожним, особливо молодим, працівником, спрямовуючи його свідомість на безумовне дотримання чинного законодавства та захист прав і свобод громадян.

Для забезпечення ефективності відомчого контролю необхідний чітко визначений законодавством механізм його дії, починаючи від вибору об'єкту перевірки і способів його забезпечення й закінчуючи узагальненнями результатів контролю та вжиттям необхідних заходів до порушників законності.

Відомчий контроль здійснюється на всіх стадіях підготовки й проведення оперативно-розшукових заходів і оперативно-розшукової діяльності у цілому, починаючи від з'ясування умов для проведення оперативно-розшукових заходів і закінчуючи використанням отриманих результатів, а також починаючи з вирішення завдань пошуку інформації і закінчуючи попередженням, припиненням і розкриттям злочинів, здійсненням розшуку осіб, що переховуються від органів дізнання, слідства й суду. Відомчий контроль здійснюється з метою:

- дотримання законності й обґрунтованості оперативно-розшукових заходів відповідно до вимог законів та відомчих нормативних актів з питань організації оперативно-розшукової діяльності;
- своєчасного виявлення та усунення недоліків під час здійснення оперативно-розшукових заходів та попередження можливих відхилень від вимог законів і відомчих нормативних актів;
- реагування на порушення законності під час проведення оперативно-розшукових заходів, відновлення порушених прав і

свобод особи, відшкодування моральних і матеріальних збитків, притягнення винних до відповідальності.

Організація контролю передбачає не менше одного разу на півріччя розглядати стан ефективності оперативно-розшукової діяльності на колегіях та оперативних нарадах. Під час підбиття підсумків цієї роботи головна увага повинна приділятися: а) підвищенню рівня оперативної обізнаності про криміногенні процеси, що відбуваються, б) участі оперативних підрозділів у знешкодженні організованих груп та злочинних організацій, в) висвітленню реальної ролі осіб, які конфіденційно співробітничать з оперативними підрозділами у протидії злочинам проти життя, здоров'я, майна громадян та юридичних осіб, держави, г) забезпеченню відшкодування заподіяних злочинами збитків.

Залежно від вирішуваних завдань, а також від компетенції контролюючого суб'єкта, відомчий контроль може здійснюватися в наступних формах: а) безпосередня перевірка діяльності оперативних працівників; б) ознайомлення з діяльністю оперативного підрозділу шляхом виклику його керівника або окремих співробітників до керівництва вищестоящего оперативного підрозділу для звітів щодо проведеної роботи; в) з'ясування стану справ в оперативних підрозділах у процесі бесіди з їх працівниками; г) вивчення оперативної й іншої інформації щодо осіб і фактів, які становлять оперативний інтерес, а також результатів її перевірки; д) ознайомлення з матеріалами справ оперативного обліку; е) заслуховування керівників оперативних підрозділів ОВС та їх окремих працівників у ході оперативних нарад; ж) вивчення громадської думки про роботу оперативних підрозділів за листами, скаргами, виступами громадян і посадових осіб у засобах масової інформації; з) інспектування (інспекторські перевірки), самоконтроль та взаємоконтроль, що здійснюється переважно по оперативно-розшукових справах.

Суб'єктами повсякденного й поточного контролю за дотриманням законності під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, перш за все, є керівники оперативних підрозділів, які можуть мати заступників, відповідальних за організацію оперативно-розшукової діяльності. У містах і районах у начальників органів внутрішніх справ є заступники – начальники міліції кримінального блоку, які відповідають за роботу оперативних підрозділів. Посадові обов'язки цих осіб передбачають обов'язковий щоденний контроль за законністю в оперативно-розшуковій діяльності як у системі організації й виконання діяльності підлеглими підрозділами і співробітниками, так і при проведенні конкретних оперативно-розшукових заходів.

Виконання завдань оперативно-розшукової діяльності вимагає від оперативних працівників чіткого знання норм чинного законодавства, його неухильного дотримання на практиці, глибокого розуміння сутності оперативно-розшукової діяльності як форми захисту прав і свобод людини, забезпечення конституційних гарантій їх реалізації. Згідно з чинним законодавством керівники оперативних підрозділів зобов'язані забезпечувати права і свободи громадян шляхом особистої участі в організації та проведенні оперативно-розшукових заходів. Відповідно до ч. 2 ст. 8 Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативно-розшукові заходи, що торкаються конституційних прав громадян на таємницю листування, телефонних переговорів, поштових, телеграфних та інших повідомлень, переданих по мережах електричного й поштового зв'язку, недоторканність житла, можуть проводитися лише за мотивованою постановою одного з керівників оперативного підрозділу ОВС, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, та на підставі судового рішення. Ці оперативно-розшукові заходи проводяться за заведеними оперативно-розшуковими справами. Тому одним із важливих напрямків відомчого контролю за дотриманням прав і свобод громадян є перевірка й оцінка діяльності щодо провадження оперативно-розшукових справ.

Ми вважаємо, що посадові особи оперативних підрозділів не повинні обмежувати свою діяльність тільки контролюючими функціями. Крім контролю, їх безпосередній обов'язок полягає в наданні практичної допомоги в організації, проведенні й документальному оформленні результатів цієї діяльності. Це особливо важливо під час організації оперативно-розшукової діяльності в низовій ланці органів, що здійснюють цю роботу.

У відповідності із діючим законодавством контролюючі органи уповноважені як самостійно притягувати до відповідальності, так і ставити питання перед вищестоящим органом про притягнення порушників до дисциплінарної відповідальності, передавати матеріали до слідчих органів і в суд для притягнення їх до кримінальної відповідальності. Таким чином, у разі виявлення фактів порушення прав і свобод громадян контролюючі органи за законом уповноважені притягувати винних осіб до дисциплінарної або адміністративної відповідальності. У тих випадках, коли виявлені факти порушень, керівник органу внутрішніх справ чи оперативного підрозділу зобов'язаний провести службове розслідування і за його результатами вжити заходів реагування, про що в десятиденний термін доповісти керівникові вищого рівня.

Здійснення відомчого контролю, на відміну від прокурорського нагляду, дає можливість органам, наділеним правом здійснювати оперативно-розшукову діяльність, не тільки попередити або виключити ухвалення неправомірного рішення, відновити порушені права й законні інтереси особи, але й прийняти самостійне

рішення з того чи іншого питання, і, в остаточному підсумку, взяти на себе виконання тих чи інших оперативно-розшукових та процесуальних функцій.

Підбиваючи підсумки розгляду цього питання, ми дійшли висновку що в органах внутрішніх справ відомчий контроль за оперативно-розшуковою діяльністю відіграє важливу роль у забезпеченні прав і свобод громадян і створює умови для: а) дотримання законності та обґрунтованості оперативно-розшукових заходів відповідно до вимог законів та відомчих нормативних актів із питань організації оперативно-розшукової діяльності; б) своєчасного виявлення та усунення недоліків під час здійснення оперативно-розшукових заходів та попередження можливих відхилень від вимог законів і відомчих нормативних актів; в) реагування на порушення законності під час проведення оперативно-розшукових заходів, відновлення порушених прав і свобод громадян, відшкодування моральних і матеріальних збитків, притягнення винних до відповідальності.

Цвіра М. І.,
*начальник Лінійного управління на Південній
залізниці УМВС України на транспорті*

СПЕЦИФІКА ЗАПОБІГАННЯ І ПРИПИНЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ У РУХОМОМУ СКЛАДІ ПАСАЖИРСЬКОГО ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

Залізничний транспорт України є невід'ємною частиною єдиної транспортної системи країни і виконує важливу роль у здійсненні перевезень між самими різними регіонами. Боротьбу зі злочинністю і охорону суспільного порядку на залізничному, повітряному і водному (морському, річковому) транспорті здійснюють органи внутрішніх справ на транспорті Міністерства внутрішніх справ України, очолює систему транспортної міліції – Управління МВС України на транспорті.

За офіційними даними на залізницях України щорічно реєструється близько 10 тисяч злочинів, одна третина з них тяжкі і особливо тяжкі, затримується близько 300 злочинців, майже 15 тис. порушників законодавства про адміністративну відповідальність, вилучаються десятки одиниць вогнепальної зброї та кілограмів вибухівки, сотні одиниць холодної зброї, тисячі одиниць боєприпасів, десятки кілограм наркотиків і наркотичної сировини.

У пасажирських потягах вчиняється до однієї третини всіх злочинів на транспорті: 20 % – у потягах далекого прямування, 36 % – у місцевих і приміських потягах, 1% – у міжнародних потягах. У них вчиняється половина вбивств, випадків навмисного заподі-

яння тяжкої шкоди здоров'ю, зґвалтувань, крадіжок і розбійних нападів з усіх, що реєструються на об'єктах транспорту. У боротьбі зі злочинними зазіханнями задіяні тисячі працівників міліції, значна частина з яких працює безпосередньо в потягах. Серйозну заклопотаність викликає ефективність цієї діяльності. Розкриття «поїзних» злочинів по лінії карного розшуку нижче розкриття аналогічних діянь, що відбуваються на стаціонарних об'єктах транспорту. При їх розкритті і розслідуванні оперативні працівники і слідчі зустрічаються з серйозними труднощами і допускають чимало тактичних і організаційних помилок, зумовлених специфікою способів підготовки, здійснення і приховування злочинів досліджуваної групи, особливостями об'єкта і предмета зазіхання, особистості злочинця, жертви злочину й інших факторів. Боротьба зі злочинністю в пасажирських потягах ще не завжди носить випереджальний характер, відсутнє її належне інформаційне забезпечення, не цілком ефективними виступають запобіжні заходи.

Аналіз проблем організації попередження і розкриття злочинів, що вчиняються в пасажирських потягах, дозволяє зробити певні висновки загального характеру.

1. Для того щоб ефективно попереджати і розкривати злочини в потягах, кожний працівник міліції, який має безпосереднє відношення до такого роду діяльності, повинний крім правових знань володіти ще й визначеними пізнаннями у сфері організації і функціонування пасажирського залізничного транспорту: знати структуру і основні функції підприємств, що забезпечують обслуговування пасажирів, функціональні обов'язки членів поїзної бригади, види пасажирських станцій, правила користування залізничним транспортом, форми окремих відомчих документів Міністерства транспорту та зв'язку України і «Укрзалізниці», класифікацію видів пасажирських сполучень, потягів, вагонів тощо.

2. Через недостатню слідчу і оперативно-розшукову практику органи внутрішніх справ на залізничному транспорті ще не готові упевнено протистояти зловмисникам, які переступають закон за допомогою анонімних дзвоників з погрозою вчинення терористичних актів у потягах і на вокзалах.

3. З урахуванням аналізу відомостей із криміналістики вчених-криміналістів про спосіб вчинення злочину уявляється, що для запобігання і розкриття злочинів досліджуваної групи він має найбільше інформативне значення, оскільки найефективнішим шляхом розслідування вважається шлях від установлення способу вчинення злочину до його розкриття.

4. Злочини, пов'язані з незаконним перевезенням наркотичних засобів, зброї, боєприпасів і вибухових речовин, за поширеністю уступають в останні роки тільки крадіжкам речей у пасажирів. До-

свід роботи, розроблення і використання окремими ЛУ УМВСТ на залізницях у боротьбі зі злочинами в потягах інформаційно-пошукових систем, комп'ютерних мереж говорять самі за себе.

5. Типові ситуації, що складаються на первинному етапі розкриття злочинів у потязі, їхня повторюваність, зумовлена визначеними постійно діючими факторами дозволяють розробляти і вживати комплекси слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, тактичні операції, спрямовані на досягнення проміжної мети розслідування. Злочини проти пасажирів у рухомому складі мають безсумнівні особливості і тому через свою кримінологічну та криміналістичну своєрідність повинні бути виділені в окрему групу, скласти самостійний предмет наукового дослідження. Цього ж вимагають злочинні зазіхання, які вчиняються іноземними громадянами (і проти них), що мають суттєві особливості.

6. Процес перевезення пасажирів настільки тісно пов'язаний із діяльністю органів внутрішніх справ на транспорті, що конкретні заходи з попередження злочинів досліджуваної групи вживаються не тільки у кримінально-процесуальній формі, але й також у формі різних організаційних, технічних, технологічних і інших заходів, вжитих міліцією разом із працівниками залізничного транспорту.

Така взаємодія повинна здійснюватися на всіх рівнях: станція – лінійний пункт міліції; залізничний вузол – лінійне відділення внутрішніх справ; відділення дороги – лінійний відділ (управління); залізниця – ЛУ УМВСТ; «Укрзалізниця» – УМВС України на транспорті; МВС України – Міністерство транспорту та зв'язку України.

7. Уявляються доцільним всі умови, що сприяють вчиненню злочинів у пасажирських потягах, об'єднати в три великі групи:

1) недоліки в організації пасажирських перевезень і обслуговуванні пасажирів;

2) неправильна, а в окремих випадках неправомірна поведінка пасажирів;

3) недоліки в діяльності органів внутрішніх справ на транспорті.

8. Одним із першочергових завдань, яке багато в чому визначає успішну боротьбу з «поїзною» злочинністю, є відродження громадських формувань, також і поїзних спеціалізованих ДНД і пошук інших форм залучення громадськості до забезпечення громадського порядку на пасажирському залізничному транспорті. Дуже корисно при цьому звертатися до відповідного досвіду закордонних країн.

9. Необхідно удосконалювати організацію і тактику діяльності таких перспективних мобільних формувань, як пошукові рейдові та

оперативно-пошукові групи, повніше використовувати в їх підготовці принцип спеціалізації, підвищувати професійну майстерність.

10. Зі всією очевидністю проглядається необхідність комп'ютеризації органів внутрішніх справ на транспорті, особливо їх основної ланки – лінійних відділів.

Черепненко О. О.,

ад'юнкт кафедри ОРД ННІПФКМ ХНУВС

ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАЬ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ НЕПОВНОЛІТНЬОГО

Основною метою державної політики у галузі боротьби зі злочинністю неповнолітніх є створення дійової системи запобігання і протидії злочинам, виявлення та подолання їх соціальних передумов і наслідків, викриття неправомірних діянь, обов'язкової відповідальності винних у їх вчиненні. Демократизація, відкритість влади, прозорість та зрозумілість для населення державних рішень, діяльності управлінського апарату, розвиток громадянського суспільства – найважливіші важелі подолання злочинності неповнолітніх. Саме на вирішення цих завдань й спрямована діяльність правоохоронних органів України. Оперативно-розшукова діяльність є найбільш дієвим та ефективним механізмом в профілактиці та розкритті злочинів. Використання психологічних знань в ОРД визначає психологічні закономірності, використовуючи спеціальні психологічні методи, і має через це психологічну природу. Теорія оперативно-розшукової діяльності визначає проблеми, що потребують психологічних досліджень, представляє практичний матеріал, що потребує психологічного розуміння.

Сьогодні психологічні знання в ОРД перебувають на межі юридичних і психологічних наук. Багато значних доробок використання психологічних знань в ОРД є у працях М.І. Ануфрієва, Б.І. Бараненка, О.М. Бандурки, О.Ф. Долженкова, Г.Е. Запорожцева, А.Г. Кіцула, Я.Ю. Кондратьєва, П.І. Пясецького, Е.В. Рижакова, Ю.В. Чуфаровського та інших. На думку О.Ф. Долженкова, з якою ми погоджуємось, використання психологічних знань в оперативно-розшуковій діяльності є цілісною системою, в якій тісно взаємопов'язані різні рівні наукового знання психологічних закономірностей оперативної роботи, але разом з тим, ці закономірності по-різному проявляються в різних оперативно-розшукових діях. Нажаль, питання використання психологічних з метою вивчення особистості неповнолітніх злочинців з подальшим попередженням їх злочинних намірів та дій практично залишилися по за увагою теоретиків ОРД. В зв'язку з цим ми хочемо більш докладно розглянути названі питання.

Особистість неповнолітніх злочинців – це багатогранне поняття, з яскраво вираженим міждисциплінарним характером, оскільки вивчається не тільки психологами, а й юристами. Однак в юридичній психології ця проблема одна з центральних. Поняття особистості злочинця, тобто особистості людини, яка вчинила суспільно небезпечне винне діяння, заборонене законом під загрозою притягнення до кримінальної відповідальності, виражає його соціальну сутність, складний комплекс характеризуючих його властивостей, зв'язків, відношень, його моральний й духовний світ, взятий у розвитку, при взаємодії з соціальними умовами, з психологічними особливостями, які в тій чи іншій мірі впливають на вчинення ним злочину. Проблеми особистості злочинця в останні роки привертають до себе увагу вітчизняних юристів. В своїх працях О.М. Бандурка, О.Ф. Долженков, Я.Ю. Кондратьєв прийшли до обґрунтованого висновку, що для того, щоб оперативний працівник мав змогу успішно впливати за допомогою зовнішніх подразників на психіку особи, а також для успішного використання внутрішніх чинників, оперативний працівник повинен добре знати індивідуально-психологічні особливості особи. Серйозний доробок у вивчення психологічних особливостей неповнолітніх злочинців вніс А.І. Гайдар, який підкреслює, що стратегія і тактика боротьби зі злочинністю в розглянутій сфері повинна виходити з необхідності: аналізу причинного комплексу факторів, що впливають на групову злочинність неповнолітніх, оцінки впливу як «зовнішніх» процесів і явищ (економічних, соціальних, психологічних тощо), так і «внутрішніх» закономірностей розвитку цієї категорії злочинності; організації і подальшого удосконалення профілактичної роботи й оперативно-розшукової діяльності в середовищі неповнолітніх; нейтралізації впливу «авторитетів», лідерів і активних учасників організованих злочинних формувань на неповнолітніх за допомогою як кримінально-правових, так і оперативно-розшукових заходів; ефективного використання можливостей Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» і діючого кримінального законодавства по відношенню до дорослих підбурювачів, що втягують неповнолітніх у різні форми протиправної поведінки; організації взаємодії різних служб і підрозділів органів внутрішніх справ у сфері боротьби з груповими проявами злочинної діяльності неповнолітніх.

Практика використання психологічних знань в ОРД, розглядаючи неповнолітніх злочинців та причетних осіб, як об'єкт психологічного впливу, відокремлює їх якості, дає рекомендації для ефективного здійснення щодо цих осіб певних оперативно-розшукових заходів. В літературі з психології, психічний стан об'єкта визначається як конкретний прояв компонентів психіки в

даний період часу. Вивчаючи особистість неповнолітніх злочинців, оперативний працівник має усвідомити, що в його протиправних діях існує мотивація, мета, усвідомленість (збіг обставин чи хвороба). Злочин може бути скоєний у стані афекту, гострої матеріальної потреби, моральної залежності, випадково або після ретельної підготовки. Зовсім в інших умовах знаходиться оперативний працівник, який повинен діяти, реагувати на злочин відразу. Необхідно враховувати, що на формування психології особи злочинця впливають такі фактори: соціальні (зовнішні); побутові; генетичні; колективні. Оперативний працівник повинен пам'ятати про те, що тимчасовий психічний стан не відображає всього життя тієї особи, що цікавить його. Необхідно знати психічне життя особи не тільки у відрізок часу, коли той стає об'єктом оперативної уваги, але й протягом всього періоду, який передував вчиненню злочину. При вивченні тимчасового психологічного стану необхідно звернути особливу увагу на зовнішні подразники, які, впливаючи на особу, викликають аномальну поведінку. Знаючи про характерний психічний стан злочинця та зовнішні подразники, оперативний працівник може впливати на нього таким чином, щоб у момент вирішення певної задачі особа перебувала в тимчасовій невпевненості, апатії або пригніченості. Не можна забувати і про внутрішні фактори, які у відповідних умовах можуть бути успішно використані. Внутрішній фізіологічний стан індивідуума також справляє певний вплив на його психіку: він може тимчасово послабити здібність до опору. Тому важливо з'ясувати, до якого темпераменту можна віднести фігуранта, що розробляється. В одній і тій же обстановці, однакових умовах, різні типи по-різному реагують на однакові зовнішні подразники. Разом з цим один і той же тип може мати свої особливості, породжені його індивідуальністю, неповторністю, внаслідок чого його реакція на подію відрізнятиметься від очікуваної і характерної для даного типу. Деякі і в найскладнішій обстановці зберігатимуть спокій, можуть розумно оцінювати кожний свій крок, тоді як інші, навіть при мінімальній зовнішній дії, розгубляться. При цьому велике значення, звичайно, мають життєвий досвід і рівень знань. Відомо, що досвідчені злочинці знайомі з деякими методами оперативної роботи. Перебуваючи у постійній напрузі, вони оцінюють навіть найнезначніші факти і явища, що мають відношення до розкриття їх злочинної діяльності. Це робить їх особливо пильними, винахідливими і до певної міри готує до швидкої реакції на різні зовнішні подразники. При вивченні особистості злочинця оперуповноваженому необхідно враховувати інтереси і схильності об'єкта, такі як прагнення до розгульного способу життя, спілкування з особами, які мають значний злочинний досвід, сис-

тематичне вживання спиртного, пристрасть до предметів розкоші і старовини, азартних ігор, підтримання зв'язків із жінками легкої поведінки і т. ін. Характеристики поводження об'єкта ОРД знаходять висвітлення в приналежності до кола осіб, які вчиняють злочини, прагнення до лідерства або навпаки, схильність до стороннього впливу, хвалькуватість, жадібність, авантюризм. Взаємини з ближнім оточенням характеризуються проявом довіри з боку досвідчених злочинців, звичкою зривати гнів на інших, догдливістю перед сильним, споживчим ставленням до спілкування і т. ін. Вивчаючи особистість неповнолітнього злочинця необхідно пам'ятати, що їх поводження має свою специфіку, яка зумовлена особливостями їх психології як соціально-вікової групи. Віковими особливостями неповнолітніх є відсутність життєвого досвіду, юнацький максималізм, потяг до групового спілкування як форми самоствердження, податливість до впливу авторитетних старших за віком та дорослих, нахил до наслідування, несформована психіка, емоційність та нестабільність настрою, рухова активність, незавершеність формування навичок самооцінки. Слід враховувати, що розвиток особистості особи неповнолітніх відбувається за кількома періодами, протягом яких може проявитися і генетична схильність. На поведінку неповнолітніх впливають різні фактори – бездоглядність, незайнятість корисними справами, брак уваги дорослих, їх психіку формує негативний вплив засобів масової інформації, відсутність національної виховної ідеї тощо.

Шевченко Л. О.,
канд. психол. наук,
завідувач кафедри загальної та прикладної
психології ННІПЕС ХНУВС

МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ, ЩО ВЧИНЯЄ ЗЛОЧИНИ В СФЕРІ ПЕК

Згідно Конституції України однією з основних функцій держави є забезпечення її економічної безпеки, яка може полягати у створенні сприятливих умов для нормального розвитку всіх сфер економіки країни. Не останню роль у цьому процесі відіграє паливно-енергетичний комплекс, як базовий сектор економіки України, який сьогодні переживає складні процеси пов'язані з формуванням та стабілізацією ринкових відносин.

Здійснений правоохоронцями аналіз порушених кримінальних справ та інформації з регіонів свідчить, що на об'єктах паливно-енергетичного комплексу найбільш поширеними зловживаннями є: привласнення та розтрата майна підприємств матеріально відповідальними та службовими особами; нецільове використання

грошових коштів, виділених на створення нових робочих місць для звільнених працівників вугільної галузі; укладення збиткових угод на закупівлю обладнання за завищеними цінами та реалізацію продукції нижче її собівартості; завищення об'ємів виконаних робіт під час реконструкції та будівництва; зловживання керівників підприємств галузі при проведенні вексельних операцій; зловживання в енергопостачальних компаніях та їхніх структурних підрозділах, пов'язані з розрахунками за електроенергію.

В 2007 році в цілому на об'єктах паливно-енергетичного комплексу викрито 4329 злочинів, у т. ч. 3959 тяжких та особливо тяжких, 1001 злочин, скоєних у сфері службової діяльності, з них 142 факти хабарництва, 618 привласнень та розтрат, у т.ч. 150 – у великих і особливо великих розмірах. Закінчено розслідуванням 2364 кримінальних справ. Викрито 2744 особи, причетних до скоєння злочинів, у т. ч. 185 керівників різних рівнів. Сума матеріальних збитків за викритими злочинами складає близько 1,2 млрд. грн., а за закінченими кримінальними справами – близько 109,7 млн. грн., з яких 106,7 млн. грн. відшкодовано [1].

Таким чином, криміногенна ситуація в Україні залишається напруженою і відзначається тенденцією до посилення організованості вчинюваних злочинів, в тому числі в сфері паливно-енергетичного комплексу. У зв'язку з цим залишаються актуальним дослідження особистості злочинців, що вчиняють злочини в сфері ПЕК, з метою формування системи дієвих заходів превентивного впливу на потенційних злочинців.

Для вивчення особистості злочинця використовують соціологічні методи, які, на жаль, не повною мірою дозволяють виявити суб'єктивні детермінанти злочинної поведінки.

Традиційно методи моделювання та експерименту розглядаються такими, що складають зміст процесуальної форми відтворення обстановки і обставин події злочину, але не дозволяють розкрити в повній мірі характерні особливості особи злочинця та надають лише ймовірнісні припущення стосовно типової особи злочинця. Також певна обмеженість в рамках дослідження особи злочинця властива результатам застосування економіко-криміналістичного аналізу, сутність якого полягає в комплексному і всебічному дослідженні виробничої та фінансової діяльності підприємства, документів звітності, обліку шляхом поєднання методів економічного аналізу з криміналістичними, застосованими у процесуальних формах. За результатами застосування зазначеного методу можна зробити висновки лише про окремі професійні характеристики особи злочинця у паливно-енергетичному комплексі.

Більш детальне вивчення особистості злочинця можливо за допомогою методів інтерв'ювання, тестування та анкетування [2].

Анкетування доцільно проводити в письмовій формі за допомогою попередньо підготовлених бланків з питаннями. Анкетування відрізняється високою оперативністю, можливістю проведення масових досліджень, але, на жаль, недоліком анкетування є вірогідність недостатньої достовірності відповідей респондентів через бажання останніх надавати соціально бажані відповіді. У зв'язку із наявною широкою диференціацією суб'єктного складу злочинів у сфері паливно-енергетичного комплексу при підготовці до анкетування виникає необхідність попереднього дослідження низки документів, що містять інформацію про особистість конкретного злочинця. Особливу увагу при цьому слід звертати на вид злочину, спосіб його вчинення, роль особи у вчиненні злочину, сприйняття заходів індивідуальної профілактики злочинів.

Інтерв'ю як метод отримання інформації про особу злочинця під час безпосереднього спілкування передбачає реєстрацію та аналіз відповідей на питання, а також вивчення особливостей невербальної поведінки особи під час спілкування. Основною методичною проблемою інтерв'ювання є побудова переліку питань та встановлення психологічного контакту з респондентом.

Використання методик психологічного тестування дозволяє викрити в особі злочинця безліч властивостей, особливостей, ознак індивіда до обмеженого кола специфічних рис, істотних для визначення особи злочинця в сфері паливно-енергетичного комплексу. Особливу увагу при застосуванні методик психологічного тестування слід приділяти вивченню особливостей ціннісних орієнтацій, рівнів самооцінювання, вольової сфери особистості. Аналіз результатів тестування надасть можливість виявити типові особистісні та поведінкові особливості злочинця у сфері паливно-енергетичного комплексу та побудувати найбільш ймовірні моделі злочинної поведінки в цій сфері.

Таким чином, з огляду на потребу у формуванні дієвих методик превентивного впливу на особу потенційного злочинця в сфері паливно-енергетичного комплексу найбільш перспективним, на нашу думку, є застосування окремо-наукових методів дослідження. Найширші результати у виявленні значущих рис особи злочинця в паливно-енергетичному комплексі можна отримати за допомогою методів практичної психології. Разом з цим, окремі типові характеристики особи злочинця можливо виявити лише внаслідок застосування методів дослідження криміногенної особи, які традиційно використовуються в кримінологічних дослідженнях.

Шендрик В. В.,
канд. юрид. наук,
начальник кафедры ОРД ХНУВД

**ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ГОСУДАРСТВЕННЫХ И ОБЩЕСТВЕННЫХ
ОРГАНИЗАЦИЙ СЛОБОЖАНЩИНЫ (УКРАИНА)
ПО ПРОФИЛАКТИКЕ ПРЕСТУПЛЕНИЙ
СРЕДИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ**

Вкратце хотелось бы рассказать, что же такое Слобожанщина.

Слободская Украина (Слобожанщина) – регион, который образовался на территории Дикого поля между границами трех государств – России, Речи Посполитой и Крымского ханства – на протяжении XVII-XVIII столетий. Название произошло от наиболее распространенных населенных пунктов – слобод и «вольного» положения населения – свобод. Слобожанщина занимала территорию современных Харьковской, Сумской и частично граничащих с ними Воронежской, Донецкой, Луганской и Курской областей. В середине XVII в. тут были созданы пять Слободских полков – Сумской, Ахтырский, Харьковский, Изюмский, Острожский. 18 января 1765 года указом Екатерины II на территории Слободской Украины была создана Слободско-Украинская губерния. В 1835 году она была переименована в Харьковскую губернию (до 1925 года). На всех этапах своего исторического развития Слободская Украина оставалась неотъемлемой частью Украины. [1]

В настоящее время Харьковская область – одна из наибольших по численности населения в Украине. Количество населения составляет 2795, 9 тыс.чел. Городское население – 79,7%, сельское – 20,3%. Харьковскую область небезосновательно называют студенческой столицей Украины: 285,6 тыс. юношей и девушек получают высшее образование в 92 высших учебных заведениях, из которых 14 имеют статус национальных. 10% всех студентов Украины учатся в Харькове.[2]

Украину, как и все мировое сообщество, не обошла проблема преступности среди несовершеннолетних. Ведь все больше и больше молодых людей становятся участниками организованных преступных групп, более 40000 преступлений совершают несовершеннолетние ежегодно на территории Украины, что составляет 10-12% от общего количества преступлений совершенных в государстве.

Доминирующее влияние на повышение преступности среди несовершеннолетних оказывают социально-экономические причины, которые связаны с безработицей, инфляцией, социальной незащищенностью молодых людей.

Статистические данные о преступлениях несовершеннолетних в Харьковской области свидетельствуют об этом:

		Всего		
		2007г.	4 месяца 2008г.	динамика, %
По всем видам преступлений		346	294	-15,03
Общекриминальной направленности		345	284	-17,68
В т. ч. тяжких и особо тяжких		216	141	-34,72
Бандитизм				
Умышленное убийство		6	1	-83,33
из них совершено	заказное			
	двое или больше людей	1		-100,00
Умышленные тяжкие телесные повреждения		2	1	-50,00
Изнасилования		12	2	-83,33
Разбои		18	9	-50,00
Грабежи		49	62	26,53
Мошенничество		14	3	-78,57
Вымогательство		2		-100,00
Хулиганство		25	23	-8,00
Кражи		151	102	-32,45
из них	из квартир	24	15	-37,50
незаконное завладение транспортными средствами		12	19	58,33
из них	автомобилями	5	14	180,00
ДТП со смертельными последствиями			1	
Незаконное обращение с оружием, боевыми припасами или взрывчатыми веществами		2	2	

В последние годы прослеживается динамика уменьшения уровня преступности среди несовершеннолетних, также как и численности детского населения Украины.[3]

Преступность среди несовершеннолетних – очень серьезная проблема, но решить ее можно. Возможно, это решение лежит в оказании помощи молодежи в определении ею места в жизни и обществе, в понимании ее интересов и проблем. И, главным образом, в повышении уровня внимания со стороны государства.

Деятельность государства:

Служба по делам детей районных государственных администраций, местных советов, районов в г. Харькове, совместно с криминальной милицией по делам детей Главного управления МВД Украины в Харьковской области продолжают деятельность по исполнению Комплексной программы профилактики преступности в Харьковской области на 2006-2010 года.

Выделяются денежные средства государственной социальной помощи семьям с детьми и малообеспеченным семьям. В 2007 году объем финансирования на выплату этой помощи составил 391,6 млн. грн. (2006 год – 189,5 млн. грн.)

В области все большее развитие приобретает система приемных семей и домов семейного типа, в которых воспитывается 325 детей.

В районах и городах Харьковской области имеются спортивные учреждения, детско-юношеские клубы, центры детско-юношеского творчества, в работу которых привлекают дети льготного контингента, с дивиантным поведением, где им создаются условия для проведения содержательного досуга.

В учреждениях культуры принимают участие 57470 детей, из которых – 1047 дети учетной категории. В спортивных секциях, школах, клубах занимаются 71939 детей и подростков, из них учетной категории – 1575 человек. Количество детей в клубах и детских комнатах по месту проживания составляет 20370 человек, учетной категории – 767, в других детских учреждениях – 47865 детей, учетной категории – 1016 детей.

Служба по делам детей принимает меры по трудоустройству детей, которые не имеют возможности учиться на дневной форме обучения. На сегодняшний момент на 863 предприятиях зарезервировано 931 рабочее место[4]

К большому сожалению, выделяемых государственных средств недостаточно для решения столь насущных проблем.

Как показывает зарубежный опыт, усиление репрессивных методов не может рассматриваться как эффективный путь для решения проблемы увеличения преступности среди несовершеннолетних.

Очень часто не хватает сотрудничества между правоохранительными органами и различными организациями, которые занимаются проблемами молодежи. Помимо государства активно по профилактике преступности среди несовершеннолетних занимаются и общественные организации Слобожанщины. О деятельности некоторых из них хотелось бы немного рассказать.

Международный благотворительный фонд «Фонд Александра Фельдмана».

ПРОЕКТ «ТУРНИР ТЫСЯЧИ КОМАНД», начало реализации: декабрь 2001 года.

Социальная миссия проекта:

- возрождение массового детско-юношеского спорта в целом и футбола в частности;
- пропаганда здорового образа жизни среди подрастающего поколения;
- отвлечение детей и подростков от негативных факторов «улицы»;
- дать шанс талантливым юным спортсменам реализовать свои способности и получить толчок к началу футбольной карьеры.

«Турнир тысячи команд» — ежегодные региональные детские соревнования по футболу. Проходят они во время зимних каникул во всех школах г. Харькова и Харьковской области и являются (по признанию УЕФА) самыми крупными региональными детскими футбольными соревнованиями в Европе. Участвуют в нем мальчишки, а с 2004 года – и девочки 10-12 лет. Ежегодно он охватывает более 70 тыс. участников. Турнир проходит в несколько этапов. Финал «Турнира тысячи команд» проходит сразу после Нового года в Харьковском Дворце Спорта всегда при большом количестве болельщиков, пришедших посмотреть на этот яркий спортивный праздник. Победители традиционно получают, кроме Золотого кубка Турнира, дипломов и ценных подарков, еще и специальный приз — поездку за рубеж для проведения товарищеских матчей с ровесниками из лучших европейских футбольных клубов. Победители первых трех Турниров (команды из г. Купянска и с. Шаровки Валковского района) ездили в Англию, на «родину футбола», где встречались со сверстниками из клубов «Челси», «Фулхем», «Лидс». Летом 2004 года подобные встречи окончились сенсационными победами над командами «Челси» (4:2) и «Лидс» (4:1). Об успехах «восходящих украинских звезд футбола» писала даже лондонская пресса. А в 2005 году победители «Турнира тысячи команд» – школьники из Орджоникидзевского района г. Харькова с разгромным счетом обыграли юных футболистов в Польше и Германии. С 2006 года призовые поездки за рубеж получают теперь и команды девочек.

В 2007 году в соревнованиях принимало участие 7835 команд – почти 80 тыс. юных футболистов в возрасте 10-12 лет. Общее количество детей, которые брали участь за 7 лет существования турнира превысила 450 тыс.человек. В 2008 году Федерация футбола Украины внесла «Турнир 1000 команд» в свой официальный календарь игр.

Основное отличие «Турнира тысячи команд» от других спортивных соревнований в том, что он вовлекает в свою орбиту максимальное количество детей Харьковщины, а это значит, что у одаренных в спортивном плане детей появляется дополнительная возможность быть замеченными, получить поддержку специалистов.

Повышенная склонность молодежи к конфликтному, противоправному поведению всегда волновало общество. Наркомания несовершеннолетних порождает в человеке жестокость, равнодушие, антигуманные черты и тягу к получению денежных средств любым путем, в частности противоправным.

ПРОЕКТ «ЖИЗНЬ БЕЗ НАРКОТИКОВ» (начало реализации: 2001 год.) – один из примеров программы по борьбе с этим явлением.

Проект реализуется международным благотворительным фондом «Фонд Александра Фельдмана» совместно с британским фондом «Дети в кризисе» и Управлением образования Харьковского горисполкома. Его цель — ранняя профилактика употребления наркотиков и других психоактивных средств среди школьников, развитие у них стойких позитивных интересов, пропаганда здорового образа жизни. Проект дает возможность детям и подросткам оперировать объективной информацией о наркотиках; приобрести необходимые навыки для разрешения проблем, возникающих из-за негативного влияния со стороны окружающих. Занятия проекта построены таким образом, что преподаватель становится своего рода «гидом» и помогает ребенку самому прийти к правильным ответам и решениям.

Занятия с детьми проводят квалифицированные психологи, которые прошли специальную подготовку. В проекте участвуют более 12,6 тыс. учеников из 42 общеобразовательных школ Харькова (Октябрьский, Ленинский и Червонозаводской районы). Весной 2005 г. состоялся первый выпуск детей, которые прошли полный курс занятий по проекту «Жизнь без наркотиков». Сейчас занятия продолжаются. Рассматривается возможность расширения проекта. [5]

Мировая тенденция создания Ювеноального судоустройства, которое действует в США, Канаде, Англии, Бельгии, Франции, Нидерландах, Польше и других странах, имела свой опыт и в Украине. В мае 2004 года на базе Дергаческого районного суда Ха-

рьковской области прошла апробация модельного ювенального суда, иницированного Харьковским общественным центром «Молодежь за демократию», совместно с Департаментом исполнения наказания по Харьковской области и Службой по делам несовершеннолетних. За время деятельности программы около 50 дел прошли по применению принципов восстановительного правосудия в системе уголовного правосудия по отношению к несовершеннолетним, введение специалистов пробации в украинское правосудие. К сожалению, полученные результаты, до настоящего времени не получили закрепления на законодательном уровне. [6]

Имеется определенный опыт и в социальной адаптации несовершеннолетних.

Учебно-производственное предприятие «Центр социально-трудовой и профессиональной реабилитации инвалидов» «Биатрон-3» Всеукраинской организации инвалидов» Союз организации инвалидов Украины» на протяжении 16 лет работает в направлении комплексного решения проблем социально-трудовой, профессиональной, учебной и психологической реабилитации людей. За это время около 2000 человек была оказана бесплатная помощь в приобретении трудовых и творческих навыков, дополнительного образования, направленного на развитие умственных и творческих способностей, социально-психологической, производственной адаптации в обществе и организации досуга. Предоставляет помощь в трудоустройстве, предоставлении адресной материальной, медицинской и других видов помощи. [7]

Преступность среди несовершеннолетних это проблема не только правонарушителя и потерпевшего, это проблема всего общества, от этого зависит будущее государства.

И решить ее возможно только совместными усилиями, объединив деятельность государственных и общественных организаций.

Шендрик А. В.,

начальник сектору відділу митного оформлення №10 Харківської митниці

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ОРД ЯК НАУКИ

Криміналістика й теорія оперативно-розшукової діяльності – найбільш близькі по теоретичному й практичному змісті юридичні науки. Вони мають єдині об'єкти вивчення – злочинну діяльність різних видів та подальшу діяльність по її розкриттю. Багато загального й в історії їхнього розвитку, тактиці й методиці проведення слідчих дій і оперативно-розшукових заходів. І це не випадково, тому що багато вихідних теоретичних положень, прийомів й методів оперативно-розшукової діяльності сформувалися в рамках

криміналістики. Відповідно багато положень і рекомендацій криміналістики складають основу ОРД.

Саме в рамках вітчизняної криміналістики, на її теоретичній і практичній базі почали розвиватися теорія й практика оперативно-розшукової діяльності ще за Радянських часів. Відповідно в закордонній і вітчизняній криміналістиці на початку XX в. сформувалася уява про дві області застосування рекомендацій криміналістики – у процесуальній (розслідуванні) і не процесуальній (оперативно-розшуковій) діяльності. Тому й окремі її рекомендації часто носили двоїстий характер, що цілком закономірно: криміналістика, вже й у той час займала стабільне положення й мала досить чіткі перспективи розвитку, так само, як наука про слідче мистецтво, частиною якого було ведення пошукової роботи, просто зобов'язана була теоретично й практично оснастити оперативно-розшукову діяльність.

Основу розробки тактико-методичного й технічного арсеналу оперативно-розшукової діяльності внесли західні криміналісти А. Вейнгардт, Р. Гейндль, Г. Шнейкерт, В. Штибер і ін. Їх справу продовжили перші російські криміналісти І.Н. Якимов, С.М. Потапов, П.С. Семеновский, В.И. Громов і ін. Всі вони, деякою мірою під впливом своїх закордонних колег, теж виходили з думки, відповідно до якої існують гласні й негласні форми застосування даних криміналістики й негласний розшук є частиною єдиної діяльності по розкриттю й розслідуванню злочинів, і тому вважали, що прийоми й методи криміналістики повинні бути засобами й розслідування, і оперативно-розшукової діяльності.

У наукових працях наступних поколінь криміналістів (В.И. Потапова, Р.С. Белкина, И.Ф. Герасимова, А.Н. Васильева, Ю.М. Грошевого, В.Е. Коноваловой, У.Ю. Шепитько, В.П. Бахина, В.А. Журавля, і ін.) теж розроблялися питання, спрямовані на вдосконалювання тактико-методичної й технічної основи оперативно-розшукової діяльності як негласної частини криміналістики. У результаті порівняно довгий час тактико-методичний і технічний арсенали криміналістики були основою оперативно-розшукової діяльності як її негласної -- «закритої» частини.

Деякі автори навіть вважають, що «...есть все основания констатировать наличие не одной, а трех криминалистик. Они, хотя и связаны генетически, а при решении отдельных вопросов пересекаются, но существенно различаются друг от друга.» Аналогічну думку висловлює і Ларін А.М. Навряд чи можна погодитися з цим. Криміналістика, маючи власну теорію, методики та технічні засоби, у числі інших завдань забезпечує багаточисленні спеціальні напрямки роботи з матеріальною обстановкою по конкретних кримінальних та оперативно-розшукових справах, виявленими

носіями криміналістично значущої інформації. Вважаємо, що немає підстав вести мову про необхідність відокремлення оперативно-розшукової, слідчої або ж експертної криміналістики. Мова може йти лише про забезпечення криміналістичними засобами та методами специфічних завдань діяльності.

Водночас існує і діаметрально протилежна думка. Наприклад, Б.Л.Зотов зазначає, що поза межами кримінального процесу не може бути криміналістики. О.М.Васильєв вважає, що завданням криміналістики є реалізація її засобів та методів у регламентованій процесуальним законом діяльності щодо розслідування. О.Я.Баєв пише: «...криминалистика есть наука о закономерностях собирания, исследования, использования и оценки уголовно-релевантной информации, связанной с совершением преступлений, их расследованием и рассмотрением дел в суде, а также об основанных на познании этих закономерностей средствах и методах информационно-познавательной деятельности дознавателя, следователя, эксперта, прокурора и адвоката, каждым в соответствии со своей уголовно-процессуальной функцией и полномочиями, реализуемыми в рамках динамической системы правоотношений, установленных уголовно-процессуальной формой».

Існують й інші визначення криміналістики, але сутність їх залишається єдиною: на основі дослідження механізму та наслідків злочину криміналістика розробляє спеціальні засоби та методи, які забезпечують вирішення завдань правосуддя.

Думка про те, що наукові й практичні основи оперативно-розшукової роботи – це частина криміналістики, зберігалася доти, поки від її не від'єдналася самостійна спеціальна науково-навчальна дисципліна, що одержала назву «Оперативно-розшукова діяльність».

У результаті існування теорії оперативно-розшукової діяльності стало об'єктивним фактором. Її реальність у цей час підкріплена й значним числом серйозних монографічних досліджень із питань даної теорії. Відповідно й криміналісти визнали самостійне від криміналістики існування теорії оперативно-розшукової діяльності як однієї зі спеціальних наук кримінально-правового циклу.

На закінчення торкнемося питання про те, яка роль приділяється різним областям знань у формуванні даної науки, на думку деяких розроблювачів зазначеної галузі права. Насамперед необхідно відзначити, що теорія оперативно-розшукової діяльності в галузевій науці аналогічної назви є лише її частиною. При цьому в зміст науки вже не включаються питання оперативної тактики, методики й техніки. Криміналістичним знанням у даній науці приділяється дуже скромна роль, така ж, як і знанням наук кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права й кримінально-процесуального права.

Роль криміналістики в цьому випадку навіть менше ролі адміністративного права й деяких інших наук і теорій. Тим самим основна роль теоретичні й практичних дані криміналістики в сприянні організації й реалізації оперативно-розшуковими засобами пошукових завдань істотно знижується. А із цим погодитися ніяк не можна. Здається, і вес викладене підтверджує наша думка.

Роль і значення криміналістики у формуванні теорії оперативно-розшукової діяльності настільки істотна, що окремі судження іншого роду не можуть похитнути об'єктивно сформоване положення речей із приводу значення криміналістичних основ зазначеної теорії в якості її теоретичної й практичної основи.

Шинкаренко І. І.,

канд. юрид. наук,

доцент кафедри ОРД ННІПФКМ ХНУВС

Крутоголова К. В.,

курсант групи ІКМ-05-6 ХНУВС

ОСОБЛИВОСТІ РОЗКРИТТЯ КВАРТИРНИХ КРАДІЖОК

Зміни у відношенні до власності, які спостерігаються за останні два десятиліття, а також нестабільність політичної та економічної ситуації в Україні підсилили корисливу мотивацію багатьох злочинних діянь, у певній мірі стимулювали широку поширеність крадіжок. Відповідальність за даний злочин передбачена ст. 188 КК України.

Кількість злочинних зазіхань, пов'язаних із проникненням до житла громадян, в останні роки збільшується. Слід відмітити, що крадіжки стабільно складають приблизно 40 % від злочинів загально кримінальної спрямованості. У теж час, рівень розкривання даного виду правопорушень залишається вкрай низьким (у межах 40-50%).

Дослідивши практику розкриття квартирних крадіжок підрозділами карного розшуку можемо зробити висновок, що розрив у часі між скоєнням злочину та початком ОРЗ негативно впливає на розкриття по свіжих слідах. В той же час результати опитування оперативних працівників свідчать, що 41,8% оцінюють діяльність чергових частин ОВС щодо організації розкриття крадіжок з квартир громадян як недостатню.

Аналіз оперативно-розшукових та кримінальних справ свідчить, що значний розрив між подією злочину та початком ОРЗ має наступні негативні наслідки: ускладнюється отримання інформації та проведення ОРЗ загального характеру; ускладнюється, а іноді виключається виявлення злочинця під час невідкладних ОРЗ в районі скоєння злочину, обмежується можливість встановлення зло-

чинця по прикметах викраденого майна та слідах, що залишилися на місці злочину; зростає імовірність приховування злочинцями слідів злочину, знищення доказів та збуту викраденого майна.

Слід відмітити, що найбільш ефективним методом діяльності щодо розкриття крадіжок є груповий, який полягає у створенні слідчо-оперативних груп (СОГ).

Важливе значення для успішної діяльності слідчо-оперативної групи після прибуття на місце події має одержання додаткової інформації про злочин і осіб, що його скоїли, про можливість їх переслідування, розшуку.

Основними завданнями першочергового етапу роботи щодо розкриття злочинів є: встановлення всіх обставин злочину і отримання первинних даних для організації розшуку злочинців і викраденого; збір і фіксація можливих доказів, які можуть бути з часом втрачені; встановлення і затримання злочинців по гарячим слідам.

Спільно з дільничним інспектором міліції здійснює подворові (поквартирні) обходи поблизу місця події, щоб виявити очевидців і осіб, які можуть що-небудь повідомити про подію і злочинців, з'ясувати напрямки, в якому вони зникли, обстежує місця ймовірного укриття злочинців і викраденого (горища, підвали сусідніх будинків, лісопосадки тощо), орієнтує громадських помічників міліції, які проживають або працюють поряд.

Як свідчить практика, перше на що необхідно звернути увагу під час проведення огляду місця події – це способи проникнення до житла громадян. Останнім часом квартирні крадіжки скоюються найбільш кваліфіковано, а саме : шляхом злому квартири — 39.1%, шляхом підбору ключів (відмичок) -- 25.5%. Спостерігається значне зростання кількості квартирних крадіжок, здійснених шляхом проникнення через розбите (виставлене) віконне скло — 22.5%, з використанням вільного доступу здійснено -- 12.7% квартирних крадіжок: на останньому місці -- проникнення через балкон (балконні двері) — 4,6%.

Нерідко саме за способом скоєння злочину вдається встановити особу, котра вчинила крадіжку. Виявлення злочину за способом скоєння квартирної крадіжки здійснюється насамперед шляхом порівняння характерних особливостей способу скоєння цієї крадіжки зі способами скоєння розкритих крадіжок. Щоб мати можливість провести таке порівняння, необхідно на підставі вивчення зібраної інформації з'ясувати, чому обрано цей об'єкт крадіжки, які пристосування, знаряддя й засоби для її здійснення використовувались, які дії виконав злочинець при вчиненні самого злочинного діяння та при прихованні його слідів, а також зібрати відомості про раніше розкриті крадіжки, здійсненні аналогічним чином. Такі відомості можуть бути отримані шляхом:

а) ознайомлення з журналами реєстрації та обліку кримінальних справ, а також з обвинувальними висновками, що збереглися:

б) безпосереднього вивчення матеріалів закінчених кримінальних та кримінально-пошукових справ, за якими встановлені особи, котрі скоїли крадіжки:

в) одержання необхідної інформації з профілактичних та оперативно-розшукових обліків карного розшуку.

Також, під час проведення першочергових оперативно-розшукових заходів, працівники карного розшуку, повинні враховувати, що конкретно було об'єктом злочину, оскільки виходячи з цієї інформації можна окреслити коло підозрюваних. Наприклад, бомжі, як правило, діють через відкриті вікна, не беруть громіздкі і особливо цінні речі. Неповнолітні проникають в житлі частіше зі взломом або через кватирку, залишають в квартирі безлад, викрадають помітні речі, стереоапаратуру. Як бомжі, так і неповнолітні, частіше вчиняють крадіжки з доступних місць: підвалів, пристройок до будівель, будинків дачного типу тощо.

Кваліфікованого злочинця можна визначити по застосуванню відмички, набору ключів. Ці злочинці беруть максимум цінного, переважно хутряні і шкіряні носильні речі, золото, антикваріат. Вони не залишають безладу, так як знають де і що знаходиться (з одного боку злочинний досвід, з іншою -- попередня злочинна розвідка). Професійні злодії звичайно крадене виносять в чемоданах або сумках, що належать потерпілим.

У відповідності зі статистичними даними, у сільській місцевості до крадіжок майна індивідуальної власності майже в кожному третьому випадку бувають причетні сусіди або їх зв'язки.

Ці та інші заходи сприяють встановленню і деталізації обставин вчиненого злочину і дозволяють правильно визначити вірогідний напрям подальших оперативно-розшукових заходів.

Об'єктами повсякденного спостереження, крім конкретних осіб, які становлять оперативний інтерес, стають ринки, аеропорти, залізничні, автобусні, річкові станції, вокзали, пристані, ресторани, закусові, пивні й інші місця ймовірної появи злочинців. За необхідності там організовують роботу пошукових груп, що діють шляхом особистого розшуку. Ефективною у розшуку злочинця і викраденого є участь осіб, які бачили злочинців і виявили бажання допомогти.

Особлива увага при організації оперативно-розшукової роботи приділяється формуванню і перевірці версій. Від їх обґрунтованості залежить доцільність, плановірність і конкретність конфіденційно-оперативних заходів, що проводяться, а також спадкоємність в роботі на подальших її етапах.

Версії висуваються і розробляються на основі об'єктивної оцінки всіх обставин скоєного злочину, особливо, способу, часу, характеру викрадених речей та ін. При відпрацюванні версій щодо вчинення злочину злочинцями-гастролерами передбачаються заходи для взаємодії з підрозділами карного розшуку інших районів, міст, областей, підрозділами транспортних ОВС.

Подальші оперативно-розшукові заходи, як правило, проводяться в рамках організації роботи по оперативно-розшуковій справі «Злочин», у зв'язку з чим принципове значення надається своєчасності заведення справи і документування заходів, що проводяться.

Організація оперативно-розшукових заходів на даному етапі пов'язана з виявленням конкретних підозрюваних і їх оперативним відпрацюванням, у зв'язку з чим багато що залежить від якості планування оперативно-розшукових заходів. Плани повинні носити тактичний характер і обумовлюватися наступними основними напрямками:

- 1) збір додаткової інформації за допомогою аналізу, матеріалів архівних справ, оперативних звітів тощо;
- 2) взаємодія з працівниками оперативних підрозділів СІЗО, приймальників-розподільників для бомжів і неповнолітніх;
- 3) організація використання конфідентів в місцях можливої появи кримінальних елементів;
- 4) залучення додаткових сил і засобів, що знаходяться у розпорядженні інших служб і органів внутрішніх справ;
- 5) організація оперативної розробки конкретних осіб, що викликають оперативний інтерес;
- 6) ретельний аналіз якості перевірки всіх осіб, що проходили по справі.

Слід відмітити, що специфіка перших 10 діб роботи не завжди дозволяє здійснити детальну перевірку всіх осіб, що можуть бути підозрюваними, у зв'язку з чим злочинці та їх зв'язки інколи виходять з поля зору оперативних працівників. Щоб уникнути цього, після виконання кожного плану рекомендується скласти список осіб, вказуючи в ньому результати їх перевірок.

Кожний із зазначених етапів потребує, на мій погляд, детальної науково-теоретичної розробки.

Отже, успішне виконання завдань щодо розкриття крадіжки багато в чому залежить від швидкого і кваліфікованого проведення СОГ таких заходів: огляд місця події; виявлення і закріплення матеріальних слідів злочину; опитування потерпілого про подію злочину й інші обставини, що мають значення для його розкриття; встановлення очевидців злочину й одержання від них інформації, необхідної для встановлення злочинця, проведення невід-

кладних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів щодо встановлення і затримання злочинця; аналіз зібраної інформації для визначення версій та їх відпрацювання.

Шовкопляс Т. С.,
головний державний ревізор-інспектор Державної податкової
інспекції Київського району м. Харкова

ЗАСТОСУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРІНГУ ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗКРИТТЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Для моніторингу фінансових операцій важливе значення мають інформаційні бази даних, які включають до свого складу задокументовані одиниці інформації за певними ознаками, описують взаємовідносини між суб'єктами підприємницької діяльності і фізичними особами та їх фінансово-майновий стан. Така інформація має конфіденційний характер. Використовуючи інформаційні бази даних, щодо фінансових операцій є можливим збирання інформації про сумнівні фінансові операції суб'єктів господарювання також перевірки їх на відповідність критеріям сумнівних операцій. Такі операції документуються та накопичуються в автоматизованих інформаційних системах для того, щоб:

- узагальнити та проаналізувати інформацію, мати можливість проведення роботи з обміну такою інформацією;
- за результатами аналізу здійснювати виявлення фінансових операцій, які використовуються для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом;
- також щоб запобігати використанню суб'єктами господарювання та фізичними особами легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Легалізація (відмивання) доходів – це вчинення певних дій, які направлені на маскуванню незаконного походження коштів, джерел такого походження, прав на такі кошти чи володіння ними, за умови, коли особою усвідомлюється, що вони отримані злочинним шляхом.

Здійснюючи моніторинг фінансових операцій є можливість виділити серед загальної кількості фінансових операцій сумнівні. Це такі фінансові операції, які потребують посиленого контролю. Сумнівні фінансові операції, аналізуючи їх сутність, можливо відслідкувати за наступними критеріями сумнівності:

- коли здійснюється зарахування на рахунок юридичної особи або списання з рахунку готівкових коштів з мотивацією, яка не пов'язана з характером основної діяльності цієї юридичної особи;
- коли здійснюється зарахування на рахунок юридичної особи або списання з рахунку коштів в іноземній валюті за зовнішньо –

економічними угодами (контрактами), які фактично не виконуються;

- коли здійснюється перерахування грошових коштів на рахунок анонімного власника за кордоном, або на рахунок, відкритий у банку, зареєстрованому у офшорній зоні;

- сумнівною вважається здійснена фінансова операція, яка не відповідає рівню фінансового та майнового стану хоча б одного з її учасників;

- придбання громадянами, які працюють не за місцем основної роботи у суб'єктів господарювання (роботодавців) продукції чи товарно-матеріальних цінностей за ціною, нижчою ніж балансова вартість таких товарів на момент придбання;

- коли здійснюються операції по куплі-продажу одних і тих же цінних паперів, корпоративних прав неодноразово однією і тією ж особою;

- факт зарахування протягом дня на відкритий клієнтом рахунок коштів від кількох учасників ринку фінансових послуг, які того ж самого дня різними способами переводяться у готівку або переказуються на інший рахунок;

- коли здійснюються операції купівлі-продажу на зовнішньоекономічному ринку за цінами нижчими від рівня цін, які склалися на світовому ринку на аналогічні товари (роботи, послуги);

- сумнівною також вважається операція по здійсненню попередньої оплати за імпортними контрактами за роботи (послуги) нематеріального характеру, без чіткого розрахунку вартості таких робіт (послуг);

- якщо здійснювана операція має обґрунтовану підозру в порушенні вимог діючого законодавства, або веде до завдання збитків державі чи іншим суб'єктам правових відносин.

З допомогою моніторингу фінансових операцій є можливим виявити перелік суб'єктів господарювання, які здійснюють сумнівні операції, їх кількісні та вартісні показники, а також відслідкувати, вивчити з метою порушення схем розкрадання бюджетних коштів, схем незаконного відшкодування з бюджету сум податку на додану вартість, схем ухилення від сплати податків до Державного бюджету, здійснити ряд запобіжних заходів по попередженню вищенаведених та інших економічних злочинів у фінансово-господарській діяльності суб'єктів господарювання.

На прикладі отриманих результатів при здійсненні фінансового моніторингу має можливим розроблення комплексу заходів по попередженню та запобіганню в подальшому вчинення економічних злочинів в фінансово-господарському просторі України.

ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРІНГ В УКРАЇНІ

Фінансовий контроль як економічна категорія знаходиться в постійному розвитку і трансформується відповідно до змін параметрів навколишнього фінансово-економічного середовища. Підтвердженням тому служить поява його нового вигляду – фінансового моніторингу, що грає важливу роль в підвищенні прозорості функціонування національних фінансових систем і реалізації державних пріоритетів соціально-економічного розвитку.

З інституційної точки зору фінансовим моніторингом є діяльність уповноваженого органу – Держфінмоніторингу і його територіальних структур по аналізу інформації, що поступає з фінансового сектора економіки; виявленню порушників фінансового законодавства і взаємодії з правоохоронними органами по питаннях ухвалення до них заходів примусової дії з метою мінімізації тіньових фінансових потоків.

З функціональної точки зору фінансовим моніторингом є процес безперервного збору, аналізу і обробки інформації, що поступає з фінансового сектора економіки, виявлення на підставі певних критеріїв і ознак – індикаторів відхилень (порушень, спотворень, зловживань) у фінансовій системі як окремо узятій країни, так і глобальної економіки, з метою подальшого усунення виявлених диспропорцій або їх запобігання.

Для скорочення деструктивної (кримінальної) складової тіньової економіки необхідною умовою є реалізація системи заходів, серед яких важливу роль покликаний виконувати фінансовий моніторинг, що припускає протидію легалізації злочинних доходів. Разом з тим, легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, є сполучною ланкою між відкритою економікою і кримінальним сектором тіньової економіки. На практиці легалізація тіньових доходів є багатоетапним процесом, в ході якого злочинці використовують різні прийоми, щоб відірвати наявні доходи і інше майно від джерела їх отримання, спотворити природу їх первинного походження.

Існує безліч способів легалізації незаконних доходів (з використанням операцій з банківськими векселями; від реалізації продукції тіньового; шляхом інвестицій в зарубіжну нерухомість; з використанням банківських рахунків громадської організації; через підставних юридичних осіб – нерезидентів; від незаконної торгівлі наркотичними засобами; від будівельної діяльності з використанням фіктивної страхової діяльності Договору перестраховки; з використанням офшорних юрисдикцій; у вигляді викрадених гро-

шових коштів з державного бюджету; від розкрадання ПДВ при здійсненні експортних операцій; від шахрайських схем незаконного відшкодування з бюджету ПДВ та ін.). Тому для кожної держави питання боротьби з відмиванням коштів є питанням національної безпеки. Україна є молодого державою. З моменту проголошення незалежності було вжито ряд послідовних заходів у напрямку боротьби з відмиванням незаконних доходів.

Державний комітет фінансового моніторингу України (Держфінмоніторинг України), як спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань фінансового моніторингу, посідає центральне місце в національній системі протидії відмиванню коштів та боротьби з фінансуванням тероризму.

У своїй діяльності Держфінмоніторинг України керується Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом».

Та здійсненого на даний момент не зовсім достатньо. На нашу думку необхідно здійснити наступний ряд заходів для зменшення відмивання коштів в Україні, стабілізації фінансового стану країни та покращення становища України на міжнародній арені:

1. Убезпечення фінансової системи України щодо її використання з метою відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму.

2. Утворення ефективних регіональних систем протидії легалізації (відмиванню) кримінальних доходів та фінансуванню тероризму шляхом координації дій державних органів, організацій на регіональному рівні.

3. Розширення єдиного інформаційного простору електронної взаємодії державних органів учасників національної системи боротьби з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму.

4. Імплементация в національне законодавство міжнародних стандартів у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму, зокрема, списку Сорока та Дев'яти Спеціальних Рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів протидії відмиванню коштів (FATF) та III Директиви Європарламенту та Ради запобігання та протидію легалізації фінансової системи для відмивання коштів та фінансування тероризму.

5. Затвердження Україною статусу надійного партнера міжнародної спільноти у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, в таких міжнародних організаціях, як Група з розробки фінансових заходів протидії відмиванню коштів (FATF), Рада Європи, Егмонтська група.

З метою підвищення якості процесу обробки та аналізу інформації, завданнями Держфінмоніторингу України є:

- удосконалення інформаційно -аналітичної системи та нормативної бази для повної автоматизації процесу інформаційного обміну з фінансовими посередниками;

- удосконалення механізму блокування операцій, пов'язаних з фінансуванням тероризму. У зв'язку із цим здійснюється подальше вдосконалення законодавчої та державних нормативної бази. А саме підготовлені такі проекти: про порядок формування «чорного списку» осіб, причетних до фінансування тероризму; про зміни до базового Закону стосовно права фінансових посередників і Держфінмоніторингу України блокувати операції осіб, причетних до фінансування тероризму;

- створення надійного та достовірного списку осіб, причетних до фінансування тероризму.

Перераховані заходи звичайно ж необхідно здійснювати в комплексі з іншими реформами, адже надто м'яке кримінальне законодавство, безправ'я правоохоронних органів, корупційність бюрократичного апарату влади завжди будуть заважати досягти стабільності в фінансовій системі, та здобути авторитет надійної країни у світовому співтоваристві.

Яковенко Н. В.,

*старший викладач, Національній
університет ДПС України*

Яковенко А. О.,

*студент юридичного факультету
Національній університет ДПС України*

МЕТОДИКА ЗДІЙСНЕННЯ ІДЕНТИФІКАЦІЇ КЛІЄНТА ЯК СПОСІБ ЗНИЖЕННЯ РИЗИКІВ

У всьому світі все більше визнають за необхідне забезпечити, щоб їхні банки мали в своєму розпорядженні належні правила контролю вивчення тих клієнтів, з якими вони мають справу.

Стабільні процедури по ідентифікації мають особливе значення для безпеки та стабільності банків, оскільки:

- вони намагаються захистити репутацію банків і цілість банківських систем шляхом зменшення вірогідності перетворення банків у засіб фінансового злочину;

- вони складають суттєву частину управління ризиками (наприклад, надання основи для ідентифікації, обмеження та контролювання впливу ризику на активи та пасиви, включаючи активи під управлінням.

До вагомих недоліків в українській системі боротьби з відми-
ванням коштів можна віднести:

- низький практичний ефект і неактивне застосування поло-
жень законодавчої бази;
- ігнорування правила ідентифікації клієнта у багатьох тран-
сакціях;
- брак ефективних процедур надання свідоцтв, які сприяли б
розслідуванням у сфері відмивання грошей.

В Україні існує певна неузгодженість законодавчих норм, чіт-
кого визначення механізму проведення фінансового моніторингу.

Для ідентифікації клієнта – юридичної особи, фінансова уста-
нова обов'язково повинна ідентифікувати фізичних осіб, що є
власниками цієї юридичної особи, що мають прямий або опосере-
дкований вплив на неї і одержуючі економічну вигоду від її діяль-
ності. У випадку, якщо юридична особа є господарським
суб'єктом, необхідно ідентифікувати фізичних осіб, що мають іс-
тотну частину в цій юридичній особі. В цьому випадку, сама іден-
тифікація значно затрудняється, адже необхідно робити відповід-
ні запити до юридичної особи, тому що Інструкцією про порядок
відкриття, використання і закриття рахунків у національній та
іноземних валютах (Постанова НБУ від 12.11.2003 № 492) проце-
дура надання таких даних не передбачена. Клієнти часто подають
про себе неповну, або недостовірну інформацію, перевіряти яку
комерційні фінансові установи не зацікавлені.

Методика проведення ідентифікації не може бути результатом
творчості відповідальних працівників з проведення фінансового
моніторингу фінансових установ.

Так, окрема увага приділяється заповненню та веденню Анке-
ти – внутрішнього документа банку. Вона містить інформацію,
отриману банком за наслідками ідентифікації і вивчення клієнта,
результати аналізу його операцій, а також висновки банку щодо
репутації клієнта і оцінки ризику здійснення ним операцій по лега-
лізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Форма анкети за-
тверджується розроблюється і затверджується фінансовою уста-
новою. Бажано, щоб вона діяла в чітко визначених рамках, з ме-
тою уникнення будь-яких непорозумінь.

Особливу проблему становить ідентифікація клієнтів, за дору-
ченням яких діє певна особа чи фірма, або які є бенефіціарами за
угодами чи операціями. Законодавство вимагає ідентифікації клієн-
тів, які стоять за особами, які виконують певні дії. Коли факт наяв-
ності доручення доведено або встановлено бенефіціара, особи, які
здійснюють операції, повинні надати відомості про їх клієнтів чи
бенефіціарів. У сумнівних випадках від фінансової установи вимага-
ється проведення розслідування стосовно клієнта або бенефіціара.

Таким чином, ідентифікація клієнта, як спосіб управління ризиками, важлива для фінансової установи. Україна в цьому питанні зробила серйозний крок до того, щоб стати країною з надійно захищеною фінансовою системою. Все ж слід зазначити, що в цьому напрямку виникла низка спірних питань узгодженості норм законодавства. Вирішення цієї проблеми дасть можливість більш ефективно проводити ідентифікацію клієнтів і значно знизити ризики фінансової установи.

Яковлєва О. В.,

*викладач кафедри бухгалтерського обліку і аудиту
навчально-наукового інституту підготовки фахівців кримінальної
міліції Харківський національний університет внутрішніх справ*

ЩОДО ДЕРЖАВНОГО ДЕПАРТАМЕНТУ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

Система фінансового моніторингу в Україні охоплює фактично всіх надавачів фінансових послуг і передбачає тісну взаємодію різних міністерств та відомств. Кожна з цих установ відіграє специфічну, визначену в законодавстві роль та становить цілісну систему. Координація діяльності суб'єктів фінансового моніторингу та їхнє методологічне забезпечення покладено на спеціально вповноважений орган – Державний департамент фінансового моніторингу (Держфінмоніторинг).

Основними завданнями Держфінмоніторингу України стала участь у реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму; збирання, оброблення та аналізу інформації про фінансові операції, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу; створення та забезпечення функціонування єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму; налагодження співробітництва, взаємодії та інформаційного обміну з органами державної влади, компетентними органами іноземних держав та міжнародними організаціями в зазначеній сфері; забезпечення в установленому порядку представництва України в міжнародних організаціях з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму.

Державне регулювання фінансового моніторингу, щодо протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом забезпечується наступними нормативно-правовими актами:

Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом», який є базовим у цієї сфері;

Законом України «Про банки і банківську діяльність» (ст. 63, 64);

Наказом Державного департаменту фінансового моніторингу Міністерства фінансів України від «Про затвердження Вимог до організації фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії запровадженню в легальний обіг доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму» 24.04.03 N40;

Постановою Правління НБУ «Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу» від 14.05.03 N 189.

Окремим питанням, пов'язаним із імплементацією базового Закону, є прийняття нормативних актів, що мають регулювати порядок вчинення фінансовими операторами дій, пов'язаних з проведенням первинного фінансового моніторингу. Безпосередньо із закону випливає встановлення:

- порядку реєстрації суб'єктами первинного фінансового моніторингу фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу;

- порядку подання цими суб'єктами Держфінмоніторингу інформації про фінансові операції, які підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу;

- порядку взяття на облік Держфінмоніторингом фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу.

Разом з тим, постановою Правління Національного банку України від 14 травня 2003 року № 189 затверджено «Положення Про здійснення банками фінансового моніторингу», яке, зокрема, включає:

- вимоги до правил внутрішнього фінансового моніторингу й програм його проведення; – порядок ідентифікації клієнтів;

- порядок реєстрації банком операцій, які підлягають фінансовому моніторингу;

- порядок надання інформації уповноваженому органу;

- права й обов'язки відповідального працівника банку (філії);

Базовим Законом передбачено, що Держфінмоніторинг, за наявності достатніх підстав вважати, що фінансову операцію може бути пов'язано з легалізацією (відмиванням) доходів або фінансуванням тероризму, надає правоохоронним органам відповідні узагальнені матеріали. Такими правоохоронними органами в Україні є Генеральна прокуратура України, Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, податкова міліція Державної податкової служби України.

Виявляється, створений урядовим рішенням Державний департамент просто не зможе виконувати частину своїх повноважень, або принаймні виконуватиме їх лише формально. Основними завданнями цього органу є законодавче забезпечення, налагодження співробітництва, участь у реалізації державної політики, збір, обробка і аналіз інформації про фінансові операції, які підлягають обов'язковому фінансовому контролю, та інші операції, пов'язані з легалізацією нелегально отриманих доходів; сприяння виявленню таких операцій, і нарешті, забезпечення ведення обліку фінансових операцій, які мають ознаки, сумнівних або незвичайних.

Виконання цих завдань вимагає розкриття конфіденційної інформації, що становить банківську таємницю. В ст. 62 Закону України «Про банки та банківську діяльність» передбачена схема розкриття банківської таємниці, визначені органи, які можуть отримувати таку інформацію. Згідно із цим законом Держфінмоніторинг не має право на отримання банківської таємниці. Крім цього, в Указі Президента «Про заходи щодо запобігання легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом» від 10 грудня 2001 року (№1199/2001) на основі якого, власне, й був створений Держфінмоніторинг визначено, хто саме здійснює первинний і повторний контроль за фінансовими операціями, і серед цих держустанов Держфінмоніторингу немає. Таким чином, Департамент не може виконати свої функції в повному обсязі.

У зв'язку із вищезазначеним, можна зробити наступні висновки. Діяльність Департаменту фінансового моніторингу регулюється окремими нормативно-правовими актами, які тільки частково встановлюють його повноваження та чітко не встановлюють його завдання та функції. Тобто постала необхідність прийняття окремого нормативно-правового акту, який би регулював діяльність Департаменту фінансового моніторингу. В цьому законі необхідно передбачити його завдання, функції, повноваження тощо. При цьому звернути увагу на те, щоб усунути протиріччя, які існують в законодавстві, що регулює діяльність Департаменту фінансового моніторингу.

Пономаренко Г. О. Теоретичні засади взаємодії слідчого та оперативного працівника	3
Юхно М. Т. Стан російського іпотечного ринку в умовах світової фінансової кризи	6
Глушенко В. В. Виявлення юридичних осіб з ознаками фіктивності та їх класифікація	7
Яременко В. В. Окремі аспекти реалізації оперативно-розшукової інформації.....	9
Діденко С. В. Окремі аспекти використання загальнонаукових методів у розвитку теорії ОРД.....	13
Антонов К. П., Серeda Д. М. Сучасні проблеми чинного законодавства у проведенні оперативно-розшукових заходів оперативними підрозділами УБОЗ	18
Бабакін В. М. Шляхи подолання корупції в Україні.....	23
Безуглова І. В. Деякі питання побудови систем кількісних і якісних показників економічної безпеки	26
Вінцук В. В. Історичний нарис щодо правового та організаційного становлення взаємодії спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю.....	29
Вовк В. Я. Моніторинг кредитного ризику банку.....	33
Войтович Н. Ф. Документування протиправної діяльності осіб за допомогою оперативно-технічних засобів	35
Галкін Д. В. Структурна побудова карного розшуку як суб'єкту оперативно-розшукової діяльності у 1919-1937 роках.....	39
Грабазій І. А. Проблеми боротьби з торгівлею людьми	42
Гужва В. В. Використання оперативної інформації для попередження, припинення і розслідування злочинів та інших протиправних діянь	46
Глінський Є. Г. Фінансовий моніторинг як інструмент зміцнення конкурентних позицій банку.....	49

Греченко В. В. Комерційні банки як суб'єкти податкових відносин	51
Губарева І. О., Губарев О. О. Шляхи боротьби з «тіньовими» операціями в Україні.....	54
Деревягін О. О. Стан організації та тактики запобігання злочинам підрозділами карного розшуку в курортній місцевості АР Крим.....	56
Єфремов А. В. Врахування індивідуальних особливостей осіб, опитуваних при провадженні оперативно-розшукових справ.....	61
Желєзов Є. О. Оперативно-розыскное законодательство в правовых системах Украины и Российской Федерации (сравнительный анализ).....	62
Живко З. Б., Живко М. О. Техніко-правові аспекти захисту інформації	67
Карпов О. І. Економічна злочинність, прийоми приховування та методи їх виявлення	71
Климчук Н. Я. Шляхи вдосконалення системи фінансового моніторингу в Україні.....	74
Клюс В. В. Оперативно-розшукове забезпечення процесу розслідування порушення порядку зайняття підприємницькою діяльністю	76
Клюско Л. А. Фінансовий моніторинг у контексті зміцнення безпекової діяльності банків	79
Ковальов В. В. Злочинні групи, що вчиняють крадіжки антикваріату.....	81
Колесніченко В.Ф. Система управління банківськими ризиками	84
Крепачков І. О. Проблеми оперативно-технічного забезпечення у боротьбі з організованою злочинністю	87
Крикун В. В. Опитування як метод отримання оперативно-розшукової інформації.....	92
Літвінов М. Ю. Інформаційне забезпечення оперативно-розшукової діяльності ОВС як умова ефективної профілактики	94

Манжай О. В. Щодо ступеню інтрузивності окремих оперативно-розшукових заходів	98
Махота А. В. Моніторинг конкурентоспроможності банку в умовах євроінтеграції.....	101
Мелешев С. Б., Пилипака О. А. Оперативно-розшукова характеристика умисних вбивств і тілесних ушкоджень	103
Мироненко С. Ю. Суть і зміст оперативно-розшукового забезпечення розслідування вбивств скоєних за наймом, що пов'язані з економічною діяльністю	105
Мищенко С. П., Завіховська Я. В. Наявність достатньої інформації про осіб, які безвісно зникли	115
Мірошніченко О. С. Щодо оптимізації взаємодії суб'єктів оперативно-розшукової профілактики	116
Москаленко Н. В. Передумови виникнення системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом	119
Нікольченко І. Ю. Прокуратура України на захисті прав та свобод громадян.....	121
Острянин О. І. Врахування особливостей опитуваних осіб при проведенні ОРЗ	124
Пабат О. В. Оперативно-тактичні операції ОВС під час проведення масових спортивних заходів	127
Пелих Н. В. Цілі й принципи формування системи іпотечного кредитування як фактор розвитку фінансової системи країни.....	129
Перехрест Л. М. Банківська система як інструмент протидії відмиванню доходів незаконного походження.....	131
Перепелиця М. М. Здійснення контролю шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштових відправлень в різних країнах.....	134
Петрова І. А. Експертна оцінка конфіскованої та іншої орґтехніки при розкритті злочинів	136

Погребняк О. О. Права підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність під час попередження злочинів вчинених на релігійному ґрунті	139
Пономаренко М. В. Взаємодія оперативних підрозділів при оперативному розпізнаванні	140
Прокопенко В. Ю. Некерованість ринку нерухомості – загроза для економічної безпеки держави.....	142
Пчолкін В. Д. Вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності ОВС	144
Рябченко М. С., Гарбазей Д. О. Зняття інформації з каналів зв'язку	148
Святокум І. О. Легалізація незаконно одержаних доходів як основний об'єкт фінансового моніторингу	150
Стащак М. В. Особливості співпраці з інформаторами в зарубіжних країнах.....	152
Сапальов В. П. Щодо розробки програми психологічного забезпечення оперативно-розшукової діяльності МВС України	157
Скрябін О. М. Індивідуально-психологічні особливості як складові професійної компетентності працівників карного розшуку.....	161
Ступіна В. О. Протидія відмивання грошей в умовах глобалізації	164
Судаков О. Е. Аналіз злочинних посягань на власність банків і застосування норм кримінального права для їх кваліфікації	167
Телійчук В. Г. Профілактична діяльність органів внутрішніх як протидія фінансуванню тероризму	174
Тимошенко О. П. Особливості виявлення та попередження злочинів у банківській сфері	177
Ткаченко С. О. Діагностика результатів діяльності підприємства в умовах проведення фінансового моніторингу	180

Філіпенко Н. Є., Івенко О. І. Сутності інформаційної взаємодії підрозділів карного розшуку	182
Федосова О. В. Відомчий контроль за дотриманням прав і свобод громадян в оперативно-розшуковій діяльності ОВС	185
Цвіра М. І. Специфіка запобігання і припинення правопорушень у рухомому складі пасажирського залізничного транспорту	189
Черепненко О. О. Використання психологічних знань для вивчення особистості неповнолітнього	192
Шевченко Л. О. Методи вивчення особистості, що вчиняє злочини в сфері ПСК	195
Шендрик В. В. Деятельность государственных и общественных организаций Слобожанщины (Украина) по профилактике преступлений среди несовершеннолетних	198
Шендрик А. В. Проблема формування ОРД як науки	203
Шинкаренко І. І., Крутогорова К. В. Особливості розкриття квартирних крадіжок	206
Шовкопляс Т. С. Застосування результатів фінансового моніторингу виявлення та розкриття економічних злочинів	210
Шульга А. О., Фінансовий моніторинг в Україні	212
Яковенко Н. В., Яковенко А. О. Методика здійснення ідентифікації клієнта як спосіб зниження ризиків ...	214
Яковлєва О. В. Щодо державного департаменту фінансового моніторингу	216

Наукове видання

**Шляхи розвитку
оперативно-розшукової
діяльності в сучасних умовах**

Матеріали науково-практичної конференції

24 жовтня 2008 р.

Відповідальний за випуск В. В. Шендрик
Комп'ютерна верстка О. Ф. Півень

Підп. до друку 20.10.2008. Формат 60x84 ¹/₁₆. Друк трафарет. Папір
офсет. Ум. друк. арк. 13,8. Обл.-вид. арк. 13,6. Тираж 100 прим. Зам. №61.